

Netto pensjonsutbetalinger for framtidens eldre

*En nåverdianalyse av effekten ved den simultane innføringen
av pensjonsreformen og endrede regler for beskatning av
pensjonsinntekt for framtidige alderspensjonister,
1. januar 2011*

Pernille Golberg & Stine Somby Flågan

Veileder: Karl Ove Aarbu

Masterutredning, Institutt for samfunnsøkonomi

NORGES HANDELSHØYSKOLE

Dette selvstendige arbeidet er gjennomført som ledd i masterstudiet i økonomi- og administrasjon ved Norges Handelshøyskole og godkjent som sådan. Godkjenningen innebærer ikke at Høyskolen eller sensorer innestår for de metoder som er anvendt, resultater som er fremkommet eller konklusjoner som er trukket i arbeidet.

Sammendrag

Formålet med denne masterutredningen er å beregne hvordan den samtidige innføringen av pensjonsreformen og tilpassede skatteregler har påvirket nåverdien av framtidige netto pensjonsutbetalinger, både samlet og isolert. Analysen er basert på datamateriale hentet fra NSD sitt "FD-Trygd - 20-prosentsutvalg". Datamaterialet er brukt til å simulere individers inntektshistorikk for deretter å beregne opptjening av pensjon etter nye og gamle opptjeningsregler, og nåverdien av framtidige pensjonsutbetalinger under nye og gamle skatteregler. Hovedfunnene fra analysen viser at de nye pensjonsreglene i gjennomsnitt for utvalget reduserer framtidige netto pensjonsutbetalinger med om lag 2 050 000 kroner, mens de nye skattereglene øker nåverdien av pensjonsutbetalingene med om lag 425 000 kroner. Effekten varierer med nivå på inntekt og antall år med pensjonsopptjening. Det er individene med flest opptjeningsår som kommer best ut etter endringene, noe som skyldes at de nye opptjeningsreglene skaper en sterkere sammenheng mellom yrkesaktivitet og pensjonsopptjening gjennom overgangen fra besteårsregelen til alleårsregelen. Videre varierer effekten med kjønn, utdanning og næring. Differansen mellom kjønn skyldes en kombinasjon av valg tatt gjennom livet og at menns lønn i gjennomsnitt er høyere enn kvinners lønn. Et av formålene med innføringen av pensjonsreformen og de tilpassede skattereglene var å øke insentivene til å stå i arbeid også etter uttak av pensjon. Vi finner at det med nye pensjons- og skatteregler er mer lønnsomt å arbeide etter uttak av pensjon, sammenlignet med gamle pensjons- og skatteregler.

Forord

Dette selvstendige arbeidet er skrevet innenfor samfunnsøkonomi, og utgjør en del av mastergraden i økonomi og administrasjon ved Norges Handelshøyskole. Interessen for pensjon og pensjonsreformen fikk vi gjennom deltakelse i kurset Velferdsstatens utfordringer. Pensjonsreformen er et høyst dagsaktuelt og spennende tema som vil berøre alle framtidige alderspensjonister, og vi ønsket derfor å se nærmere på hvilke endringer denne innebar. Vi har benyttet individdata til å kvantifisere oppgavens resultater, og vil derfor takke Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste for tilgang til datamaterialet. Vi ønsker derfor å rette en takk til Trond Pedersen og Eirik Vestrheim for gode innspill og raske tilbakemeldinger under prosessen.

Vi vil også gjerne rette en stor takk til vår veileder Karl Ove Aarbu, for god oppfølging og nyttige tilbakemeldinger gjennom semesteret. Responsen på utkast og spørsmål har vært over all forventning med tanke på innhold og svartid.

Til slutt vil vi takke for et fantastisk opphold i Bergen og en flott tid på NHH.

Norges Handelshøyskole

13. desember 2013

Pernille Golberg

Stine Somby Flågan

"(Deler av) De data som er benyttet i denne publikasjonen er hentet fra Norsk samfunnsvitenskapelig datatjenestes (NSD) trygdeforløpsdatabase, FD-Trygd - 20-prosentsutvalget. Databasen består av et tilfeldig trukket 20-prosents utvalg fra Statistisk sentralbyrås FD-Trygd. NSD har tilrettelagt datauttaket for analyseformål. Ingen av de ovennevnte institusjoner er ansvarlig for de analyser eller tolkninger som er gjort her."

Innholdsfortegnelse

1. INNLEDNING	13
1.1 PROBLEMSTILLING	17
1.2 OPPGAVENS OPPBYGNING	17
2. UTFORMING AV PENSJONSSYSTEMET	19
2.1 FOLKETRYGDEN	19
2.2 TJENESTEPENSJON	20
2.3 INDIVIDUELLE PENSJONSORDNINGER	21
2.4 AVTALEFESTET PENSJON	21
3. PENSJONSREFORMEN	22
3.1 BAKGRUNN FOR PENSJONSREFORMEN	22
3.1.1 Demografiske utfordringer	22
3.1.2 Systemmessige utfordringer	23
3.2 FOLKETRYGDEN FØR 2011	25
3.3 FOLKETRYGDEN ETTER 2011	27
3.3.1 Nytt opptjeningsystem	27
3.3.2 Ny ordning for uttak av pensjon	28
3.3.3 Levealdersjustering	29
3.3.4 Ny regulering av alderspensjon	30
3.3.5 Opptjenings- og uttaksregler for alderspensjon	31
3.4 DET PRIVATE TJENESTEPENSJONSSYSTEMET	32
3.5 DET OFFENTLIGE TJENESTEPENSJONSSYSTEMET	36
4. SKATTEREGLER FOR PENSJONISTER	39
4.1 GENERELLE SKATTEREGLER	39
4.1.1 Minstefradrag	39
4.1.2 Personfradrag	40
4.1.3 Toppskatt	40
4.1.4 Formueskatt	40
4.2 SKATTEREGLER FOR PENSJONSINNTEKT FØR 2011	40
4.2.1 Særfradrag	41
4.2.2 Skattebegrensningsregelen	41
4.2.3 Trygdeavgift	42
4.3 SKATTEREGLER FOR PENSJONSINNTEKT ETTER 2011	43
4.3.1 Trygdeavgift	43
4.3.2 Skattefradrag	44
5. TIDLIGERE FORSKNING	48
5.1 TIDLIGERE STUDIER TILKNYTTET PENSJONSREFORMEN	48
5.2 VIRKNINGEN AV NYE SKATTEREGLER	49
5.3 INDIVIDERS TILPASNING TIL ENDRET BESKATNING	50
5.3.1 Tilpasning til endret marginalsatt	50
5.3.2 Arbeids- og lønnselastisitet	51
6. TEORIMODELLER	53
6.1 EN TEORIMODELL FOR PENSJONSATFERD	54
6.2 EN TEORIMODELL FOR ENDRET BESKATNING AV INNTEKT	56
7. DATAMATERIALE	63
7.2 DESKRIPTIV ANALYSE	65

7.2.1	<i>Individuelle karakteristika</i>	66
8.	METODE	70
8.1	FORUTSETNINGER FOR ANALYSEN	70
8.1.1	<i>Inflasjon, reallønnsvekst og diskonteringsrente</i>	70
8.1.2	<i>Opptjening av pensjon</i>	70
8.1.3	<i>Skatteregler</i>	71
8.1.4	<i>Formue og yrkesinntekt</i>	71
8.2	BEREGNING AV NÅVERDI AV FRAMTIDIGE NETTO PENSJONSUTBETALINGER	72
9.	ANALYSE	76
9.1	RESULTATER FRA ANALYSEN: TRE CASEPERSONER	76
9.2	RESULTATER FRA ANALYSEN: HELE UTVALGET	80
9.2.1	<i>Predikert nåverdi av pensjonsbeholdningen</i>	81
9.2.2	<i>Predikert nåverdi beregnet etter nivå på inntekten</i>	82
9.2.3	<i>Predikert nåverdi beregnet etter kjønn</i>	87
9.2.4	<i>Predikert nåverdi kontrollert for utdanning</i>	88
9.2.5	<i>Predikert nåverdi kontrollert for offentlig sektor</i>	89
9.2.6	<i>Predikert nåverdi kontrollert for næringskode</i>	90
9.2.7	<i>Predikert nåverdi beregnet etter kjønn og sivilstand</i>	94
9.3	GRUPPERING AV VARIABLER.....	98
10.	DISKUSJON	100
10.1	BAKGRUNN FOR VALG UTTAKSTIDSPUNKT	100
10.1.1	<i>Begrunnelser for tidligpensjonering</i>	100
10.1.2	<i>Begrunnelser for utsatt uttak av pensjon</i>	101
10.2	LØNNSVEKST	103
10.2.1	<i>Lønnsvekst etter næring</i>	103
10.2.2	<i>Lønnsvekst etter kjønn</i>	105
10.3	FORVENTET LEVEALDER.....	108
10.4	INKLUDERING AV TJENESTEPENSJON OG AFP	110
10.4.1	<i>Avtalefestet alderspensjon</i>	110
10.4.2	<i>Tjenestepensjon</i>	111
10.5	IMPLIKASJONER AV SELEKSJONSKRITERIENE	111
10.6	FORSKJELLER MELLOM KOHORTER	112
10.7	SAMMENLIGNING AV RESULTATENE MED TIDLIGERE FORSKNING	113
10.7.1	<i>Effekten av endrede pensjonsregler</i>	113
10.7.2	<i>Effekten av endrede skatteregler</i>	114
11.	OPPSUMMERING OG KONKLUSJON	116
12.	REFERANSELISTE	118
13.	APPENDIKS 1	127
14.	APPENDIKS 2	129
15.	APPENDIKS 3	132
16.	APPENDIKS 4	133
17.	APPENDIKS 5	134
18.	APPENDIKS 6	135
19.	APPENDIKS 7	136
20.	APPENDIKS 8	137

Figuroversikt

FIGUR 1.1 – SIMULERING AV INNTEKT OVER INDIVIDENES LIVSLØP.....	15
FIGUR 2.1 - PENSJONSSYSTEMETS OPPBYGNING	19
FIGUR 3.1 – FORSØRGELSESBYRDE.....	22
FIGUR 3.2 - NETTO OVERFØRINGER ETTER ALDER I 2009 I 1000 KRONER	23
FIGUR 3.3 - DET NYE OPPTJENINGSSYSTEMET FOR PENSJONSINNTEKT.....	28
FIGUR 3.4: PENSJONSSYSTEMETS OPPBYGGING FØR REFORMEN	35
FIGUR 3.5: PENSJONSSYSTEMETS OPPBYGGING ETTER REFORMEN FOR SYSSELSATTE I PRIVAT SEKTOR	36
FIGUR 6.1 - MATRISE MED KOMBINASJONER AV SKATTE- OG PENSJONSREGLENE.....	53
FIGUR 6.2 - MODELL FOR FASTSETTELSE AV OPTIMAL PENSJONSALDER, P^*	54
FIGUR 6.3 – INNFØRING AV SKATTEBEGRENSNING. NETTO PENSJONSINNTEKT.....	57
FIGUR 6.4 – INNFØRING AV SÆRFRADRAK FOR ALDER. NETTO LØNNS- OG PENSJONSINNTEKT	58
FIGUR 6.5 – INNFØRING AV AVKORTNING AV PENSJONSINNTEKT MOT LØNNSINNTEKT. NETTO PENSJONSINNTEKT	59
FIGUR 6.6 – INNFØRING AV HENHOLDSVIS TRYGDEAVGIFT OG SKATTEFRADRAK. NETTO PENSJONSINNTEKT ...	60
FIGUR 7.1 – NÅVERDI AV PENSJON UNDER ULIKE SCENARIOER.....	67
FIGUR 7.2 – FORDELING AV HØYESTE FULLFØRTE UTDANNING	67
FIGUR 7.3 – KJØNNSFORDELING	68
FIGUR 7.4 – FORDELING AV NÆRINGSKODER.....	69
FIGUR 7.5 – FORDELING AV ANTALL INDIVIDER PER INNTEKTSGRUPPE	69
FIGUR 10.1 – BEGRUNNELSE FOR TIDLIG UTTAK AV PENSJON.....	101
FIGUR 10.2 – BEGRUNNELSER FOR Å UTSETTE PENSJONSUTTAKET	102
FIGUR 10.3 – GJENNOMSNITTLIG OG HYPOTETISK LØNNSVEKST I PERIODEN 1970 TIL 2010	104
FIGUR 10.4 – LØNNSFORSKJELL MELLOM KVINNER OG MENN FRA 1959 TIL 1990	106

Tabelloversikt

TABELL 1.1 – KOMBINASJONER AV NYTT OG GAMMELT SKATTE- OG PENSJONSSYSTEM	16
TABELL 4.1 – OPPSUMMERING AV SKATTEREGLER FØR OG ETTER PENSJONSREFORMEN	47
TABELL 6.1 – OPPSUMMERING AV SKATTEREGLER FØR OG ETTER PENSJONSREFORMEN	61
TABELL 7.1 – DESILINDELING FOR YRKESINNTÉKT OG BRUTTOFORMUE	64
TABELL 7.2 – SPREDNINGEN AV YRKESINNTÉKT OG BRUTTOFORMUE VED ALDER 66 FOR INDIVIDENE I DATASETTET	69
TABELL 8.1 – YRKESINNTÉKT OG PENSJONSOPPTJENING VED ULIKE REFERANSEÅR	73
TABELL 8.2 - BEREGNING AV NÅVERDI ETTER GAMLE PENSJONS- OG SKATTEREGLER	74
TABELL 8.3 - BEREGNING AV NÅVERDI ETTER NYE PENSJONSREGLER OG NYE SKATTEREGLER	74
TABELL 9.1 – OVERSIKT OVER CASEPERSONENE	76
TABELL 9.2 – NÅVERDI AV PENSJONSBEHOLDNING VED UTTAK AV PENSJON FRA FYLTE 67 ÅR	77
TABELL 9.3 - NÅVERDI AV PENSJONSBEHOLDNING VED UTTAK AV PENSJON FRA FYLTE 67 ÅR. CASEPERSON 2	78
TABELL 9.4 - NÅVERDI AV PENSJONSBEHOLDNING VED UTTAK AV PENSJON FRA FYLTE 67 ÅR. CASEPERSON 3	79
TABELL 9.5 – EFFEKT PÅ NÅVERDI AV NYTT PENSJONS- OG SKATTESYSTEM NÅR INDIVIDET JOBBER UT ÅRET DET FYLLER 66 ÅR	80
TABELL 9.6 - EFFEKT PÅ NÅVERDIEN AV NYTT PENSJONS- OG SKATTESYSTEM NÅR INDIVIDET JOBBER UT ÅRET DET FYLLER 69 ÅR	80
TABELL 9.7 - REFERANSEPERSON FOR DUMMY- OG KATEGORIVARIABLENE	81
TABELL 9.8 – PREDIKERT NÅVERDI AV PENSJONSBEHOLDNINGEN VED UTTAK AV PENSJON FRA FYLTE 67	81
TABELL 9.9 – PREDIKERT NÅVERDI AV PENSJONSBEHOLDNINGEN FOR INNTEKTSGRUPPE 1	83
TABELL 9.10 – ENDRING I PREDIKERT NÅVERDI AV PENSJONSBEHOLDNINGEN FOR INNTEKTSGRUPPE 2	84
TABELL 9.11 – ENDRING I PREDIKERT NÅVERDI AV PENSJONSBEHOLDNINGEN FOR INNTEKTSGRUPPE 3	85
TABELL 9.12 – ENDRING I PREDIKERT NÅVERDI AV PENSJONSBEHOLDNINGEN ETTER KJØNN	87
TABELL 9.13 – ENDRING I PREDIKERT NÅVERDI AV PENSJONSBEHOLDNINGEN ETTER KJØNN OG UTDANNING ..	88
TABELL 9.14 – ENDRING I PREDIKERT NÅVERDI AV PENSJONSBEHOLDNINGEN BASERT PÅ KJØNN, UTDANNING OG SYSSELSETTING I OFFENTLIG ELLER PRIVAT SEKTOR	89
TABELL 9.15 – ENDRING I PREDIKERT NÅVERDI AV PENSJONSBEHOLDNINGEN FOR BYGGE- OG ANLEGGRELATERTE VIRKSOMHETER	91
TABELL 9.16 – ENDRING I PREDIKERT NÅVERDI AV PENSJONSBEHOLDNINGEN FOR HELSE- OG SOSIALTJENESTER	92
TABELL 9.17 – ENDRING I PREDIKERT NÅVERDI AV PENSJONSBEHOLDNINGEN FOR UNDERVISNING	93
TABELL 9.18 – ENDRING I PREDIKERT NÅVERDI AV PENSJONSBEHOLDNINGEN ETTER KJØNN OG SIVILSTAND ..	95
TABELL 9.19 – ANTALL ÅR I YRKESAKTIVITET VED OVERGANG TIL PENSJON VED SIVILSTAND GIFT	97
TABELL 10.1 – GJENNOMSNIITTLIG NOMINELL LØNNSVEKST FOR UTVALGTE NÆRINGER, 1970-2010	104
TABELL 10.2 – FORVENTET GJENSTÅENDE LEVETID VED ALDER 62 OG 67 ÅR I 2010	108
TABELL 10.3 – FORVENTET GJENSTÅENDE LEVETID FOR UTVALGTE YRKER (BORGAN, 2004)	109

1. Innledning

1. januar 2011 ble pensjonsreformen innført. Målet var å redusere offentlige utgifter tilknyttet pensjon ved å stimulere til flere år i yrkesaktivitet (Finansdepartementet, 2010d). For å støtte opp under dette målet ble reglene for beskatning av pensjonsinntekt, samt beskatning av arbeidsinntekt ved kombinert pensjonsuttak og fortsatt yrkesaktivitet, tilpasset pensjonsreformen. De nye skattereglene trådte i kraft samtidig som pensjonsreformen.

Pensjonssystemets formål er å gi økonomisk og sosial trygghet når man, på grunn av alder, helse eller bortfall av forsørger, ikke lenger kan forsørge seg selv ved eget arbeid (Finansdepartementet, 2004a). Pensjonssystemet er basert på to grunnprinsipper: grunntrygghet og standardtrygghet, og skal med dette være et sikkerhetsnett som skaper trygghet og opprettholder et minimumsnivå av velstand for de som trenger det i samfunnet (Finansdepartementet, 2004a). For at sikkerhetsnettet skal opprettholdes må systemet være økonomisk og sosialt bærekraftig, både på kort og lang sikt. Alderspensjon er den sentrale delen av pensjonssystemet, som har et todelt formål (Folketrygdloven, 1997). Det skal sikre inntekt for personer etter endt yrkesaktivitet, og det skal tilrettelegge for overgangen fra arbeid til pensjon.

Økonomisk bæreevne på lang sikt innebærer at de samlede ytelsene og byrdene i pensjonssystemet bør være jevnt fordelt mellom generasjoner (Finansdepartementet, 2004a). For å få til dette må finansieringen være langsiktig og stabil uten å øke byrdene på framtidens yrkesaktive og bedrifter. I Norge er det en løpende finansiering av de årlige pensjonsutgiftene hvor skatteinntekten fra de yrkesaktive samme året dekker de offentlige pensjonsutgiftene (Fredriksen & Stølen, 2011). Framtidige utgifter til alderspensjon er avhengig av hvordan demografi, yrkesdeltakelse og opptjening av inntekt utvikler seg. I tillegg kan utformingen av pensjonssystemet påvirke dette.

I Norge tar stadig flere høyere utdanning (SSB, 2011). Samtidig velger flere å gå av med pensjon tidlig for å utnytte godene som følger av økt velstand og bedret helse i befolkningen (NAV, 2013g). Den økte velstanden vil føre til et ønske om både mer fritid og mer konsum, noe som reduserer pensjonsalderen (Finansdepartementet, 2004a). Dette reduserer antall år i yrkesaktivitet og konsekvensen er at det vil bli færre til å dekke de løpende pensjonsutgiftene. Avtakende fødselstall etter andre verdenskrig har bidratt til en aldrende

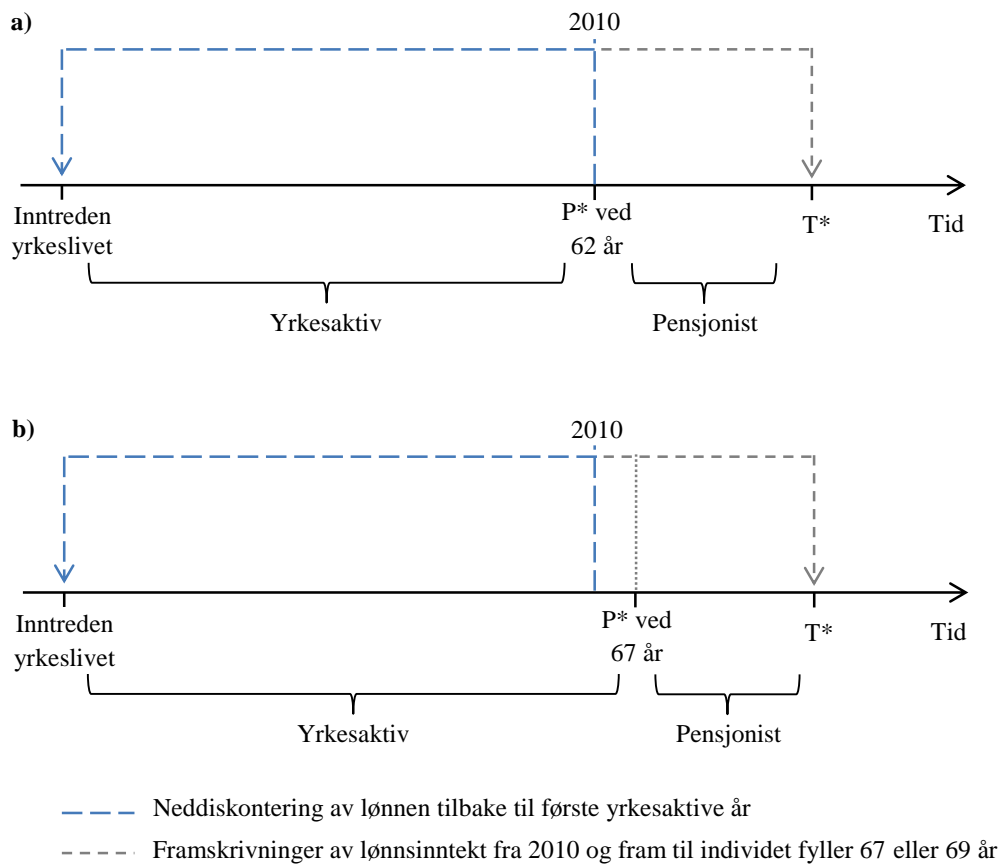
befolkning i Norge, og kombinert med den kraftige økningen i antall kvinner i arbeid på 1970 og begynnelsen av 80-tallet vil utgiftene til pensjon øke betydelig i de kommende årene (Finansdepartementet, 2004a). Finansieringen av pensjon avhenger av samfunnets samlede produksjon, og en reduksjon i produksjonen vil øke presset på dagens yrkesaktive, som finansierer pensjonsutbetalingene til de eldre. På lang sikt vil ikke dette være bærekraftig. I 2011 utgjorde utgiftene til alderspensjoner i folketrygden 6 prosent av verdiskapningen i fastlandsøkonomien (Arbeidsdepartementet, 2013b). I 2050 var denne forventet å stige til nær 14 prosent dersom utviklingen og pensjonssystemet hadde forblitt uendret. I tillegg til veksten i pensjonsutgifter vil også utgifter til helse- og omsorgstjenester øke med en aldrende befolkning. Dette til tross for at en bedret helsetilstand vil redusere utgiftsveksten noe (Arbeidsdepartementet, 2013b). Resultatet ble innføringen av pensjonsreformen av 1. januar 2011, med formålet «Reformen skal sikre et pensjonssystem som det er mulig å betale for også i framtiden» (Arbeidsdepartementet, 2013a).

Reglene for beskatning av pensjonsinntekt ble tilpasset pensjonsreformen og formålet om økt lønnsomhet ved å arbeide også etter uttak av pensjon (Finansdepartementet, 2010d). Økt yrkesaktivitet vil redusere finansieringsbyrden for framtidige generasjoner. De tilpassede skattereglene skal støtte opp under dette ved å redusere marginalsatten på arbeids- og kapitalinntekter ved pensjonsuttak kombinert med arbeid.

I oppgaven ser vi på hvilken effekt den samtidige innføringen av pensjonsreformen og tilpassede skatteregler har hatt på nåverdien av den enkeltes pensjonsbeholdning. Nåverdien av pensjonsbeholdningen er definert som summen av opptjente pensjonsrettigheter over livsløpet (Arbeidsdepartementet, 2011a). Flere av studiene som ser på hvilke effekter pensjonsreformen kunne føre til, er utført før fastsettelsen av de nye skattereglene. De retter derfor oppmerksomheten mot hvordan brutto pensjonsutbetalinger påvirkes. Det er imidlertid slik at pensjonistenes faktiske velferdsnivå blir bestemt av pensjon etter skatt, så det vil være interessant å se på hvordan nettoutbetalingene påvirkes. Dahl har sett på fordelingseffekten av pensjonsreformen ved å anta at de gamle skattereglene også vil være gjeldene etter innføringen av pensjonsreformen (Dahl E. H., 2010). Ettersom de nye skattereglene for pensjonsinntekt i dag er fastsatt, har vi har valgt å analysere de samlede virkninger av pensjonsreformen og endringer i skatteregler på framtidige netto pensjonsutbetalinger. Til analysen er det benyttet virkelige data fra NSD sitt «FD-Trygd – 20 prosentutvalg», hvor vi har fått et to-prosent randomisert utvalg av kohortene født 1948-1953 (NSD). For disse har vi fått oppgitt fødselsår, yrkesinntekt og formue fra 2010 og antall

år med pensjonsopptjening per 2006. Med utgangspunkt i disse variablene har vi simulert inntekten tilbake til det første året med pensjonsopptjening, se figur 1.1. For yrkesaktive år etter 2010 har vi framskrevet lønnen med utgangspunkt i gjennomsnittlig lønnsvekst for tiårsperioden 2001 til 2010, neddiskontert med diskonteringsrenten.

FIGUR 1.1 – Simulering av inntekt over individenes livsløp

Kommentar: Figur 1.1 a) viser hvordan lønnen for et individ født i 1948 som i 2010 går av med tidligpensjon er simulert tilbake til første yrkesaktive år og hvordan framtidige pensjonsutbetalinger framskrives, begge med utgangspunkt i yrkesinntekten i 2010. I figur 1.1 b) vises tilsvarende for samme individet dersom pensjon tas ut ved 67, altså i 2015. Inntekten må da, i tillegg til simuleringen tilbake i tid, framskrives inntil uttak av pensjon ved 67 år.

Med bakgrunn i individenes simulerte inntektshistorikk har vi beregnet pensjonsopptjening etter gammelt og nytt opptjeningssystem, og nåverdien av pensjonsbeholdningen med kombinasjoner av gamle og nye skatteregler. Hver kombinasjon er representert ved et scenario, og vi har da fire ulike scenarioer, se tabell 1.1.

TABELL 1.1 – Kombinasjoner av nytt og gammelt skatte- og pensjonssystem

	Gammelt pensjonssystem	Nytt pensjonssystem
Gammelt skattesystem	Scenario 1	Scenario 2
Nytt skattesystem	Scenario 3	Scenario 4

Kommentar: Matrisen viser de ulike kombinasjonene av nåverdi som er beregnet for hvert individ. For hvert individ er samme simulerte inntekt benyttet til å beregne av nåverdien av pensjonsbeholdningen.

I tillegg til nevnte variabler har vi tilgang til en rekke individspesifikke variabler, som for eksempel utdanning, hvilket yrke og næring vedkommende i 2010 var sysselsatt i og kjønn og sivilstand. Disse har vi benyttet til å se på hvorvidt det er forskjeller i nåverdiene mellom grupper med ulik utdanning, som arbeider i ulik næring eller etter kjønn og sivilstand.

Vi finner at overgangen fra gamle til nye pensjons- og skatteregler reduserer nåverdien av pensjonsbeholdningen for alle individene i utvalget. Det er likevel noen som kommer bedre ut etter endringene. Individene med mange år i yrkesaktivitet får en mindre reduksjon i nåverdien sammenlignet med de med færre yrkesaktive år. Forskjellene blir ekstra tydelige når de med få opptjeningsår i tillegg har hatt en høy årlig opptjening. Dette indikerer at antall år i yrkesaktivitet etter endrede pensjons- og skatteregler har mer å si enn tidligere, mens nivået på inntekten har mindre innvirkning. Resultatene viser også at de nye opptjeningsreglene gjør det mer lønnsomt å fortsette i arbeid etter uttak av pensjon. Videre finner vi at utdanning, om man er ansatt i offentlig eller privat sektor og hvilken næring man arbeider i påvirker nåverdien. Vi finner også forskjeller i nåverdien mellom kvinner og menn. Ettersom både pensjons- og skattesystemet er nøytralt utformet med tanke på kjønn vil differansen i nåverdien mellom kjønn være et resultat av individenes valg knyttet til for eksempel yrke, antall timer i arbeid og ulønnet omsorgsarbeid.

1.1 Problemstilling

Fra 1. januar 2011 ble de framtidige alderspensjonister stilt overfor store endringer i reglene for både opptjening av pensjon og beskatning av pensjonsinntekt. De nye reglene vil generelt medføre lavere pensjonsutbetalinger både for dagens og framtidige generasjoner, avhengig av utviklingen i forventet levealder. For å få bedre innsikt i effekten av de endrede reglene ønsker vi gjennom denne oppgaven å svare på følgende problemstilling:

I hvilken grad har pensjonsreformen og endrede regler for beskatning av pensjonsinntekt innført 1. januar 2011 påvirket nåverdien av alderspensjonisters framtidige netto pensjonsutbetalinger?

Oppgaven tar utgangspunkt i individer i alderen 57 til 62 år i 2010, da dette er individer som omfattes av de gamle opptjeningsreglene for pensjon. Ved å sammenligne hvordan nåverdien av framtidige pensjonsutbetalinger ville vært for akkurat de samme individene hvis de var omfattet av nye opptjeningsregler, vil en kunne se hvilken effekt pensjonsreformen har på pensjonsutbetalingene. Ettersom pensjonsbeholdning ikke var et begrep under gamle opptjeningsregler antar vi implisitt, i sammenligningen av opptjeningsreglene, at det likevel ville ha blitt innført et begrep om pensjonsbeholdning også uten innføringen av pensjonsreformen. Nåverdien under gamle opptjeningsregler utgjør derfor en hypotetisk størrelse. Samme framgangsmåte benyttes for å analysere effekten av endrede skatteregler for pensjonsutbetalinger. Deretter ser vi på den samlede effekten av nye opptjenings- og beskatningsregler, og på hvorvidt noen i større grad enn andre har blitt påvirket av endringene i større grad enn andre. Dette gjør vi ved å sammenligne nåverdien av framtidige netto pensjonsutbetalinger med gamle opptjenings- og skatteregler med nåverdien under nye opptjenings- og skatteregler.

1.2 Oppgavens oppbygning

Oppgaven er bygget opp som følger: Kapittel 2 forklarer pensjonssystemets oppbygning i Norge. Kapittel 3 presenterer bakgrunnen for pensjonsreformen og endringene den medførte for alders-pensjon. Kapittel 4 fokuserer på tilpasningen av skattereglene til pensjonsreformen. I kapittel 5 oppsummeres tidligere forskning rundt pensjonsreformen og de endrede skattereglene. Kapittel 6 presenterer to teorimodeller som forklarer individers tilpasning ved endret beskatning. I kapittel 7 introduseres datamaterialet og deskriptiv

statistikk. Kapittel 8 presenterer metoden benyttet for å belyse problemstillingen. I kapittel 9 presenteres analysens resultater. Kapittel 10 diskuterer resultatenes implikasjoner og tidligere forskning. Kapittel 11 oppsummerer og konkluderer.

2. Utforming av pensjonssystemet

Pensjonssystemet i Norge kan deles inn i tre hoveddeler: alderspensjon fra folketrygden, tjenstepensjonsordninger og andre ordninger relatert til arbeidsmarkedet og individuelle pensjonsoppsparingsavtaler (Finansdepartementet, 2009a). I tillegg har man avtalefestet pensjon, som er pensjonsordninger tilknyttet tariffavtaler. Et individs pensjonsinntekt vil bestå av en eller flere av disse kildene.

FIGUR 2.1 - Pensjonssystemets oppbygning

2.1 Folketrygden

I Norge har trygdesystemet hatt en gradvis utvikling fra slutten av 1800-tallet og fram til i dag (Finansdepartementet, 2009a). Bakgrunnen for opprettelsen av trygdesystemet var å gi borgerne en økonomisk sikkerhet gjennom minsteytelser ved bortfall av inntekt i forbindelse med uførhet, sykdom, alderdom og arbeidsledighet. Folketrygden ble opprettet ved lov 17. juni 1966 nr. 12 om folketrygd (folketrygdloven), med virkning fra 1967. I dag er folketrygden regulert ved lov 28. februar 1997 nr. 19 om folketrygd, med et formål om å skape økonomisk trygghet ved å kompensere for utgifter og sikre inntekt ved fødsel og svangerskap, sykdom og skade, uførhet, arbeidsledighet, aleneomsorg med barn, dødsfall og alderdom (Finansdepartementet, 2009a). I tillegg skal folketrygden føre til utjevning av levekår og inntekt både over den enkeltes livsløp og mellom grupper av individer. Folketrygden skal hjelpe den enkelte å forsørge seg selv ved å gi hjelp til selvhjelp slik at en skal kunne klare seg selv.

Folketrygden er utligningsfinansiert ved at utgifter i et år skal dekkes inn gjennom inntekter i det samme året (Finansdepartementet, 2009a). Medlemsavgift fra selvstendige næringsdrivende, arbeidstakere og andre trygdede, samt tilskudd fra staten og arbeidsgiveravgift er med på å finansiere folketrygden. Stortinget fastsetter tilskuddet fra staten og avgiftssatsene.

Pensjonsytelsene i folketrygden består av barne-, uføre- og alderspensjon, samt overgangsstønad og pensjon til gjenlevende ektefelle (Finansdepartementet, 2009a). Hovedregelen er at alle som arbeider eller bor i Norge er pliktige medlemmer i folketrygden. Medlemskapet i folketrygden beholdes ved opphold i utlandet på inntil ett år, men medlemskapet opphører ved inntektsgivende arbeid utenfor Norge. Folketrygden er den grunnleggende pensjonsordningen, og gjennom garantipensjon sikres alle en minimum pensjonsinntekt (Min pensjon). I tillegg vil standardsikringen, eller tilleggspensjonsordningen, sikre de yrkesaktive en pensjon som gjenspeiler opparbeidet arbeidsinntekt (Finansdepartementet, 2009a).

2.2 Tjenestepensjon

Personer som deltar i arbeidslivet omfattes av tjenestepensjon, også kalt arbeidsmarkedspensjon (Min pensjon), og er pensjon som opptjenes i yrkessammenheng (NAV, h). Dette er kollektive pensjonsordninger og en skiller mellom tjenestepensjon i privat og offentlig sektor.

Privat tjenestepensjon

For ansatte i privat sektor reguleres tjenestepensjonen i lov om obligatorisk tjenestepensjon. I henhold til loven må alle arbeidsgivere opprette en tjenestepensjonsordning for de ansatte, og loven stiller minstekrav til utformingen av pensjonsordningen (Min pensjon). Ordningen opprettes enten som en innskuddspensjonsordning eller som en foretakspensjonsordning, og gir ytelser ved siden av folketrygdens ytelser.

Offentlig tjenestepensjon

Tjenestepensjon i offentlig sektor er en pensjonsordning som er etablert for ansatte i kommunene, helseforetak, staten eller bedrifter med offentlig tilknytning (Min pensjon). For ansatte i offentlig sektor reguleres tjenestepensjonen enten i tariffavtaler (kommunesektoren)

eller i lov (sykepleiere, staten og ansatte i apoteksektoren). Tjenestepensjonsordningen i offentlig sektor er ytelsesbasert.

2.3 Individuelle pensjonsordninger

Enkelpersoner kan selv velge å inngå avtale med en leverandør av pensjon og opprette individuelle pensjonsordninger. Det finnes et bredt spekter av individuelle pensjonsordninger, blant annet fripoliser, pensjonskapitalbevis, fortsettelsesforsikring, livrente, individuell kapitalforsikring og individuell pensjonsordning (Min pensjon). En individuell pensjonsordning er skattefavoriserende, og det gis anledning til å spare opptil 15 000 kroner hvert år til pensjon (Arbeidsdepartementet, 2011a). Ordningen inneholder ikke formueskatt, og løpende avkastning av oppspart beholdning skattlegges ikke. Utbetaling av midlene skattlegges som personinntekt.

2.4 Avtalefestet pensjon

Avtalefestet pensjon (AFP) er en pensjonsordning som blir til gjennom tariffavtaler mellom arbeidstaker og arbeidsgiver (Min pensjon). I utgangspunktet ble ordningen opprettet som en førtidspensjonsordning for de i alderen 62 til 66 år. Etter innføringen av pensjonsreformen skiller en mellom AFP-ordninger i privat og offentlig sektor. Avtalefestet pensjon er fortsatt en førtidspensjoneringsordning for ansatte i offentlig sektor som har fylt 62 år. I privat sektor er avtalefestet pensjon gått over fra å være en tidsbegrenset pensjonsordning til å være en livsvarig ytelse. I tillegg må avtalefestet pensjon i privat sektor tas ut sammen med folketrygdens alderspensjon.

3. Pensjonsreformen

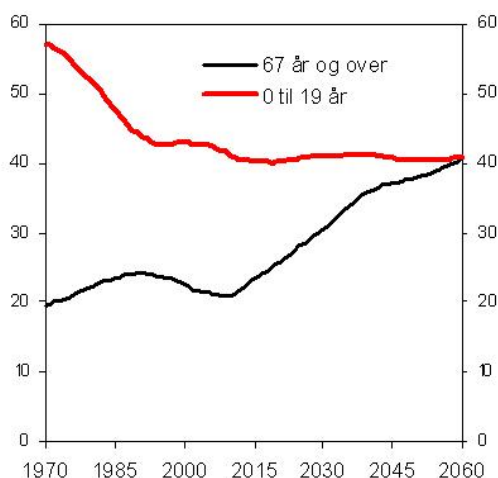
Innføringen av pensjonsreformen medførte en rekke endringer i pensjonssystemet, med endringer i reglene tilknyttet folketrygden, offentlig og privat avtalefestet pensjon og tjenstepensjon.

3.1 Bakgrunn for pensjonsreformen

3.1.1 Demografiske utfordringer

Folketrygden, en obligatorisk trygdeordning for alle individer bosatt i Norge, er utformet som et "pay-as-you-go"-system (Arbeidsdepartementet, 2011a). Det innebærer en løpende finansiering hvor de årlige pensjonsutbetalingene finansieres av innbetalingene samme år. Når det da blir færre yrkesaktive per pensjonist vil betalingsbyrden for de yrkesaktive øke. I perioden 1946 til 1970 hadde Norge en langvarig økning i fødselsratene, etterfulgt av en periode med lav fertilitet (Rudi, 2005). Hvis man er pensjonist fra fylte 67 vil de store fødselskullene fra denne perioden bli pensjonister mellom 2013 og 2037. Ettersom generasjonen født etter 1970 er betraktelig mindre enn generasjonen fra 1946 til 1970 vil dette føre til at antall yrkesaktive per pensjonist reduseres kraftig, som igjen øker Norge sin statsfinansielle byrde i framtiden (Arbeidsdepartementet, 2011b). I 2012 var det 4,7 yrkesaktive bak hver pensjonist, og tallet er anslått å reduseres til 1,6 i 2050 (Storebrand).

FIGUR 3.1 – Forsørgelsesbyrde

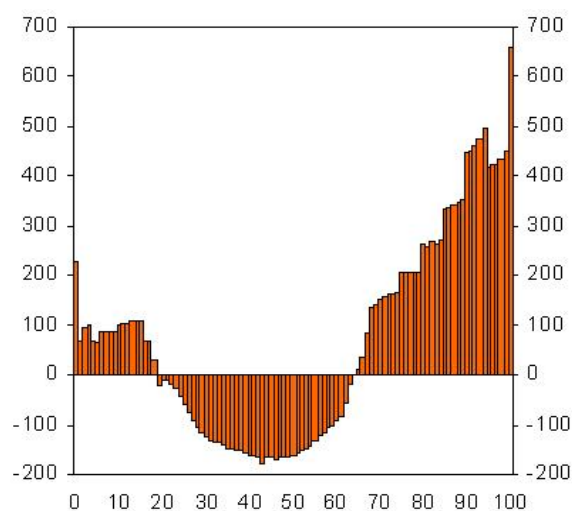

Kommentar: Forsørgelsesbyrde. Andelen eldre og unge i forhold til personer i yrkesaktiv alder, definert av aldersgruppen 20-66 år (Arbeidsdepartementet, 2011b).

Forsørgelsesbyrden, som vil si antall personer fra 67 år og oppover som andel av antall personer i alderen 20-66 år, var 21 prosent i 2010 og er anslått å utgjøre 37 prosent i 2050 (Arbeidsdepartementet, 2011b). Ved en videreføring av den gamle pensjonsordningen ville utgiftene tilknyttet uføre- og alderspensjonister fordoblet seg fra et nivå på 9 prosent av fastlandsøkonomiens verdiskapning i 2010 til 18 prosent i 2050 (Arbeidsdepartementet, 2011b).

Bedre levestandard og helsetjenester har økt levealderen i Norge, noe som bidrar til en økning i antall år som pensjonist. En landsdekkende undersøkelse viser at stadig flere ønsker å slutte i arbeid før de er 67 år, noe som medfører kortere tid som skattebetaler (NAV, 2013g). Samtidig blir det stadig vanligere å ta lenger utdanning, noe som medfører en senere inntreden i yrkeslivet (SSB, 2011). Kombinasjonen av økt levealder, ønske om å gå av med tidligpensjon og flere år med utdanning øker antall mottakere av netto finansielle overføringer samtidig som antall netto skattebetalere reduseres. Disse faktorene fører til store økninger i folketrygdens pensjonsutgifter.

FIGUR 3.2 - Netto overføringer etter alder i 2009 i 1000 kroner

Kommentar: Figuren viser netto mottak av offentlige overføringer. Yrkesaktive finansierer offentlige finansielle ytelser, mens barn, ungdom og eldre er mottakere av de offentlige overføringene (Arbeidsdepartementet, 2011b).

3.1.2 Systemmessige utfordringer

Det tidligere pensjonssystemet hadde, i tillegg til de statsfinansielle utfordringene som følge av utviklingen i demografi og yrkesdeltakelse, en rekke systemmessige utfordringer (Finansdepartementet, 2009a). Omfordelingselementet i et pensjonssystem kommer ofte til

uttrykk gjennom reglene for opptjening av pensjon, med lovfestet minstepensjon uavhengig av inntekt og en øvre grense for pensjonsgivende inntekt (Finansdepartementet, 2009c). I det gamle pensjonssystemet var det liten sammenheng mellom opparbeidet arbeidsinntekt og alderspensjonen i folketrygden. Dette utgjorde en fordel for den delen av befolkningen som hadde lav inntekt og medførte en jevnere inntektsfordeling blant pensjonister enn blant yrkesaktive personer (Finansdepartementet, 2009c). Det manglende samsvaret mellom inntekt gjennom yrkeskarrieren og pensjon gjorde at pensjonssystemet til dels ga tilfeldige utslag på nivået på pensjonen, noe som bryter sammenhengen mellom innsats og gjenytelse (Arbeidsdepartementet, 2013b). Et eksempel er kvinners fordel gjennom omsorgsopptjening og etterlattepensjonsordninger (Finansdepartementet, 2009c).

Ettersom folketrygden er bygget på «pay-as-you-go»-systemet med løpende finansiering ville en økning i antall eldre medføre store fordelingsendringer av inntekt mellom generasjoner. En annen systemmessig utfordring med pensjonssystemet var at muligheten til å pensjonere seg før fylte 67 år var ulikt fordelt ettersom ikke alle var omfattet av en AFP-ordning eller særaldersgrenser (Arbeidsdepartementet, 2013b). Utformingen av AFP gjorde det også lite lønnsomt å fortsette og arbeide etter fylte 62 år ettersom man fikk samme pensjon ved fylte 62 år som om man hadde arbeidet til fylte 67 år (Finansdepartementet, 2009a). Mange av særaldersgrensene ble fastsatt for lang tid tilbake og har ikke blitt endret senere, på tross av store endringer i arbeidsmarkedet (Arbeidsdepartementet, 2013b).

I årene før reformen var den gjennomsnittlige, faktiske pensjonsalderen lavere enn den offisielle pensjonsalderen i Norge. Dette tyder på at systemet ikke var bygget opp med insentiver til å stå i arbeid fram til og ut over den offisielle pensjonsalderen, og uttak av pensjon ble foretatt før det tidspunkt som anses som samfunnsøkonomisk optimalt. Videre kunne individer med mange år i yrkesaktivitet ende opp med samme pensjon som personer uten eller tilnærmet uten tidligere arbeidsinntekt som en konsekvens av at særtillegget ble avkortet krone for krone mot tilleggspensjonen (Arbeidsdepartementet, 2013b). Dette ble kalt minstepensjonsfella. For å løse de overnevnte utfordringene ble pensjonsreformen innført. For å gjøre det mer lønnsomt å arbeide lenger vil pensjonsutbetalingene øke med uttakstidspunktet og gi mulighet til å kombinere pensjon og arbeid uten avkortning. Gjennom disse tiltakene vil en kunne redusere utgiftene til pensjon samtidig som en øker skatteinntektene (Arbeidsdepartementet, 2011a). Levealdersjustering skal kompensere for den økende levealderen og en overgang fra beste- til alleårsregelen vil skape bedre samsvar mellom pensjonsopptjening og yrkesinntekt.

3.2 Folketrygden før 2011

Før 2011 var det kun mulig å ta ut alderspensjon fra folketrygden fra fylte 67 år. Pensjonen ble ansett som fullt opptjent først ved fylte 70 år, og det forelå da en ubetinget rett til alderspensjon uten hensyn til annen inntekt. For arbeidsinntekt opptjent mellom 67 og 70 år ble alderspensjonen avkortet mot arbeidsinntekt hvis arbeidsinntekten oversteg to ganger folketrygdens grunnbeløp. Alderspensjonen, uten barne- og ektefelletillegg, ble avkortet med 40 prosent av arbeidsinntekt som oversteg 2 G. I 2010 tilsvarte grunnbeløpet 75 641 kroner, og en pensjonist med alderspensjon på 160 000 kroner kunne dermed tjene omtrent 550 000 kroner før hele pensjonen falt bort.

I det gamle opptjeningssystemet tjente individene opp pensjon mellom fylte 17 og 70 år ved bruk av pensjonspoeng (NAV, c). Pensjonspoengene bestod av pensjonsgivende inntekt som oversteg 1 G, dividert på grunnbeløpet. Muligheten til å tjene opp pensjon startet i 1967. Pensjonsgivende inntekt bestod, i tillegg til arbeidsinntekt, av dagpenger, omsorgspenger, foreldrepenger, pleiepenger, sykepenger og arbeidsavklaringspenger. I perioder hvor en mottok uførepensjon tjente man opp pensjonspoeng basert på uføregraden og inntekten før uføretidspunktet. Ulønnet omsorgsarbeid for eldre, syke, små barn eller funksjonshemmede ga pensjonsopptjening fra 1992.

Folketrygden bestod av en inntektsavhengig grunnpensjon, et særtillegg og en tilleggspensjon (Arbeidsdepartementet, 2011a). Grunnpensjonen var avhengig av trygdetid, som i hovedsak tilsvarte botidslengde i Norge fra fylte 16 år. Kravet for å oppnå full grunnpensjon var 40 års trygdetid. For enslige pensjonister utgjorde full grunnpensjon 1 G og for samboende og gifte pensjonister 0,85 G. Grunnpensjonen ble beregnet på følgende måte:

$$\text{Grunnpensjon} = (\text{grunnbeløp} \times \text{full grunnpensjon}) \times \frac{\text{trygdetid}}{40}$$

Særtillegget ble utbetalt til personer med lav eller ingen tilleggspensjon (Arbeidsdepartementet, 2011a). Individer uten tilleggspensjon ble gitt fullt særtillegg. Særtillegget ble avkortet krone for krone mot opptjent tilleggspensjon lavere enn særtillegget, inntil særtillegget og tilleggspensjonen til sammen utgjorde samme beløp som fullt særtillegg. Ved mindre enn 40 års trygdetid ble særtillegget avkortet forholdsmessig. For enslige og personer gift med en som ikke mottar pensjon fra folketrygden utgjorde

særtillægget 1 G, mens for øvrige utgjorde den 0,74 G (NAV, g). Årlig pensjon, som er summen av grunnpensjon og fullt særtillegg, var da 2 G for en enslig minstepensjonist.

Tilleggpensjonen utgjorde standardsikringen i pensjonssystemet, og ble beregnet på grunnlag av antall pensjonsopptjeningsår (NAV, 2011b). Maksimal tilleggspensjon forutsatte 40 poengår, som vil si minimum 40 år med opptjening av tilleggspensjon (NAV, 2011a). I tillegg krevdes minimum tre pensjonsopptjeningsår med inntekt over folketrygdens grunnbeløp før tidspunktet for pensjonering. Beregningen av tilleggspensjon ble endret i 1992, til et lavere fastsatt maksimum poengtall og en reduksjon av tilleggspensjonsprosenten fra 45 til 42 prosent. Tilleggpensjonen ble dermed redusert relativt til før 1992. Etter 1992 var inntekt mellom 1 og 6 G pensjongivende krone for krone, mens inntekt i intervallet 6 til 12 G ble vektlagt 1/3 (Arbeidsdepartementet, 1999). Dette var en endring fra perioden 1971-1991 hvor inntekt mellom 1 og 8 G ga fulle pensjonsrettigheter, mens inntekt mellom 8 og 12 G ga 1/3 pensjonsopptjening. I årene 1967-1980 var det kun inntekt til og med 8 G som var pensjongivende. Fram til 1991 var maksimalt antall pensjonspoeng 8,33, men tallet ble i 1992 redusert til 7 (NAV, 2011b). Dette gir følgende beregninger av pensjonspoeng:

Før 1992:

$$\text{Inntekt inntil 8 G:} \quad \text{Pensjonspoeng} = \frac{\text{pensjongivende inntekt} - \text{grunnbeløp}}{\text{grunnbeløp}}$$

$$\text{Inntekt mellom 8 og 12 G:} \quad \text{Pensjonspoeng} = \frac{1/3(\text{pensjongivende inntekt} - 8G) + 7G}{\text{grunnbeløp}}$$

Fra og med 1992:

$$\text{Inntekt inntil 6 G:} \quad \text{Pensjonspoeng} = \frac{\text{pensjongivende inntekt} - \text{grunnbeløp}}{\text{grunnbeløp}}$$

$$\text{Inntekt mellom 6 og 12 G:} \quad \text{Pensjonspoeng} = \frac{1/3(\text{pensjongivende inntekt} - 6G) + 5G}{\text{grunnbeløp}}$$

Ved opptjening av pensjonspoeng både før og etter 1992 ble poengårene lagt sammen (NAV, 2011b). Poengårene etter 1992 ble redusert hvis antall samlede poengår oversteg grensen på 40 år, mens alle poengår før 1992 ble tatt med i beregningen. Sluttpoengtallet ble beregnet på grunnlag av de 20 årene med høyest pensjonsopptjening, altså de årene med de høyeste pensjonspoengene. For personer med færre enn 20 års pensjonsopptjening var gjennomsnittet av poengtallene grunnlaget for sluttpoengtallet.

Beregning av tilleggspensjon ved 40 eller flere poengår:

$$Tilleggspensjon_{\text{år} \geq 40} = \text{grunnbeløp} \times \text{sluttpoengtall} \times \text{pensjonsprosent}$$

Beregning av tilleggspensjon ved opptjening i 20 år, som er lavere enn full poengopptjening:

$$Tilleggspensjon_{\text{år}=20} = \text{grunnbeløp} \times \text{sluttpoengtall} \times \text{pensjonsprosent} \times \left(\frac{20}{40}\right)$$

3.3 Folketrygden etter 2011

3.3.1 Nytt opptjeningssystem

Det nye pensjonssystemet består av et nytt opptjeningssystem for alderspensjon som skal gjøre det mer lønnsomt å arbeide (Arbeidsdepartementet, 2013b). Opptjeningssystemet inneholder en inntekstpensjon som utgjør systemets standardsikring, hvor en tjener opp pensjonsrettigheter lik 18,1 prosent av pensjongivende inntekt hvert år. Pensjongivende inntekt regnes som all inntekt fra og med første inntektskrone og opp til 7,1 G¹, og opptjenes gjennom inntekt fra arbeid mellom 13 og 75 år. Folketrygdens ytelser til livsopphold og næringsinntekt medregnes også som pensjongivende inntekt. I tillegg øker pensjonsbeholdningen med 18,1 prosent av inntekt som svarer til 2,5 G for avtjent militær eller sivil førstegangstjeneste på minimum et halvt år, inntekt som svarer til 4,5 G for ulønnet omsorgsarbeid, tidligere opptjent arbeidsinntekt opp til 7,1 G for arbeidsledige som er mottaker av dagpenger og tidligere opptjent arbeidsinntekt opp til 7,1 G korrigert for uføregrad for mottakere av uførepensjon (NAV, c).

Eksempel: Anta en person som har hatt inntekt lik 650 000 kroner i 35 år. Pensjonsbeholdningen blir da:

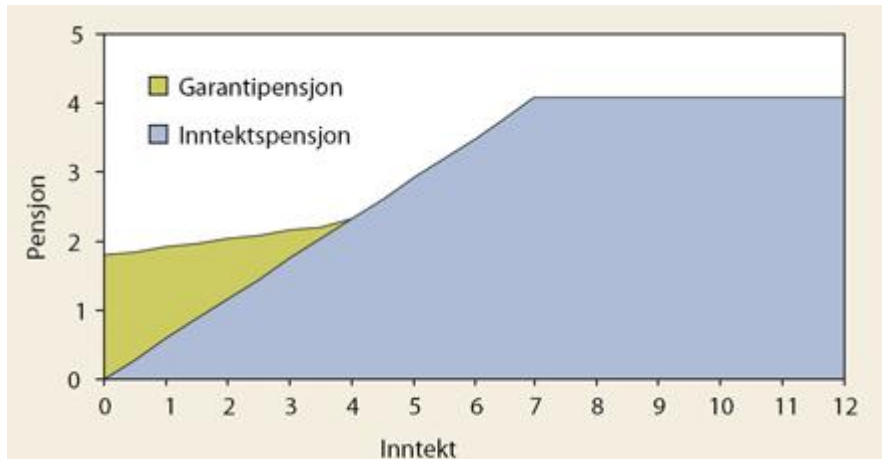
$$(650\,000 \times 35 \times 0,181) = 4\,117\,750 \text{ kroner}$$

Pensjonsreformen baserer seg på alleårsregelen for pensjonsopptjening, hvor alle år med arbeidsinntekt er pensjongivende, i motsetning til besteårsregelen hvor en beregnet pensjonen av de 20 årene med høyest opptjening (Arbeidsdepartementet, 2013b). Minstepensjonen erstattes av en garantipensjon på samme nivå som minstepensjonen.

¹ For 2013 er 7,1G = 7,1 × 85 245 = 605 239 kroner

Opptjent inntektpensjonen medfører 80 prosent avkortning av garantipensjonen. På den måten vil alle som har vært yrkesaktive sikres en pensjon utover minstenivået i folketrygden, se figur 3.3.

FIGUR 3.3 - Det nye opptjeningssystemet for pensjonsinntekt

Kommentar: Sammenhengen mellom lønn og pensjon ved pensjonsopptjening etter nye opptjeningsregler (Arbeidsdepartementet, 2006). Inntekt og pensjon er oppgitt i G.

Garantipensjonsbeholdningen berignes på følgende måte:

Garantipensjonsbeholdningen

$$= (\text{garantipensjonsnivået} \times \text{delingstall}) - (0,8 \times \text{pensjonsbeholdningen})$$

3.3.2 Ny ordning for uttak av pensjon

Pensjonsreformen medførte en ny ordning for uttak av pensjon (Arbeidsdepartementet, 2013b). Alderspensjon i folketrygden er nå fleksibel, noe som vil si at en har mulighet til å ta ut alderspensjon fra en fyller 62 år, gitt at en oppfyller kravet om at pensjonen en mottar fra 67 år er høyere enn garantipensjonsnivået (NAV, e). Det åpnes for uttak av både delvis og hel alderspensjon før fylte 67 år. Pensjonsuttaket kan graderes i 20, 40, 50, 60, 80 og 100 prosent, og det nye pensjonssystemet legger dermed til rette for en gradvis overgang fra arbeid til pensjon ved at en for eksempel kan ta ut pensjon tilsvarende reduksjonen i arbeidstiden.

$$\text{Årlig pensjon ved gradert uttak} = \frac{\text{pensjonsbeholdningen} \times \text{uttaksgrad}}{\text{delingstall}}$$

En gis anledning til å kombinere uttak av alderspensjon med arbeid, uten at dette vil avkorte pensjonen. Det betyr at pensjoneringsbeslutningen, det vil si når en slutter å arbeide, og uttaksbeslutningen, det vil si når en starter uttak av pensjon, blir separate. Beslutning om uttak av alderspensjon kan derfor i større grad betraktes som en finansiell beslutning, og da spesielt hvis en beslutter å ta ut pensjon før en slutter å arbeide (Indahl, 2012). Inntekt opparbeidet ved siden av pensjonen fram til fylte 75 år vil gi pensjonsopptjening.

Årlig pensjonsopptjening tillegges en pensjonsbeholdning, som brukes til å anslå den enkeltes pensjonsrettighet (Arbeidsdepartementet, 2013b). Ved beregning av årlig pensjon deles oppspart pensjonsbeholdning på et delingstall som gir uttrykk for hvor mange år en forventer å leve etter å ha startet uttak av pensjon. Uttakstidspunktet vil derfor bestemme størrelsen på delingstallet. På den måten vil opparbeidede pensjonsrettigheter fordeles over flere gjenstående leveår ved tidlig pensjonsuttak. Dette innebærer at den årlige pensjonsutbetalingen vil bli lavere enn når pensjon tas ut på et senere tidspunkt. På grunn av delingstallet vil alderspensjonen være nøytral i henhold til uttaksalder. Det vil si at den neddiskonterte verdien, nåverdien, av individenes samlede pensjonsutbetalinger ikke påvirkes av uttakstidspunktet. For et gitt nivå på pensjonsbeholdningen kan en forvente å få utbetalt det samme i samlet pensjon resten av livet uavhengig av uttaks-tidspunkt (NAV, e). Dette forutsetter at diskonteringsrenten, som reflekterer at en utbetaling i dag er mer verdt enn en tilsvarende utbetaling fram i tid, er lik for alle individer og at individet har samme forventede levealder som årskullets gjennomsnitt (Arbeidsdepartementet, 2006).

3.3.3 Levealdersjustering

For å stimulere til flere år i arbeid og redusere kostnadsøkningen tilknyttet det økte antallet år som pensjonist, ble det innført en levealdersjustering (NAV, a). Dette innebærer en justering av alderspensjonen for årskullets forventede levealder ved uttakstidspunktet, og skal gjøre pensjons-systemet mer økonomisk bærekraftig (NAV, b). Økt forventet levealder mellom årskull vil medføre at alderspensjonen for yngre årskull reduseres for en gitt uttaksalder. For å kompensere for lavere årlig alderspensjon kan uttakstidspunktet utsettes eller man kan arbeide lenger.

Alle individer født fra og med 1943 omfattes av levealdersjustering, som blir til ved bruk av delings- og forholdstall (NAV, a). For personer født før 1953 er levealdersjusteringen endelig fastsatt ved at oppspart pensjon deles på et fast forholdstall. For årskullene født i

1963 eller senere beregnes årlig pensjonsutbetaling ved å dividere pensjonsbeholdningen på et delingstall som reflekterer hvor mange flere år kohorten forventes å leve etter uttakstidspunktet. For personer født i 1954-1962 vil levealdersjusteringen utgjøre en kombinasjon av delings- og forholdstall. Prinsippet gjelder både for folketrygden og offentlig tjenstepensjon. Den endelige fastsettelsen av disse tallene er 1. juli det året det enkelte årskullet fyller 61 år (NAV, b). Avtalefestet pensjon i offentlig sektor skal ikke levealdersjusteres før overgangen til alderspensjon ved 67 år. Det samme gjelder for særalderspensjon.

3.3.4 Ny regulering av alderspensjon

Ved opptjening av pensjon reguleres pensjonsrettighetene med gjennomsnittlig lønnsvekst hvert år (NAV, d). Etter uttak av alderspensjon fra folketrygden reguleres pensjonsrettighetene med lønnsveksten fratrasket 0,75 prosentpoeng. Tar en kun ut deler av alderspensjon, for eksempel 30 prosent, betegnes det gradert uttak. Ved gradert uttak vil andelen tatt ut i pensjon reguleres som utbetalt pensjon. Andelen av pensjonsopptjeningen som ikke tas ut reguleres med lønnsveksten. Ettersom pensjon under utbetaling og pensjon under opptjening reguleres ulik, vil første regulering etter første uttakstidspunkt justeres for uttaksmåned. Samme justering gjøres ved første regulering etter at uttaksgraden endres.

Eksempel: En pensjonist sin alderspensjon før tidspunktet for regulering er 300 000 kroner. Lønnsveksten er 4 prosent.

Alderspensjon tillagt lønnsvekst: $300\,000 \times 1,04 = 312\,000$ kroner

Alderspensjon fratrasket 0,75 prosentpoeng: $312\,000 \times (1 - 0,0075) = 309\,660$ kroner

Reguleringen medfører en økning i alderspensjon på 3,22 prosent¹.

AFP i privat sektor tatt ut før 1. januar 2011 og APF i offentlig sektor reguleres likt som folketrygdens alderspensjon (NAV, d). Ny privat AFP reguleres med gjennomsnittlig lønnsvekst fram til en begynner å ta ut AFP. Det samme gjelder for kompensasjonstillegget. Etter uttak av AFP reguleres den livsvarige pensjonsdelen på samme måte som etter nye

¹ $(309\,660 \text{ kr} - 300\,000 \text{ kr}) / 300\,000 \text{ kr} = 0,0322$

regler i folketrygden. Kompensasjonstillegget og kronetillegget omfattes ikke av reguleringen.

3.3.5 Opptjenings- og uttaksregler for alderspensjon

Regler for opptjening, uttak, levealdersjustering og regulering av alderspensjon avhenger av hvilket årskull en tilhører.

Kohorter født før 1954

For personer født før 1954 gjelder opptjeningsreglene fra før pensjonsreformen. Alderspensjonen tjenes opp i form av pensjonspoeng, hvor pensjonspoengenes verdi bestemmes av størrelsen på pensjonsgivende inntekt og folketrygdens grunnbeløp som hvert år reguleres i takt med samfunnets gjennomsnittlige lønnsvekst (NAV, d).

For å beregne årlig pensjon, vil pensjonsbeholdningen deles på et forholdstall. For 1943-årskullet er forholdstallet lik 1 når uttak av pensjon skjer ved fylte 67 år (NAV, a). Forholdstallet uttrykker for andre uttaksaldre og andre årskull avviket mellom deres forventede gjenstående levealder og forventet gjenstående levealder for kullet født i 1943 ved fylte 67 år. Et forholdstall høyere enn 1 tilsier at årlig pensjon blir lavere ved de nye fleksible reglene for pensjonsuttak, mens et forholdstall lavere enn 1 tilsier høyere pensjon etter reformen.

Kohorter født mellom 1954-1962

For kohorter født mellom 1954 og 1962 vil opptjeningen av alderspensjon skje etter en kombinasjon av gamle og nye opptjeningsregler (NAV, a). Eksempelvis vil personer født i 1954 få beregnet 1/10 av alderspensjonen etter nye regler og 9/10 etter gamle regler (NAV, c). Andelen som beregnes etter nye regler økes med 1/10 for hvert etterfølgende årskull, slik at personer født i 1962 får beregnet 9/10 av alderspensjonen etter nye regler og 1/10 av pensjonen etter gamle regler. Levealdersjusteringen skjer gjennom en kombinasjon av delingstall og forholdstall.

Kohorter født etter 1963

Alderspensjon tjenes opp gjennom de nye opptjeningsreglene for de født i 1963 eller senere (NAV, d). Gjennom årlig oppsparing bygges det opp en pensjonsbeholdning som en gang i året reguleres med samfunnets gjennomsnittlige lønnsvekst. Det betyr at en lønnsvekst på 2,35 prosent medfører at pensjonsbeholdningen øker med 2,35 prosent av sin egen verdi.

3.4 Det private tjenstepensjonssystemet

Tjenstepensjonsordningene i privat sektor består av skattefaviserte ordninger etter lov 24. mars 2000 nr. 16 om foretakspensjon (foretakspensjonsloven) og lov 24. november 2000 nr. 81 om innskuddspensjon i arbeidsforhold (innskuddspensjonsloven), og avtaler og ordninger som ikke er skattefaviserte (Finansdepartementet, 2009a). I 2006 ble det innført obligatorisk tjenstepensjon, og det ble for angitte foretak pålagt å etablere tjenstepensjonsordninger som oppfylte fastsatte minimumskrav til innhold og utforming.

Ytelsesbasert pensjon

Ytelsespensjon gir en på forhånd fastsatt årlig pensjon for det enkelte medlemmet (Finansforbundet). Ettersom en garanteres pensjonsutbetaling etter et fastsatt nivå, kan ytelsesbasert pensjon anses som en forsikringsordning i tillegg til at det er en forutsigbar pensjonsordning for arbeidstaker ettersom ytelsen er forhåndsbestemt. Det er vanlig at ytelsespensjonen utgjør en bestemt andel av arbeidstakers lønn ved pensjonsalder, fratrasket en kalkulert folketrygd. En årlig premie betales inn til pensjonsordningen av arbeidsgiver, og størrelsen på premien bestemmes av medlemmenes lønnsnivå, tjenestetid og alder. Innbetalingenes størrelse vil dermed variere fra år til år. Lønnsutvikling, samt forhøyelse av lønn, vil ha stor påvirkning på premien, da beregnet opptjent pensjon tar utgangspunkt i at arbeidstaker har mottatt den nye, høye lønnen siden tidspunktet for ansettelsen. Arbeidsgiver må finansiere en økende andel av samlet ytelse ved lønnsøkning for den enkelte arbeidstaker, og mot slutten av yrkeslivet vil derfor arbeidstakers premie stige betydelig. Dette gjelder til tross for at lønnsveksten for eldre arbeidstakere typisk er lavere enn for yngre arbeidstakere (SSB, 2001). På grunn av variasjonen i størrelsen på innbetalingene er det vanskelig å kalkulere størrelsen på framtidige kostnader tilknyttet pensjon, og risikoen ved ytelsesbasert pensjon vil derfor ligge hos arbeidsgiver.

Ytelsespensjonsordning i privat sektor utgjør en differanseordning, ved at en aldri samordner ytelsespensjonen med folketrygdens faktiske ytelse på utbetalingstidspunktet (Finans Norge, 2010). Ofte vil ytelsesordningen også inneholde uføre-, ektefelle- og barnepensjon. Det vil si at dersom medlemmet av ytelsesordningen dør, kan ektefelle, eventuelt fraskilt ektefelle, ha krav på ektefellepensjon. Barn som medlemmet forsørget eller hadde plikt til å forsørge har krav på barnepensjon (DNB, 2011). Retten til uførepensjon inntreffer når medlemmet har fått nedsatt arbeidsdyktighet med minst 20 prosent på grunn av skade, lyte eller sykdom i en sammenhengende periode på ett år.

Innskuddsbasert pensjon

Innskuddspensjonsordningen fungerer som et sparetiltak ved at arbeidsgiver betaler inn et årlig fastsatt innskudd til pensjonsordningen (Finansforbundet). Innbetalingen utgjør en bestemt prosentandel av arbeidstakers lønn og eventuell avkastning tilføres årlig det oppsparte beløpet. Størrelsen på pensjonen vil ikke være gitt før uttakstidspunktet ettersom pensjonsbeholdningen vil avhenge av det samlede innskudd (pensjonskapitalen) og avkastning på den oppsparte beholdningen over tid, samt valg av utbetalingstid. Dette er en forutsigbar pensjonsordning for arbeidsgiver, og risikoen for avkastningen og pensjonskapitalens størrelse ligger hos arbeidstaker, som selv har ansvaret for pensjonskapitalens forvaltning. Opptjeningstid og folketrygd vil ikke påvirke pensjonens størrelse. Hvor stor pensjon som kan tas ut fra utbetalingstidspunktet og hvor lang periode pensjonen kan utbetales over vil avhenge av størrelsen på pensjonskapitalen. Utbetalingstiden kan ikke overstige 25 år og må minimum være 10 år. Innskuddspensjonens maksimalsatser bestemmes av forskrift 22. desember 2000 nr. 1413 til lov 24. november 2000 nr. 81, § 3-2 som sier at innskuddet ikke skal overstige 5 prosent av medlemmets lønn i intervallet 1 til 6 G og 8 prosent av lønnen mellom 6 og 12 G. For lønn under 1 eller over 12 G skal det ikke betales innskudd. Det stilles et minstekrav til arbeidsgiver om å spare 2 prosent av lønnen mellom 1 og 12 G. I løpet av den siste tiden har flere arbeidstakere gått over til å tilby nyansatte innskuddsbaserte pensjonsordninger.

I 2011 fikk privat tjenstepensjon et nytt regelverk, tilpasset folketrygdens endring (Finans Norge, 2009). De nye reglene gir anledning til å ta ut tjenstepensjon fra fylte 62 år. Det er også mulig å velge uttaksgrad, men fleksibiliteten er ikke like stor som i folketrygden. En har mulighet til å arbeide etter uttakstidspunktet, og inntekten vil gi pensjonsopptjening, slik at det pensjonsmessig skal lønne seg å arbeide. Valget om uttak av privat tjenstepensjon påvirkes ikke av uttak av privat AFP og/eller folketrygdens alderspensjon.

7. juli 2009 ga Finansdepartementet et oppdrag til Banklovkommisjonen om å tilpasse lov om obligatorisk tjenstepensjon, innskuddspensjonsloven, foretakspensjonen og mulig lov om individuelle pensjonsordninger til folketrygdens nye alderspensjon (Finansdepartementet, 2013). 7. januar 2013 presenterte Banklovkommisjonen forslag til regler for overgang mellom dagens ytelsesbaserte ordninger og nye private tjenstepensjonsordninger (Finansdepartementet, 2013). De som påvirkes av forslagene vil være ansatte i privat sektor som har ytelsesbaserte, private foretakspensjonsordninger.

Kommisjonen foreslo to hovedmodeller for framtidige private tjenestepensjonsordninger, en grunnmodell og en standardmodell. Grunnmodellen ligner en pensjonsordning basert på innskudd, mens standardmodellen gir mulighet for en alderspensjon som vil ligge på nivå med dagens ytelsesbaserte pensjonsordninger (Storebrand, 2013). Begge modellene bygger på prinsippene om levealdersjustering, alleårsopptjening, samt fleksibelt uttak som allerede er innført i privat tjenestepensjon.

Utredningen presentert i januar 2013 foreslår en betydelig økning av dagens innskuddssatser for de nye tjenestepensjonsproduktene (grunn- og standardmodellen) og innskuddspensjonen (Storebrand, 2013). Ved å øke innskuddssatsene vil innskuddspensjonsordningene kunne gi alle aldersgrupper en like god pensjon som ytelsesbaserte ordninger (Storebrand, 2013).

Avtalefestet pensjon i privat sektor

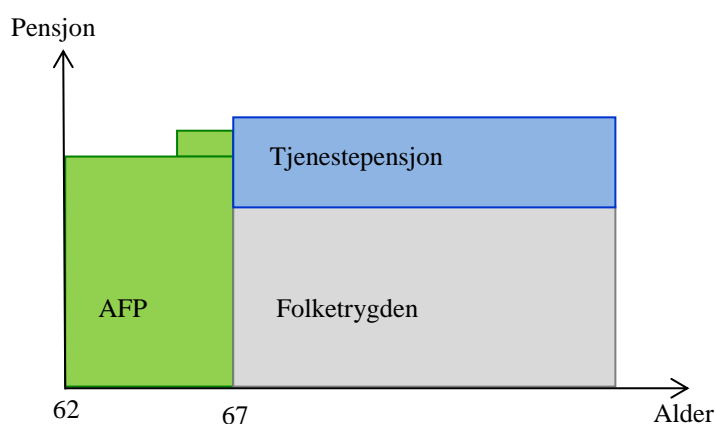
Før pensjonsreformen ble innført var avtalefestet pensjon (AFP) en avtale hvor yrkesaktive under visse vilkår fikk mulighet til å gå av med pensjon før folketrygdens offisielle pensjonsalder på 67 år (Finansdepartementet, 2009a). I hovedsak bestod pensjonen av folketrygdens uførepensjon sammen med et eget AFP-tillegg. På den måten ble det gitt like stor pensjonsopptjening i folketrygden som en ville fått ved å være yrkesaktiv fram til 67 år. AFP ble utbetalt fram til mottakeren fylte 67 år og gikk over til å motta alderspensjon i folketrygden. Muligheten til å ta ut AFP fra fylte 62 år har eksistert siden 1998, og man har hatt muligheten til å ta ut denne som del- eller helpensjon. I 2000 ble det innført en regel for avkortning av AFP mot opptjent yrkesinntekt, hvor pensjonen ble avkortet med samme andel som yrkesinntekten utgjorde av tidligere inntekt. For å få avkortet AFP måtte arbeidsinntekten overstige 15 000 kroner.

Under lønnsoppgjøret i privat sektor i 2008 ble det vedtatt en ny AFP-ordning tilpasset pensjonsreformen (Finansdepartementet, 2009a). Privat AFP utbetales nå som et livsvarig tillegg til folketrygdens alderspensjon, og alle som har krav på AFP får utbetalt AFP-tillegg, uavhengig av når en går av med pensjon. I tillegg gis det mulighet til å kombinere uttak av AFP med arbeidsinntekt uten avkortning av pensjonsytelsene. Reglene for uttak er på den måten nøytralt utformet og den årlige AFP-pensjonen vil øke desto jo lenger en venter med å ta den ut, på samme måte som folketrygdens alderspensjon. Forskjellen er at effekten opphører ved fylte 70 år. Ordningen inneholder fleksibelt uttak med tanke på når man ønsker å ta ut AFP, men det er ikke mulig å ta ut gradert uttak slik som i folketrygden. Det betyr at en må ta ut hel AFP.

I likhet med inntekstpensjonen i folketrygden vil retten til AFP opptjenes proporsjonalt med pensjonsgivende inntekt fra første krone og opp til 7,1 G (Finansdepartementet, 2009a). Levealdersjusteringen og reguleringen av AFP skjer på samme måte som for inntekstpensjon. Etter fylte 62 år stopper opptjeningen av AFP, og ved utsatt uttak øker årlig AFP fram til 70 år.

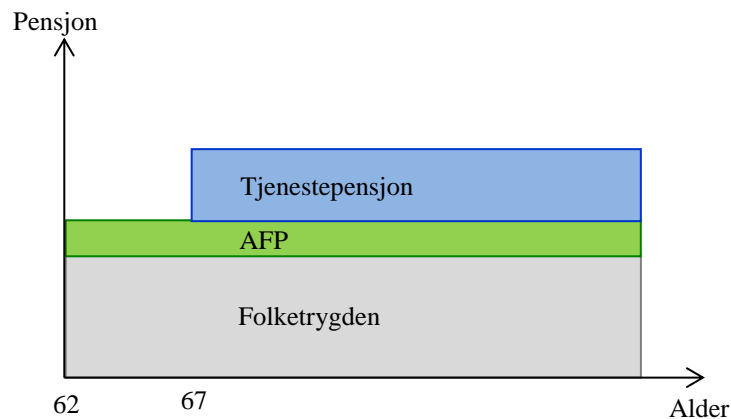
For å ha rett til AFP kreves det fortsatt å være ansatt og arbeidstaker i en bedrift som omfattes av AFP-ordningen (Finansdepartementet, 2009a). Videre må den ansatte ha vært omfattet av AFP-ordningen i minst syv av de siste ni årene, som utgjør ansiennitetsperioden, ved fylte 62 år for å ha rett til AFP (NHO). Det kreves også at man har vært ansatt hos bedriften de siste tre årene før tidspunktet for uttak av pensjon (NHO), og at stillingsprosenten har vært på minimum 20 prosent i denne perioden og for ansiennitetsperioden. Retten til AFP bygger seg derfor ikke gradvis opp gjennom ansettelsesforholdet slik som tjenstepensjonsordningen gjør. Det er først ved fylte 62 år at retten til AFP utløses, og en må da oppfylle de overnevnte kvalifikasjonsreglene.

FIGUR 3.4: Pensjonssystemets oppbygging før reformen

Kommentar: Før pensjonsreformen var offisiell pensjonsalder 67 år, som var alderen for tidligste uttak av pensjon fra folketrygden og tjenstepensjon. Individer med AFP-avtale kunne ta ut tidligpensjon fra fylte 62 år. Det var ikke mulighet for gradert uttak og lønnsinntekt over 2 G ble avkortet mot pensjonsinntekt.

FIGUR 3.5: Pensjonssystemets oppbygging etter reformen for sysselsatte i privat sektor

Kommentar: Etter pensjonsreformen har alle som har opptjent pensjonsbeholdning minimum tilsvarende årlig pensjonsutbetaling av garantipensjon mulighet til å gå av med pensjon fra fylte 62 år, og både AFP og alderspensjon fra folketrygden er livsvarige. Tjenestepensjon mottas fra fylte 67 år. Uttak kan være gradert, og kan kombineres med arbeid uten avkortning.

3.5 Det offentlige tjenestepensjonssystemet

Rundt en tredjedel av landets sysselsatte hører til en ordning for offentlig tjenestepensjon (Finansdepartementet, 2009a). De ulike tariffavtalene for helseforetak, kommuner og fylkeskommuner angir plikten til å ha en offentlig tjenestepensjon.

Offentlig tjenestepensjon

Tjenestepensjonsordningene i det offentlige bestod før reformen av pensjonsordninger med garanti om et fastsatt ytelsesnivå i framtiden, kalt bruttoordninger, som samordnet tjenestepensjonen og folketrygden (Finansdepartementet, 2009a). Folketrygdens alderspensjon ble betalt fullt ut, mens det for offentlig tjenestepensjon ble gjort fradrag hvis alderspensjonisten hadde arbeidsinntekt fra stilling som ga opptjening av pensjonsrettigheter i offentlig tjenestepensjonsordning jf. Lov 6. juli 1957 nr. 26 om samordning av pensjons- og trygdeytelser.

Beregningen av pensjonen tok utgangspunkt i yrkesinntekten fra tjenestepensjonsordningen en sist hadde medlemskap i før avgangen fra yrkeslivet, altså sluttlønnen. 66 prosent av sluttlønnen utgjorde full pensjon, men krevde normalt at en hadde hatt en stillingsprosent på i gjennomsnitt 100 prosent i tillegg til å ha vært medlem av ordningen i 30 år. Ved lavere gjennomsnittlig stillingsprosent og kortere medlemsvarighet ble pensjonen redusert.

Arbeidsinntekt opp til tolv ganger folketrygdens grunnbeløp ville omfattes av pensjonsgrunnlaget.

Pensjonsgrunnlaget ble beregnet på følgende måte:

$$\text{Pensjonsgrunnlag} = \text{sluttlønn} \times \text{gjennomsnittlig stillingsprosent}$$

Beregningen av bruttopensjonen ble da:

$$\text{Bruttopensjon} = (\text{pensjonsgrunnlaget} \times \text{pensjonsgrad} \times 0,66) \times \frac{\text{tjenestetid}}{30}$$

For offentlig tjenstepensjon var pensjonsalderen 67 år, som var tidspunktet hvor retten til alderspensjon i folketrygden tredde inn. For personer med særaldersgrense kunne lavere pensjonsalder forekomme (Finansdepartementet, 2009a). For personer som fortsatte å arbeide fram til de hadde rett til å gå av med alderspensjon ble det ved 30 års pensjonsgivende tjenestetid gitt full pensjon.

Hvis pensjonisten hadde arbeidsinntekt fra stilling som ga rett til pensjonsopptjening i offentlig tjenstepensjonsordning, ble alderspensjonen fra tjenstepensjonsordningen innskrenket (Finansdepartementet, 2009a). Forholdet mellom inntekten og pensjonsgrunnlaget bestemte reduseringen. Denne avkortningen skjedde, i motsetning til i folketrygden, også etter fylte 70 år ettersom pensjonsrettigheter i offentlig tjenstepensjonsordninger ble opptjent også etter fylte 70 år. Pensjonen ble ikke redusert ved arbeidsinntekt fra privat sektor, men utgjorde et tillegg til arbeidsinntekten uten å føre til avkortning.

Under lønnsoppgjøret i 2009 i offentlig sektor ble det bestemt at gjeldende regler for offentlig tjenstepensjon skulle føres videre med de tilpasninger som ble ansett som nødvendig i forbindelse med innføringen av fleksibelt pensjonsuttak (Arbeidsdepartementet, 2010). Det innebærer at arbeidsinntekt over 15 000 kroner fortsatt fører til en avkortning av pensjonen. I tillegg ble reglene tilpasset pensjonsforliket i Stortinget fra 2005 om levealdersjustering og nye reguleringsregler for pensjon. Offentlig tjenstepensjon gir dermed en garanti på 66 prosent av pensjonsgrunnlaget ved full opptjening, men garantien er før pensjonen levealdersjusteres som i praksis betyr at pensjonen kan bli mindre enn 66 prosent av pensjonsgrunnlaget (Statens Pensjonskasse, 2013). Å jobbe lenger vil være en mulighet til å kompensere for dette.

Personer født til og med 1958 har fått en egen garanti i offentlig tjenstepensjon med rett til å få utbetalt 66 prosent av opptjent pensjonsgrunnlag (Statens Pensjonskasse, 2013). Denne garantien er opprettet for å ivareta de som har kortest tid igjen til de går av med pensjon. For

å ha rett på den individuelle garantien må en ha full opptjening. Årskullene født før 1959 er likevel ikke skjermet fra pensjonsreformen siden det gamle regelverket medførte at noen grupper fikk betydelig mer enn 66 prosent av pensjonsgrunnlaget. Med unntak av den individuelle garantien er ikke regelverket for årskullene etter 1953 vedtatt. Det som er sikkert er at alle får levealdersjustert pensjonen sin i tillegg til at pensjonen blir regulert etter de nye reglene. På den måten bidrar også offentlig ansatte til reduksjon i pensjonskostnadene.

Avtalefestet pensjon i offentlig sektor

I 1988 ble det innført AFP-ordninger ved hovedtariffoppgjørene i kommunal sektor og staten, som en følge av innføringen av AFP i privat sektor (Finansdepartementet, 2009a). De første årene var pensjonsalderen 66 år, men ble senere redusert til 62 år. Tilsatte i staten ble omfattet av reglene for AFP hvis de var omfattet av hovedtariffavtalen.

Partene i offentlig sektor ble under lønnsoppgjøret i 2009 enige om at det gjeldende regelverket for AFP skulle videreføres etter innføring av pensjonsreformen (Arbeidsdepartementet, 2011a). Det betyr at arbeidsinntekt over 15 000 fortsatt medfører avkortning av pensjonen. Det er mulig å ta ut offentlig AFP fra 62 år til 67 år, men uttak av offentlig AFP kan ikke kombineres med uttak av alderspensjon fra folketrygden, se figur 3.4. For å benytte seg av offentlig AFP kreves det at en er ansatt hos en arbeidsgiver som er omfattet tariffavtaler hvor AFP er en del av tariffavtalen.

4. Skatteregler for pensjonister

Skattereglene for pensjonsinntekt og -sparing har som formål å:

- Øke verdien av pensjon etter skatt, altså nettopensjonen, relativt til lønnsinntekt.
- Omfordele inntekt mellom alderspensjonister (Arbeidsdepartementet, 2006).

Pensjonsinntekt ilegges skatt på alminnelig inntekt, toppskatt og trygdeavgift, og inngår derfor i praksis på lik linje med lønnsinntekt i skattegrunnlaget for personer. For alderspensjonister vil det imidlertid være flere bestemte skatteregler som medfører skattemessige fordeler.

Nedenfor presenteres de generelle skattereglene. Deretter følger skattereglene som spesielt berører pensjonsinntekt før 2011, før skattereglene for pensjonsinntekt etter innføring av pensjonsreformen presenteres.

4.1 Generelle skatteregler

Satsene og grensene som det refereres til er fra 2010 ettersom våre beregninger av framtidige netto pensjonsutbetalinger tar utgangspunkt i skattesatsene for dette året. Beløpsgrensene justeres årlig på bakgrunn av gjennomsnittlig nominell lønnsvekst, mens skattesatsene er uforandret mellom 2010 og 2013 med mindre annet er nevnt.

4.1.1 Minstefradrag

Minstefradraget er et standardfradrag som automatisk trekkes fra lønns- og pensjonsinntekt (Skatteetaten, 2010c). For pensjonsinntekt var minstefradraget i 2010 på 26 prosent mens det utgjorde 36 prosent av lønnsinntekten (Finansdepartementet, 2011). Satsen for minstefradrag i lønnsinntekt økte til 38 prosent i 2012 og videre til 40 prosent 2013. Både minstefradraget for pensjonsinntekt og lønnsinntekt hadde et minimumsnivå på 4 000 kroner, som fortsatt er den gjeldende beløpsgrensen i 2013. Den øvre grensen for minstefradrag for pensjonsinntekt var 60 950 kroner, mens summen av minstefradraget i pensjonsinntekt og minstefradraget i lønnsinntekt ikke kunne overstige 72 800 kroner, se appendiks 1 for grenser. Hadde skatteyteren kun lønnsinntekt og ingen pensjonsinntekt, mottok individet det høyeste av et særskilt fradrag i arbeidsinntekt på 31 800 kroner og minstefradraget i lønnsinntekt.

4.1.2 Personfradrag

Personfradrag blir gitt for alle inntekter, både nærings-, kapital-, pensjons- og lønnsinntekter, og er dermed et generelt bunnfradrag i alminnelig inntekt (Skatteetaten, 2010a). I 2010 utgjorde personfradraget 42 210 kroner for skatteklasser 1, som er enslige skatteyttere, og 84 420 kroner for skatteklasser 2, som er skatteyttere med forsørgeransvar for ektefelle (Finansdepartementet, 2011).

4.1.3 Toppskatt

Toppskatt beregnes av personinntekt, som består av arbeids- og pensjonsinntekt (Skatteetaten, 2010e). I 2010 var toppskatten 9 prosent for inntekt fra og med 456 400 kroner til 741 700 kroner (Finansdepartementet, 2011). For personer bosatt i Nord-Troms og Finnmark var toppskatten for tilsvarende inntektsintervall 7 prosent. For inntekt fra og med 741 700 kroner var toppskatten 12 prosent. De samme satsene er gjeldende for 2013, men grensene er økt.

4.1.4 Formueskatt

Skatt som utlignes på grunnlag av vedkommende sin nettoformue defineres som formueskatt (Skatteetaten, 2010b), og betales til både kommune og stat. Hvor mye formueskatt som betales avhenger av nettoformuen. Formueskatten til kommunene er 0,7 prosent for nettoformue fra og med 700 000 kroner (Finansdepartementet, 2011). Innslagspunktet for formueskatten til staten er det samme som for kommunen, men prosentsatsen er 0,4 prosent. Innslagspunktet gjelder for enslige skatteyttere. For ektefeller, som lignes under ett for felles formue, er innslagspunktet det dobbelte. Disse satsene og grensene er ikke endret i perioden fra 2010 til 2013.

4.2 Skatteregler for pensjonsinntekt før 2011

Før innføringen av de nye skattereglene i 2011 ble alderspensjonister skattlagt mer gunstig enn arbeidstakere ved hjelp av tre bestemte skatteregler (Arbeidsdepartementet, 2006)

1. Særfradrag for alder.
2. Skattebegrensningsregelen.
3. Trygdeavgift.

Satser og grenser som presenteres nedenfor gjelder for 2010.

4.2.1 Særfradrag

Særfradrag ble innført i 1969 og var et fradrag basert på alder som tilfalt alle personer fra og med fylte 70 år (Arbeidsdepartementet, 2006). Hensikten med særfradraget var å kompensere for økte helseutgifter tilknyttet økende alder. Størrelsen på særfradraget varierte med hvor mye pensjon som ble tatt ut og utgjorde for uttak av full pensjon 19 368 kroner i 2010. Ektefeller som ble lignet under ett skulle kun ha ett fullt særfradrag. Hadde kun én av ektefellene rett til særfradrag ble fullt særfradrag tildelt denne personen.

4.2.2 Skattebegrensningsregelen

Skattebegrensningsregelen ble opprettet for å beskytte minstepensjonister og andre personer med liten skatteevne eller lav inntekt mot urimelig belastning av skatt (Finansdepartementet, 2010a). Regelen gjaldt AFP-pensjonister, alderspensjonister mellom 67 og 70 år som var mottakere av folketrygdens alderspensjon, mottakere av etterlattepensjon, overgangsstønad og pensjon til uførepensjonister med en ervervsevnes mindre enn 1/3, mottakere av supplerende stønad til personer med kort botid i Norge, samt alle personer fra fylte 70 år (Finansdepartementet, 2010a).

Regelen var en alternativ beregningsmåte for skattlegging av alminnelig inntekt og beskrives i Skatteloven § 17-1. Skattebegrensningsregelen var den gjeldende regelen dersom den medførte lavere skatt enn ved bruk av ordinære skatteregler. For å oppnå full skattebegrensning måtte alminnelig inntekt, inkludert et tillegg for formue, være lavere enn beløpsgrenser som ble regulert i forhold til folketrygdens minstepensjonsnivå (Finansdepartementet, 2010a). Formuestillegget utgjorde 1,5 prosent av felles nettoformue som oversteg 200 000 kroner. Skattebegrensningen ble gradvis trappet ned ved inntekt over fastsatte beløpsgrenser, da skattesystemets intensjon var at pensjonister skulle skattlegges i forhold til inntekten på samme måte som for andre inntektstakere. Nedtrappingen medførte at formuestillegg og inntekt som oversteg beløpsgrensene ble skattlagt med 55 prosent, fram til beskatning etter ordinære regler resulterte i lavere skatt. Marginalskatten var dermed høyere enn for ordinære inntekter. Det er summen av skatt på alminnelig inntekt og trygdeavgift som ikke kan overstige 55 prosent av differansen mellom grunnlaget for skattebegrensningen og grensen for nettofri inntekt på 113 700 kroner. Det vil si at toppskatt og formueskatt ble beregnet uavhengig av skattebegrensningen.

Tas det utgangspunkt i beløpsgrensene og skattesatsene fra 2010 ville en enslig pensjonist ikke betalt inntektskatt for brutto pensjonsinntekt under om lag 153 650 kroner hvis en kun hadde pensjonsinntekt og ikke nettoformue som oversteg 200 000 kroner eller andre særlige fradrag (Finansdepartementet, 2010a). På samme måte betalte ikke pensjonister som var gift, og hadde en samlet brutto pensjonsinntekt under om lag 279 300 kroner, inntektsskatt. Ved pensjonsinntekt høyere enn 489 750 kroner ville de blitt beskattet etter ordinære regler, ettersom betalbar skatt da var mindre enn ved skattebegrensning.

4.2.3 Trygdeavgift

Trygdeavgiften, en skatt beregnet på grunnlag av personinntekter, var på 3 og 7,8 prosent for henholdsvis pensjons- og lønnsinntekt (Finansdepartementet, 2011). Den lavere trygdeavgiften for pensjonister skyldtes at pensjonsinntekt ikke medførte opptjening av pensjonspoeng.

Eksempel: Beregning av skattebegrensning for en enslig pensjonist, med pensjonsinntekt på 250 000 kroner og formue på 400 000 kroner, som tar ut full alderspensjon.

<i>Alminnelig inntekt</i>		
Pensjonsinntekt		250 000
- Minstefradrag	$250\,000 \times 0,26 > 60\,950$	= 60 950
= Alminnelig inntekt	$250\,000 - 60\,950$	= 189 050
- Særfradrag		19 368
= Alminnelig inntekt etter særfradrag	$189\,050 - 19\,368$	= 169 682
Personfradrag		42 210
Grunnlag for skatt på alminnelig inntekt	$189\,050 - 42\,210$	= 146 840
<i>Skatteberegning</i>		
Trygdeavgift	$250\,000 \times 0,03$	= 7 500
+ Skatt på alminnelig inntekt	$146\,840 \times 0,28$	= 41 115
= Sum skatt		<u>48 615</u>
Tillegg for formue	$(400\,000 - 200\,000) \times 0,015$	= 3 000
Grunnlag for skattebegrensning	$189\,050 + 3\,000$	= <u>192 050</u>
<i>Skattebegrensning</i>		
Maksimal skatt	$(192\,050 - 113\,700) \times 0,55$	= 43 092
Skattebegrensning	$(48\,615 - 43\,092)$	= <u><u>5 523</u></u>

Kommentar: I beregningsgrunnlaget for skattebegrensningen skal ikke særfradraget være inkludert. Siden pensjonisten har formue over grensen på 200 000 kroner vil maksimal skatt øke og

skattebegrensningen reduseres. Ettersom skatten ved bruk av ordinære skatteregler overstiger skatten ved bruk av skattebegrensningsregelen, vil skatten reduseres med differansen mellom ordinær og maksimal skatt. Pensjonisten betaler derfor 5 523 kroner mindre i skatt som følge av skattebegrensningsregelen.

4.3 Skatteregler for pensjonsinntekt etter 2011

Samtidig med innføringen av pensjonsreformen ble det vedtatt nye skatteregler for pensjonister (Finansdepartementet, 2010c). Endringene ble gjort for å gjøre det mer lønnsomt å fortsette i arbeid etter fylte 62 år. De tidligere reglene ga høy marginalsatt på arbeidsinntekt for pensjonister med lav inntekt. I tillegg var det lønnsomt, for å bli omfattet av skattebegrensningsregelen, å redusere arbeidsinnsatsen og ta ut noe pensjon. Disse forholdene motvirker insentivene til å arbeide. De nye skattereglene innebærer (Skatteetaten, 2010d):

- Trygdeavgiften for pensjonsinntekt ble økt fra 3 til 4,7 prosent.
- Oppheving av særfradrag for alder for å finansiere deler av skattefradraget.
- Innføring av skattefradrag for alderspensjonister og mottakere av AFP. Dette erstatter skattebegrensningsreglene.
- Ektefelletillegget til alderspensjonister og mottakere av AFP er ikke skattepliktig hvis det har virkningstidspunkt før 1. januar 2011.
- Kompensasjonstillegget i ny privat AFP er skattefritt. Tillegget gjelder for fødselskullene 1948 til 1962 for å kompensere for overgangen fra gammel til ny privat AFP.
- Ved beregning av skattebegrensning ved lav alminnelig inntekt skal ektefellers/meldepliktige samboeres inntekt ikke lenger fastsettes samlet, men hver for seg.
- Eksisterende pensjonister med lav til middels inntekt som får høyere skatt enn tidligere med de nye skattereglene vil omfattes av overgangsregler.

Satsene og grensene som presenteres nedenfor gjelder for 2013.

4.3.1 Trygdeavgift

Trygdeavgiften for pensjonsinntekt ble økt til 4,7 prosent for å finansiere deler av skatteletten som det nye skattefradraget medfører for AFP- og alderspensjonister med lav brutto pensjonsinntekt. Trygdeavgiften for lønnsinntekt overstiger fortsatt trygdeavgiften for pensjonsinntekt.

4.3.2 Skattefradrag

Pensjonister med samlet pensjonsinntekt opp til et fastsatt beløp kan få et skattefradrag som gir fradrag i trygdeavgift og inntektsskatt (Skatteetaten, 2010d). Formue og arbeids- og kapitalinntekt holdes utenfor ved beregning av fradraget. På den måten vil arbeidsinntektens marginalsatt reduseres til tilsvarende nivå som for andre skatteyttere. Skattefradragets størrelse, samt innenfor hvilke beløpsgrenser vedkommende har krav på fradraget fastsettes årlig av Stortinget. Det maksimale skattefradraget i 2013 er 30 300 kroner, og gis for pensjon inntil 170 750 kroner (Finansdepartementet, 2012). Ved uttak av full alderspensjon gjennom året, fra en AFP-ordning eller fra folketrygden, trappes skattefradraget ned dersom pensjonen overstiger 170 750 kroner. Fradraget kan ikke overstige summen av personens trygdeavgift og inntektsskatt. Er årlig pensjonsinntekt lavere enn 170 750 kroner, og en ikke har andre inntekter, vil maksimalt skattefradrag overstige summen av trygdeavgift og inntektsskatt. Skattefradraget vil da tilsvare betalbar skatt. Maksimalt skattefradrag som ikke benyttes kan ikke trekkes fra hos ektefelle eller meldepliktig samboer. For samlet pensjonsinntekt mellom 170 750 og 259 800 kroner trappes skattefradraget ned med 15,3 prosent, mens det reduseres med 6 prosent for pensjonsinntekt mellom 259 800 og 523 750 kroner. Inntektsgrensen og skattefradraget reduseres hvis en tar ut gradert pensjon eller uttak kun deler av året. Skattefradraget sikrer at det ikke betales skatt av pensjon hvis en kun har minstepensjon. En kan ikke få skattefradrag hvis man mottar andre pensjonsytelser, som særalderspensjon fra Statens Pensjonskasse eller sjømannspensjon. De som kan få skattefradrag er (Skatteetaten, 2010d):

- Mottakere av folketrygdens alderspensjon.
- Mottakere av AFP i privat sektor innvilget før 2011.
- Mottakere av AFP i offentlig sektor.
- Mottakere av tilsvarende pensjoner fra EØS/EU-land.

Grunnlaget for beregning av skattefradraget er samlet pensjonsinntekt¹ (Skatteetaten, 2010d).

¹ Skattepliktig pensjon i og utenfor arbeidsforholdet, inkl. pensjon opptjent i utlandet som er skattepliktig i Norge, føderåd (en pensjonsordning for eierskifte innen landbruket (Finansdepartementet, 2004d)) og livrente som del av pensjonsordning i arbeidsforhold hvor premien skattlegges som arbeidsinntekt.

Eksempel: Beregning av skatt for en pensjonist, med alderspensjon på 250 000 kroner og formue på 400 000 kroner, som tar ut 100 prosent alderspensjon gjennom hele året.

<i>Personinntekt</i>			
Pensjonsinntekt			250 000
Trygdeavgift for pensjoninntekt	$250\,000 \times 0,047$	=	11 750
<i>Alminnelig inntekt</i>			
Pensjonsinntekt			250 000
- Minstefradrag	$250\,000 \times 0,26 > 60\,950$	=	60 950
= Alminnelig inntekt	$250\,000 - 60\,950$	=	189 050
- Personfradrag			42 210
= Grunnlag for skatt på alminnelig inntekt	$189\,050 - 42\,210$	=	146 840
Skatt på alminnelig inntekt	$146\,840 \times 0,28$	=	41 115
<i>Samlet skatt</i>			
Trygdeavgift			11 750
+ Skatt på alminnelig inntekt			41 115
- Skattefradrag	$26\,552 - (227\,662 - 149\,628) \times 0,153 -$ $(250\,000 - 227\,662) \times 0,06$	=	13 273
= Samlet skatt	$11\,750 + 41\,115 - 13\,273$	=	39 592

Kommentar: For å kunne sammenligne beskatningen av pensjonsinntekt med gamle og nye skatteregler brukes skattesatser for 2010 i utregningen. Ettersom satser og grenser for nye skatteregler kun eksisterer fra 2011, er disse neddiskontert én periode, se appendiks 1. Eksempelet viser hvordan skattefradraget trappes ned i to trinn. Formuen påvirker ikke skatten siden den ikke overstiger innslagspunktet for formuesskatt. Pensjonisten må nå betale 3 500 kroner¹ mindre i skatt enn ved gamle skatteregler, noe som tyder på at de nye skattereglene er mer gunstige for en pensjonist med alderspensjon på 250 000 kroner.

Pensjonsgrad

Som tidligere nevnt kan en selv bestemme når en vil ta ut alderspensjon fra folketrygden etter fylte 62 år. En gis også mulighet til å velge uttaksgrad, og pensjonsgraden kan endres gjennom inntektsåret. Det regnes da et vektet snitt for inntektsåret før beregning av skattefradraget. Velger en å ta ut 40 prosent pensjon de første seks månedene og deretter 60 prosent pensjon de siste seks månedene, vil pensjonsgraden for inntektsåret bli 50 prosent.

¹ 43 092 kr – 39 593 kr = 3 500 kr

Skattefradragets størrelse

Skattefradragets størrelse reduseres med pensjonsgraden, og med samme proSENTsats. Ved en pensjonsgrad på 60 prosent, både ved alderspensjon fra folketrygden og eventuell AFP, vil en få et skattefradrag på 60 prosent av maksimalt fradrag. Både ved uttak av alderspensjon fra folketrygden og uttak av AFP vil størrelsen på skattefradraget bestemmes av antall måneder en har mottatt pensjon. Hvis en har mottatt pensjon i 6 måneder vil en kun få skattefradrag for disse månedene.

Eksempel: Beregning av skatt for en pensjonist, med alderspensjon på 250 000 kroner og lønnsinntekt på 120 000 kroner, som tar ut 80 prosent alderspensjon fra 1. mai.

Pensjonsinntekt		250 000
Trygdeavgift for pensjonsinntekt	$250\,000 \times 0,047$	= 11 750
+ Trygdeavgift for lønnsinntekt	$120\,000 \times 0,078$	= 9 360
= Samlet trygdeavgift	$11\,750 + 9\,360$	= <u>21 110</u>
<i>Alminnelig inntekt</i>		
Pensjonsinntekt		250 000
+ Lønnsinntekt		120 000
- Minstefradrag	$250\,000 \times 0,26 + 120\,000 \times 0,4 > 72\,800$	= 72 800
= Alminnelig inntekt	$250\,000 + 120\,000 - 72\,800$	= <u>297 200</u>
- Personfradrag		42 210
= Grunnlag for skatt på alminnelig inntekt	$297\,200 - 42\,210$	= 254 990
Skatt på alminnelig inntekt	$254\,990 \times 0,28$	= <u>71 397</u>
<i>Samlet skatt</i>		
Samlet trygdeavgift		21 110
+ Skatt på alminnelig inntekt		71 397
- Skattefradrag	$26\,552 \times 0,8 \times (8/12) -$ $(227\,662 - 149\,628) \times 0,8 \times (8/12) \times 0,153 -$ $(250\,000 - (227\,662 \times 0,8 \times (8/12))) \times 0,06$	= 79
= Samlet skatt		= <u>92 428</u>

Kommentar: Grenser og satser gjelder for 2010. I eksempelet får pensjonisten minstefradrag både for pensjons- og lønnsinntekt, tilsvarende den øvre grensen på 72 800 kroner. Siden pensjonisten tar ut 80 prosent alderspensjon reduseres maksimalt skattefradrag med 20 prosent fra 26 552 til 21 242 kroner. Pensjonisten får kun skattefradrag for månedene vedkommende har tatt ut pensjon, og ettersom uttaket starter 1. mai er det maksimale skattefradraget 8/12-deler av 21 242 kroner, som er 14 161 kroner. Skattefradraget reduseres med 15,3 prosent av pensjonsinntekt i intervallet 149 628 til 227 662 kroner, som justeres tilsvarende for andelen av pensjon som tas ut og tidspunktet for uttaket. Til slutt trappes skattefradraget ned med 6 prosent av pensjonsinntekten som overstiger 421 419

kroner, som er den øvre grensen for nedtrapping av skattefradraget. Pensjonisten vil motta et skattefradrag på 79 kroner.

Tabell 4.1 gir en oppsummering av hvordan skattereglene for pensjonsinntekt endret seg med innføringen av pensjonsreformen.

TABELL 4.1 – Oppsummering av skatteregler før og etter pensjonsreformen

Skatteregler for pensjonister før 2011	Endring i skatteregler for pensjonister etter 2011
Særfradrag for alder	Bortfall av særfradrag for alder
Skattebegrensningsregel	Bortfall av skattebegrensningsregelen
Trygdeavgift på pensjonsinntekt på 3 prosent	Innføring av skattefradrag
	Økt trygdeavgift for pensjonsinntekt til 4,7 prosent

5. Tidligere forskning

Denne oppgaven tar for seg hvordan de nye opptjeningsreglene for pensjon og de tilpassede skatteregler påvirker nåverdien av framtidige pensjonsutbetalinger. Det synes ikke å være gjort andre studier i Norge som beregner de kombinerte effektene av de endrede opptjenings- og skattereglene. Resultatene fra oppgaven anses derfor som et relevant bidrag til litteraturen. Resultater fra tidligere studier er delt inn i forskning tilknyttet henholdsvis pensjonsreformen og endret beskatning av pensjon.

5.1 Tidligere studier tilknyttet pensjonsreformen

Flere studier tar for seg ulike konsekvenser ved pensjonsreformen, og hovedvekten av studiene analyserer pensjonsreformens effekt på sysselsetting (Arbeidsdepartementet, 2013a), men det finnes også noen studier som har sett på den økonomiske effekten.

Five, Osland og West Pedersen har vurdert konsekvensene av pensjonsreformen for ulike arbeidstakere og sett på hvem som tjener og taper på de nye opptjeningsreglene (Five, Osland, & Pedersen, 2010). Beregningene tar utgangspunkt i en pensjonsalder på 67 år og at individene er født etter 1965, slik at de nye opptjeningsreglene gjelder for fullt. Resultatene viser at ved overgang fra besteårsregelen til alleårsregelen vil en mann som har vært fulltids industriarbeider i 47 år være en vinner i den nye reformen, da han vil oppnå en høyere nåverdi av framtidige pensjonsutbetalinger. Det samme gjelder for en kvinne som har hatt deltidsarbeid i servicenæringen i 47 år. I tillegg til alleårsregelen finner de at dette skyldes at de nye opptjeningsreglene favoriserer arbeidere med lav lønn sammenlignet med de gamle opptjeningsreglene. Blant taperne finner de en kvinne som har arbeidet 37 år i privat sektor. Dette skyldes det nye opptjeningstaket på 7,1 G i tillegg til at besteårsregelen forsvinner. En mann som jobber heltid i 30 år, og deretter blir ufør og må gå av med pensjon ved fylte 50 år, kan også risikere å tape på pensjonsreformen på grunn av alleårsregelen, og dermed oppnå lavere nåverdi av framtidige pensjonsutbetalinger sammenlignet med utfallet under gamle opptjeningsregler.

Hope (2010) analyserer effekten av endrede opptjeningsregler for pensjon på pensjonisters personlige økonomi. I studien er det gjennomført en nåverdianalyse av pensjonsutbetalingene, inkludert AFP og tjenestepensjon og for ulike uttakstidspunkt.

Studien tar for seg tre typeeksempler, og ser på beregning av nåverdi både med og uten AFP. Hun finner at når AFP ikke inkluderes vil industriarbeideren tape på de nye opptjeningsreglene ved å ta ut pensjon ved 62 og 67 år, men vinne ved å utsette pensjoneringstidspunktet til fylte 70 år, sammenlignet med gamle opptjeningsregler. Siviløkonomen taper på de nye opptjeningsreglene for alle uttakssaldre, mens sykepleieren har høyere nåverdi av pensjon ved uttak ved 62 og 70 år og lavere nåverdi av pensjon ved uttak ved 67 år. Studien finner også at individer med jevn lønnsprofil vil komme bedre ut med de nye opptjeningsreglene enn de med ujevn lønnsprofil. Individer med ujevn lønnsprofil, som for eksempel skyldes perioder med deltidsarbeid eller arbeidsledighet, vil tape på grunn av effekten av alleårsregelen. Ved inkludering av privat AFP finner Hope at alle casepersonene kommer bedre ut med de nye opptjeningsreglene, sammenlignet med tilfellet hvor privat AFP utelates.

Flere studier har sett på hvilken fordelingseffekt innføringen av de nye opptjeningsreglene vil gi. Artikkelen, "Fordelingseffekter av pensjonsreformen" finner at pensjonsreformen på sikt gir gjennomsnittlige lavere pensjonsutbetalinger for alle individer (Dahl E. H., 2010). I tillegg viser resultatene at reformen medfører en jevnere inntektsfordeling mellom menn og kvinner, da pensjonsreformen gir forholdsvis større reduksjon i menns alderspensjon, sammenlignet med kvinner. Fredriksen og Stølen viser at det nye opptjeningssystemet for pensjon er til fordel for individer med høy og stabil inntekt, da reglene skaper en sterkere sammenheng mellom pensjon og yrkesinntekt (Fredriksen & Stølen, 2004). Ettersom menn i gjennomsnitt har høyere yrkesinntekt enn kvinner, vil kvinners pensjonsutbetalinger som andel av menns pensjonsutbetalinger reduseres (Barne- og likestillings- og inkluderingsdepartementet, 2008). Dette samsvarer med funnene i artikkelen "Pensjonsreformen: Virkninger på arbeidstilbud, finansieringsbyrde og fordeling" hvor det vises at kvinners pensjon i prosent av menns reduseres fra i overkant av 90 prosent til om lag 87 prosent etter innføringen av pensjonsreformen (Fredriksen, Stensnes, & Stølen, 2007).

5.2 Virkningen av nye skatteregler

Innføringen av de nye skattereglene har påvirket alderspensjonistene ulikt. Bortfallet av særfradraget har i hovedsak berørt alderspensjonistene som ikke var omfattet av skattebegrensningsreglene, som vil si den andelen av alderspensjonister som hadde så høy inntekt at de ble beskattet etter ordinære regler og ikke skattebegrensningsreglene

(Finansdepartementet, 2010b). Pensjonsinntekten til flere av disse var likevel så lav at de omfattes av skattefradraget.

De nye skattereglene vil i følge beregninger gjort av Finansdepartementet, medføre lavere skatt for AFP- og alderspensjonister med en gjennomsnittlig bruttoinntekt på under 300 000 kroner (Finansdepartementet, 2010b). Om lag 64 prosent av disse vil få uendret eller økt nettoinntekt. Gjennomsnittlig årlig skattelette for alderspensjonister er omtrent 1 300 kroner, og 2 900 kroner for AFP-pensjonister. De resterende AFP- og alderspensjonistene vil få økt skatt som en følge av de nye skattereglene (Finansdepartementet, 2010b). Hovedårsaken til dette er bortfallet av særfradrag og økt trygdeavgift for pensjonsinntekt. Dette utgjør imidlertid en gruppe med relativt god skatteevne, og disse vil av den grunn fortsatt ha en vesentlig skattefordel i forhold til yrkesaktive individer som mottar lønn.

5.3 Individers tilpasning til endret beskatning

5.3.1 Tilpasning til endret marginalsatt

I de ulike regneeksemplene ovenfor har vi antatt at arbeidsinntekten er gitt. Endringer i pensjons- og skattereglene fører imidlertid til endringer i individenes marginalsatt. Denne endringen kan føre til at individene vil endre sine valg i forhold til pensjoneringstidspunkt, uttaksgrad med mer.

Valget om å gå av med pensjon ved en gitt alder eller fortsette å arbeide avhenger av de alternativene man har, som å gå av med pensjon og motta pensjonsinntekt, fortsette å være yrkesaktiv og motta lønnsinntekt, eller en kombinasjon av disse to. Studier viser at endrede skatteregler påvirker lønnsdannelsen både ved endring av nivået på samlet skatt og ved endringer i sammensetningen av skatt (Finansdepartementet, 1997). Dette kan påvirke atferden til bedrifter og arbeidstakere, som igjen kan påvirke deres tilpasning i arbeidsmarkedet. Studier i Norge viser at en reduksjon i marginalsatten, for gitte gjennomsnittsskatter, fører til økt lønn før skatt, med elastisiteter fra 0 til 1,6 (Finansdepartementet, 1997). Den samme effekten vil lavere gjennomsnittlige personskatter ha. Dette samsvarer med arbeidsmarkedsteori. En økning i lønnen som følge av redusert marginalsatt vil føre til økt etterspørsel etter godet som har blitt billigere, her lønnen. Dette resulterer i en substitusjonseffekt som reduserer fritiden og øker arbeidstilbudet, gitt at fritid er et normalt gode. Samtidig kan inntektseffekten enten trekke i retning av redusert

arbeidstilbud fordi man ønsker å ta ut noe av den økte velstanden på økt fritid, eller økt arbeidstilbud fordi man ønsker å øke konsumet i dag eller spare til framtiden (Finansdepartementet, 1997). Slike endrede tilpasninger vil påvirke individenes inntekt.

5.3.2 Arbeids- og lønnselastisitet

Det er gjort flere studier på hvordan endringer i marginallønnen påvirker arbeidstilbudet, hvor individet, avhengig av preferanser, vil kunne tilpasse seg forskjellig etter pensjonsreformen og de endrede skattereglene. Disse preferansene er vanskelige å måle, og arbeids- og lønnselastisiteter kan derfor gi en indikasjon på hvordan disse tilpasningene kan forventes å bli. Ved en endring i reglene for beskatning vil marginalsattesatsen et individ står overfor endres, som igjen påvirker marginallønnen (Finansdepartementet, 1997). Marginallønnen er det man sitter igjen med ved å arbeide én ekstra time etter skatt og eventuelle andre utgifter tilknyttet den ekstra timen. For å vurdere hvorvidt endringer i sattesatsen fører til økt eller redusert arbeidsinnsats, benytter vi inntektselastisiteten og den ukompenserte lønnselastisiteten, som sier hvor mange prosent et individ vil endre arbeidstilbudet ved en 1-prosents økning i henholdsvis marginallønnen og arbeidsfri inntekt (Finansdepartementet, 1997).

Ved estimering av elastisiteter er det flere forhold som kan påvirke resultatene, som tidspunkt for analysen, utvalg og anvendt metode, noe som fører til at størrelsen på estimatene er usikre. Finansdepartementet har i NOU 1997: 7 «Flatere skatt» sammenlignet ulike ukompenserte lønnselastisiteter, og finner at resultatene ikke er entydige. Den ukompenserte lønnselastisiteten i studier gjennomført i Norge varierer mellom 0,3 og 0,92, mens inntektselastisiteten varierer fra -0,3 til 0,1 (Finansdepartementet, 1997). Resultatene indikerer at kvinner i gjennomsnitt vil øke sitt arbeidstilbud når marginallønnen øker og redusere det ved økt arbeidsfri inntekt, noe som tilsier at fritid er et normalt gode. Menn reduserer arbeidstilbudet ved økt arbeidsfri inntekt, men de vil i liten grad øke arbeidstilbudet ved økt marginallønn.

Forskning viser at på den ekstensive marginen, det vil si beslutningen om hvorvidt man ønsker å arbeide eller ikke, er arbeidstilbudsbeslutningen mer sensitiv overfor endringer i inntekt etter skatt på den intensive marginen, som er størrelsen på arbeidstilbudet (Finansdepartementet, 2009b). Individer i lavinntektsgrupper vil oftere enn de med høyere inntekt stå overfor en avveining mellom å jobbe eller ikke jobbe, og endringer i nettoinntekt

vil i størst grad påvirke denne gruppen. Lønnselastisitetene er dermed størst for husholdningene med de laveste inntektene (Finansdepartementet, 1997). De er også funnet å være betydelig større for kvinner enn for menn. Videre kan nivået på ulike trygder og overføringer, og hvordan disse avkortes mot lønnsinntekt påvirke arbeidstilbudet, samt faste kostnader knyttet til det å være i arbeid og utformingen av skattesystemet for ektepar. Avkortninger av en inntekt mot en annen vil føre til at den faktiske marginals-katten blir veldig høy. Et skattesystem som er utformet uten å ta hensyn til at arbeidstakere er forskjellige og har forskjellige preferanser kan dermed skape inntektsfeller med insentiver til å trekke seg ut av arbeidsmarkedet. Disse elementene fanges ikke opp av tradisjonell økonomisk teori, men kan forklares ved arbeidstilbudselastisiteten.

De ikke entydige virkningene av endringer i marginallønnen etter skatt skyldes at økt marginallønn resulterer i en inntekts- og en substitusjonseffekt (Finansdepartementet, 1997). Hvorvidt endrede skatte- og pensjonsregler vil øke yrkesaktiviteten i Norge avhenger av deres samlede effekt på nåverdien, og hvordan individene velger å tilpasse seg disse endringene.

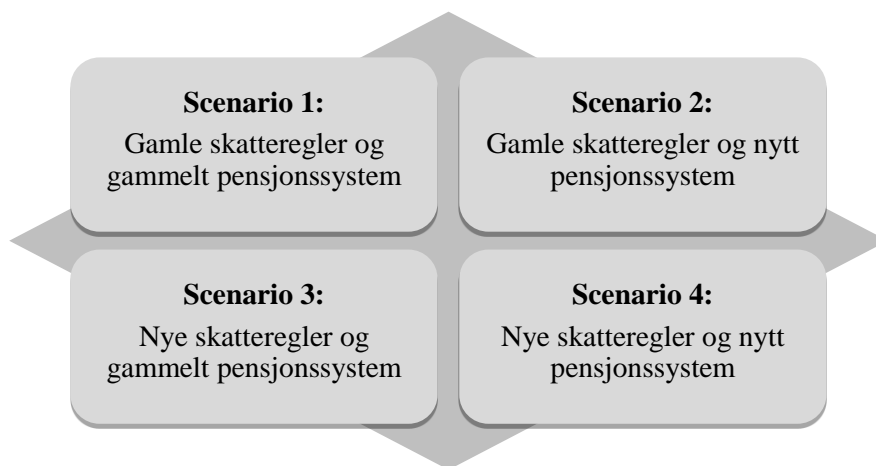
Som et resultat av pensjonsreformen og endret beskatning endres individenes marginallønn. Nye opptjeningsregler gjør det mer lønnsomt å stå i arbeid på grunn av den sterke sammenhengen mellom yrkesinntekt og opptjent pensjon. Mens avkortning av pensjonsinntekt mot lønnsinntekt reduserer marginallønnen ved ytterligere arbeid betraktelig, vil bortfallet av denne gjøre arbeid mer lønnsomt. Innføringen av nye skatteregler innebærer at særfradraget for alder og skattebegrensningen byttes ut med et skattefradrag, som er en trinnvis skattereduksjon. For individer med inntekt i intervallene som omfattes av skattefradraget vil det kunne være insentiv til enten å øke eller redusere arbeidstilbudet noe for å få utnyttet skattefradraget best mulig. Dersom dette er tilfellet, vil nåverdien av pensjonsbeholdningen kunne avvike fra den vi har beregnet ved at de tilpasser seg annerledes enn hva de gjorde før endrede regler. Resultatet vil kunne bli en opphopning av individer der det er økonomisk mest lønnsomt å tilpasse seg.

6. Teorimodeller

For å kunne se på hvordan pensjonsreformen og de tilhørende skattereglene har påvirket nåverdien av framtidige netto pensjonsutbetalinger, har vi beregnet denne nåverdien for de samme individene under fire ulike scenarioer:

1. Gamle skatteregler og gammelt pensjonssystem
2. Gamle skatteregler og nytt pensjonssystem
3. Nye skatteregler og gammelt pensjonssystem
4. Nye skatteregler og nytt pensjonssystem

FIGUR 6.1 - Matrise med kombinasjoner av skatte- og pensjonsreglene

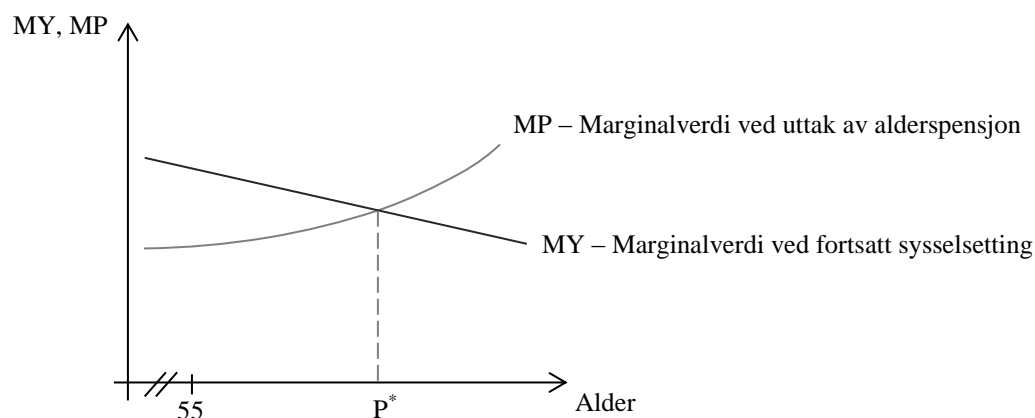
I analysen ser vi på to ulike situasjoner, en hvor individet jobber ut året det fyller 66 år og tar ut pensjon fra 1. januar året etter, og en situasjon hvor uttakstidspunktet er det samme, men individet fortsetter å jobbe ut året det fyller 69 år. Ettersom tidligpensjonering ikke var en mulighet før innføringen av pensjonsreformen har vi sett bort fra denne uttakssituasjonen, da vi ønsker å sammenligne gamle pensjons- og skatteregler med nye pensjons- og skatteregler under samme arbeids- og uttakssituasjon. Før vi viser hvordan vi har kommet fram til beregningene av framtidige netto pensjonsutbetalinger under de ulike scenarioene vil vi presentere to teorimodeller. Den første forklarer et individs pensjonsbeslutning, mens den andre ser på hvordan endrede skatteregler vil påvirke pensjonsutbetalingene.

6.1 En teorimodell for pensjonsatferd

Vi vil nå presentere et teoretisk rammeverk for å forklare hvordan økonomiske incentiver kan påvirke pensjonsatferd. Et individs pensjonsbeslutning kan forklares ved arbeidstilbudsteori, hvor individets nytte av fritid veies opp mot verdien av yrkesaktivitet (Finansdepartementet, 1998).

Utgangspunktet er en økonomi uten noe skatte- og overføringssystem hvor individet velger når det ønsker å ta ut pensjon. Individets valg av pensjonstidspunkt bestemmes av den subjektive, marginale verdien ved å gå fra å være yrkesaktiv til å bli pensjonist (MP) og marginalverdien ved å fortsette i lønnet arbeid (MY), vist i figur 6.2. Marginalverdien ved uttak av pensjon er stigende fordi ønsket om å gå av med pensjon antas å avhenge positivt av alder. Kurven for marginalverdi ved fortsatt sysselsetting kan være stigende, flat eller avtakende ved økende alder, avhengig av blant annet individets lønnsutvikling, helse og hvor belastende arbeidet er. Kurvenes plassering avhenger av faktorer tilknyttet individets arbeidssituasjon, som blant annet lønnsnivå, stillingsprosent og type arbeid. Høy lønn gir høyere nytte av arbeid framfor pensjonering, MY-kurven trekkes oppover og pensjonsalderen øker. På samme måte vil trivsel på arbeidsplassen trekke MP ned og føre til høyere pensjonsalder.

FIGUR 6.2 - Modell for fastsettelse av optimal pensjonsalder, P^*

I aldersintervallet hvor pensjonsbeslutningen tas forutsetter Thøgersen et al at MP har en brattere stigning enn MY (Finansdepartementet, 1998). Dette er en indre løsning, som er en forutsetning for at løsningen skal være optimal. Individet vil velge sin pensjonsalder, P^* , der

MP skjærer MY. Ved pensjonsuttak før P^* vil individet ha en marginalverdi ved fortsatt arbeid som er høyere enn marginalverdien ved pensjonering, og motsatt.

Implikasjoner av modellen

I dette tilfellet, hvor ingen skatte- eller overføringssystemer er til stede, vil et individs valg av pensjonsalder gjenspeile den samfunnsøkonomisk effektive pensjonsalderen, se figur 6.2. Siden en forutsetning i arbeidsteorien er at lønn gjenspeiler et individs bidrag til verdiskapningen, vil dette tilsvare individets verdiskapning på marginen (Finansdepartementet, 1998).

Ved innføring av vridende skatter og overføringer kan faktisk pensjonsalder avvike fra det som er samfunnsøkonomisk optimalt ved at individene velger en annen tilpasning enn hva de ville ha gjort uten skatte- og overføringssystemet. For at den samfunnsøkonomisk effektive pensjonsalderen skal kunne velges, kreves et fleksibelt system med tanke på alder for uttak av pensjon. Ved en fastsatt, offisiell pensjonsalder vil kun en liten andel av befolkningen ta ut pensjon når deres marginalverdi av yrkesaktivitet tilsvarer den for pensjonering, mens de resterende vil ha en uttaksalder som avviker fra deres optimale pensjonsalder.

De senere årene har det i Norge vært en produktivitets- og velstandsvekst, hvor arbeidstakere har mottatt stadig høyere inntekt (Finansdepartementet, 2004b). Dette får implikasjoner for individenes tilpasning dersom både fritid og konsum er normale goder, fordi individene vil ønske å ta ut velstandøkningen i form av både økt konsum og økt fritid. MY-kurven i figur 6.2 vil da trekkes nedover ettersom marginalnyttens avtar med stigende inntektsnivå, og pensjonsalderen reduseres. For de som står overfor en pensjonsbeslutning innebærer dette at de ønsker å gå av med pensjon tidligere for å få større utbytte av velstandsveksten. Pensjonsalderen kan også reduseres som en konsekvens av at ulike arbeidsplasser setter krav til endret kompetanse og evne til å tilegne seg ny kunnskap. MP-kurven skifter da oppover fordi yrkesaktivitet blir mindre attraktivt i mangel av nødvendig kunnskap.

Dersom de nye opptjeningsreglene fører til reduserte framtidige pensjonsutbetalinger, vil pensjonisttilværelsen bli mindre attraktiv relativt til yrkesaktivitet, MP-kurven vil skifte nedover og pensjonsalderen vil øke. På samme måte vil endrede skatteregler som fører til en økning i framtidige pensjonsutbetalinger, føre til et skift oppover i MP-kurven. Dette er en konsekvens av at den subjektive, marginale verdien ved å gå fra yrkesaktiv til pensjonist øker. Dette vil redusere pensjonsalderen.

6.2 En teorimodell for endret beskatning av inntekt

I studien til Saez (2010) presenteres en modell med individers inntekt før og etter en endring i deres marginalsatt. Vi benytter denne modellen til å vise hvordan endret beskatning av pensjonsinntekt fører til endrede pensjonsutbetalinger, og dermed hvordan nåverdien av pensjonsbeholdningen påvirkes. Modellen benyttes senere til å forklare hvorfor nåverdien av framtidige pensjonsutbetalinger kan avvike fra den vi har beregnet i kapittel 8.

En skatt kan være flat, progressiv eller en kombinasjon, og kan være uavhengig av inntekt eller endres med inntektsintervaller. Avhengig av hvordan skatten er bygget opp, vil den ha ulik innvirkning på ulike lønnsnivå. En flat skatt innebærer at alle individer betaler den samme andelen av inntekt i skatt. Den relative skattebyrden er da lik og uavhengig av inntekt og formue (Finansdepartementet, 2004c). Dersom skatten øker med skatteevnen er den progressiv, og skatten avhenger da av inntektens størrelse og eventuelt også skattyterens forsørgelsesbyrde. Et eksempel er å inkludere et bunnfradrag for individer med inntekt under et fastsatt beløp. Progressive (eller regressive) skatter vil føre til endret marginalsatt, og dermed knekkpunkter på budsjettlinjen.

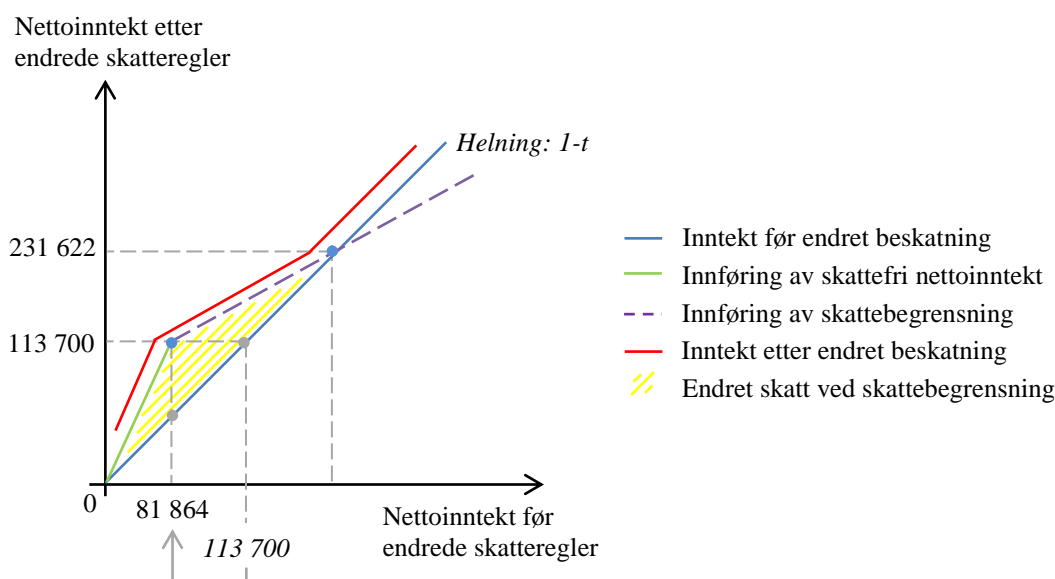
Utgangspunktet for modellen er et individ som står overfor et valg mellom to goder, konsum og fritid. Individet er nyttemaksimerende og vil tilpasse seg der nytten av konsum og fritid tilsvarer den marginale reallønnen etter skatt (Finansdepartementet, 1997). Siden individet verdsetter konsum vil nyttefunksjonen avhenge positivt av inntekt etter skatt, mens den avhenger negativt av inntekt etter skatt på grunn av innsatsen som kreves for å få økt inntekt (Saez, 2010). Individet har en inntekt z som blir skattlagt med en konstant skattesats t . Ved endret skattesats ved inntekt z' , vil den marginale skattesatsen individet står overfor, dt , endres, slik at den nye skattesatsen blir $(t + dt)$. Dette vil igjen endre marginallønnen, som vist ved endringer i inntektskurvene i figur 6.3-6.6.

Modellen viser nettoinntekten før og etter endret beskatning, gitt ved henholdsvis x - og y -aksen. En inntekt som etter skatt tilsvarer inntekten før skatt er representert ved en 45-graderslinje, og dette er modellens benchmark. Ved endringer i den marginale skattesatsen, dt , vil inntektskurven etter endret skatt avvike fra benchmark. Dersom endringen innebærer høyere marginalsatt vil inntekten reduseres, og den nye inntektskurven vil ligge under benchmark. I motsatt tilfelle vil den nye inntektskurven ligge over. Differansen mellom

benchmark og den nye inntektskurven tilsvarende endringen i marginallønnen, og bestemmes av størrelsen på endringen i marginalsatten. Utgangspunkt er en skattesats på 28 prosent.

Vi har først sett på hvordan inntekten endres ved innføring av skattereglene som gjaldt til 1. januar 2011, med særfradrag for alder, skattebegrensning og avkortning, se figur 6.3-6.5. Deretter har vi, med utgangspunkt i den samme situasjonen, innført de nye skattereglene, med økt trygdeavgift og skattefradrag, se figur 6.6.

FIGUR 6.3 – Innføring av skattebegrensning. Netto pensjonsinntekt

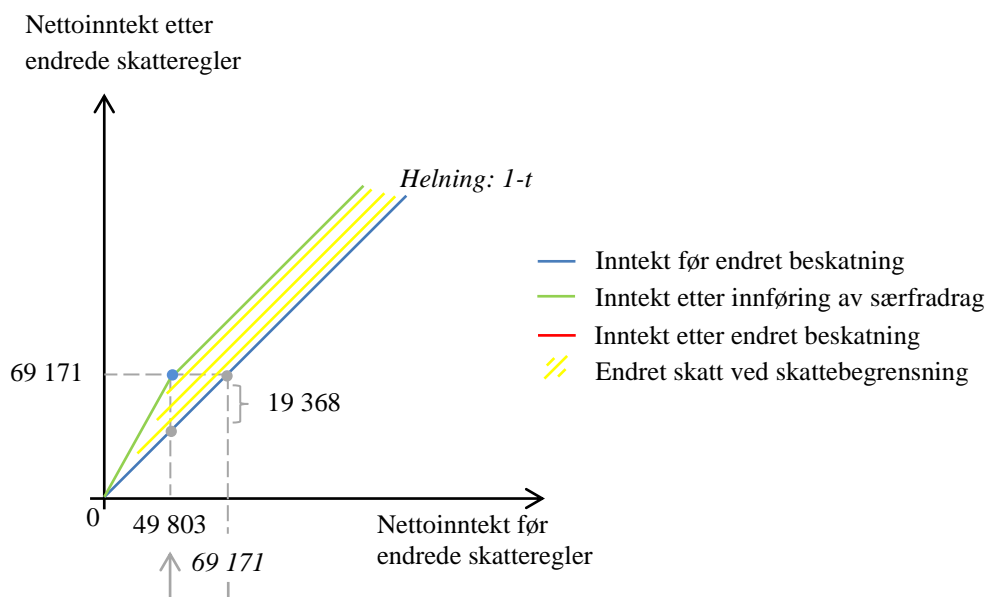

Kommentar: Den skattefrie nettoinntekten er på 113 700 kroner. Inntekt mellom 113 700 og 231 622 kroner beskattes med en marginalsats på 55 prosent. For inntekt ut over dette gir skatt beregnet etter ordinære regler høyere nettoinntekt enn skatt beregnet etter skattebegrensningsregelen. Alle beløp er oppgitt i kroner og grensene er fra 2010. Den røde linjen viser inntekt etter innføring av skattebegrensning, og ligger langs de til enhver tid gjeldende inntektskurvene.

Figur 6.3 viser hvordan innføringen av skattebegrensningsregelen påvirker pensjonsutbetalingene og fører til tre endringer. Den første endringen er innføring av skattefri nettoinntekt, som øker pensjonsutbetalingene for den gruppen som tidligere tjente beløp lavere enn den skattefrie nettoinntekten med et beløp tilsvarende betalbar skatt. Før endret beskatning ville en pensjonsinntekt før skatt på 113 700 kroner resulterte i en netto pensjonsutbetaling på 81 864 kroner. Med skattefri nettoinntekt vil individene nå motta hele inntekten uten å måtte betale skatt, noe som fører til at deres inntektskurve endrer helning fra $1-t$ til 1. Inntekt høyere enn skattefri nettoinntekt beskattes med en marginal skattesats på 55 prosent inntil betalbar skatt overstiger skatt beregnet etter ordinære regler, vist ved den

røde linjen i figur 6.3. Dette innebærer at inntektskurven får en helning på $1 - t + dt$ i det første intervallet etter skattefri nettoinntekt, før den tilsvarende helningen før endret beskatning, $1 - t$. For individene med lav pensjonsinntekt, det vil si opp til 231 622 kroner, innebærer de endrede skattereglene en gevinst. For pensjonistene med inntekt over 231 622 kroner endres ikke inntekten som følge av skattebegrensningsregelen.

FIGUR 6.4 – Innføring av særfradrag for alder. Netto lønns- og pensjonsinntekt

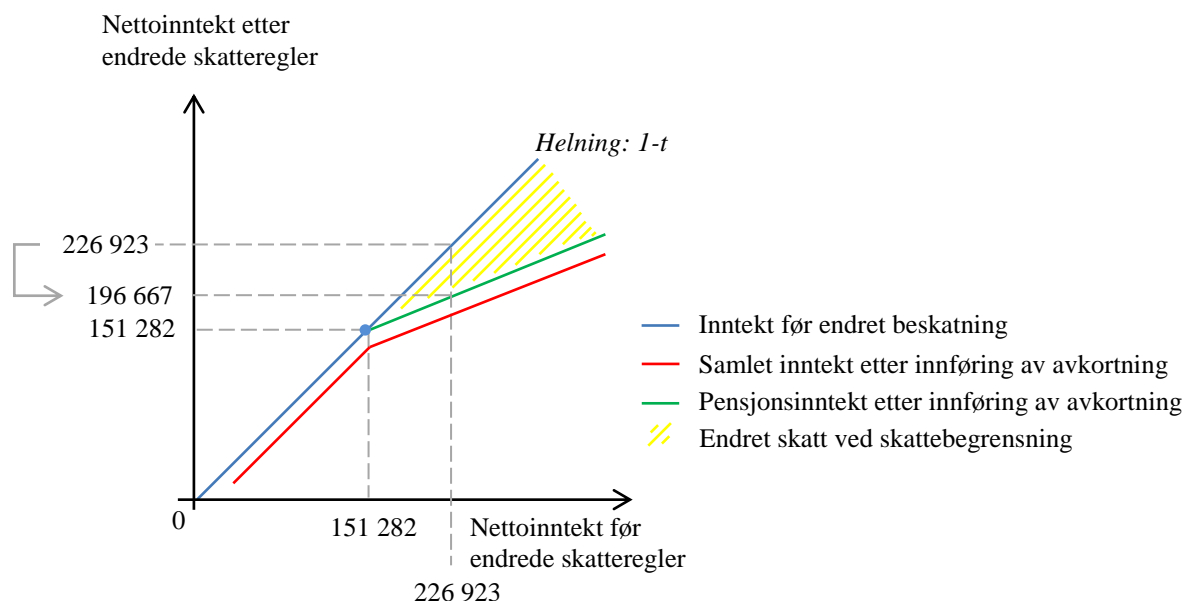

Kommentar: Figuren viser hvordan innføring av særfradrag øker samlet inntekt inntil 69 171 kroner med et beløp tilsvarende betalbar skatt. Ved inntekt over dette beløpet mottas særfradraget som et fradrag på 19 368 kroner fra betalbar skatt. Alle beløp er oppgitt i kroner og grensene er fra 2010.

Ved innføring av særfradrag ser vi at dette har en utelukkende positiv effekt på inntekten. Figur 6.4 viser hvordan særfradraget øker samlet nettoinntekt med inntil 19 368 kroner. For bruttoinntekt inntil 69 171 kroner øker inntekten med betalbar skatt, mens den ut over dette øker med 19 368 kroner uavhengig av inntekt og formue, sammenlignet med før endret beskatning. Før pensjonsskattereformen ville en bruttoinntekt på 69 171 kroner gitt en nettoinntekt på 49 803 kroner, etter fratrekk av inntektsskatt på 28 prosent.

Dersom individet velger å arbeide samtidig med pensjonsuttak, vil avkortningsregelen redusere pensjonsutbetalingen med 40 prosent av lønnsinntekten over 2 G. Avkortning av pensjonsinntekt mot lønnsinntekt er ikke en skatt i direkte betydning, men modellen kan brukes til å forklare hvordan avkortning vil endre individenes nettoinntekt, se figur 6.5.

FIGUR 6.5 – Innføring av avkortning av pensjonsinntekt mot lønnsinntekt. Netto pensjonsinntekt

Kommentar: Ved innføring av avkortning av pensjonsinntekt mot lønnsinntekt vil 40 øre av pensjonsinntekten for hver inntjente krone over 2 G bli trukket fra pensjonsutbetalingene. Dette fører til en reduksjon i samlet inntekt etter innføring av avkortning. Figuren viser kun netto pensjonsinntekt. Grunnbeløpet tilsvarte 75 641 kroner i 2010. Alle beløp er oppgitt i kroner og grensene er fra 2010.

For lønnsinntekt inntil 2 G avkortes ikke pensjonsinntekt mot lønnsinntekt. Med en pensjonsinntekt på 100 000 kroner og en lønnsinntekt på 3 G, vil den samlede nettoinntekten før innføring av avkortning være 326 923 kroner¹. Med avkortning av pensjonsinntekt mot lønnsinntekt vil nettoinntekten reduseres med 30 256 kroner², til 296 667 kroner. Innføringen av avkortningsregelen fører dermed til en reduksjon i opptjent inntekt, jf. den røde linjen i figur 6.5.

Skattereglene fra 1. januar 2011 innebar to endringer i beskatning av pensjon som trekker nivået på skatten i hver sin retning, se figur 6.6. Det første var en økning i trygdeavgiften, en flat skatt som reduserer pensjonsinntekten etter reform relativt til før reform gjennom en økt marginalsats på skatt på $t + dt$. Den andre endringen var innføring av skattefradrag. Denne endres i intervaller med maks skattefradrag på 26 552 kroner for pensjonsinntekt inntil 149 628 kroner. Siden skattefradraget ikke kan overstige summen av trygdeavgift og

¹ Inntekt før avkortning: 3 G + pensjonsinntekt = 226 923 kroner + 100 000 kroner = 326 923 kroner

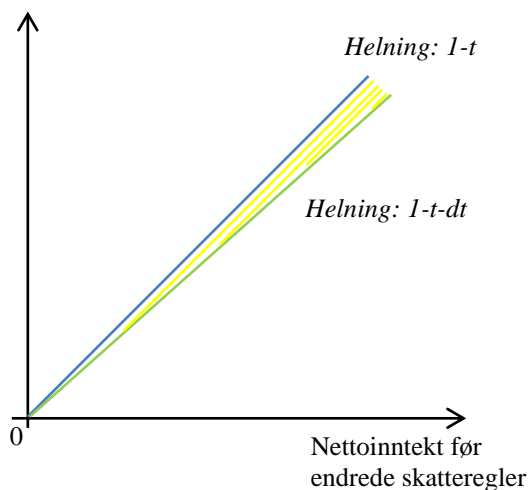
² Avkortning av pensjonsinntekt: $(3 G - 2 G) \times 0,4 = (226 923 - 151 282) \times 0,4 = 30 256$ kroner

inntektsskatt, vil individene få et fradrag tilsvarende betalbar skatt inntil pensjonsinntekt overstiger 94 829 kroner¹. Ved denne inntekten tilsvarende betalbar skatt det maksimale skattefradraget. Deretter får man maksimalt skattefradrag på 26 552 kroner inntil en pensjonsinntekt på 149 628 kroner. I intervallet mellom 149 628 og 227 662 kroner trappes skattefradraget ned med 15,3 prosent og videre til 6 prosent i neste intervall. For beløp over 471 193 kroner faller skattefradraget bort. Sammenlignet med før endret beskatning vil det si at en inntekt på 123 076 kroner, som er den første grensen, nå gir en utbetaling på 149 628 kroner. Det er først ved pensjonsinntekt over 471 193 kroner at skattefradraget faller bort og inntekten blir lik før og etter endret beskatning.

FIGUR 6.6 – Innføring av henholdsvis trygdeavgift og skattefradrag. Netto pensjonsinntekt

a) Innføring av trygdeavgift

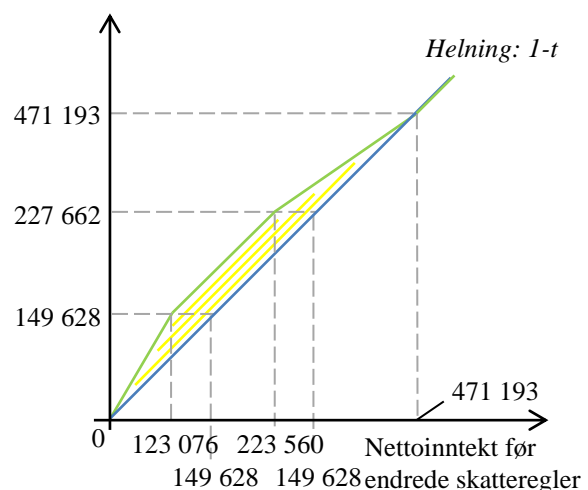
Nettoinntekt etter
endrede skatteregler

- Inntekt før endret beskatning
- Inntekt etter økt trygdeavgift
- /// Endret skatt ved skattebegrensning

b) Innføring av skattefradrag

Nettoinntekt etter
endrede skatteregler

- Inntekt før endret beskatning
- Inntekt etter innføring av skattefradrag
- /// Endret skatt ved skattebegrensning

Kommentar: Den økte trygdeavgiften øker marginalsatten fra t til $t + dt$, og netto pensjonsinntekt reduseres, se figur 6.6 a). Figur 6.6 b) viser nettoinntekten etter innføring av skattefradrag. Sammenlignet med før endring vil man nå få høyere inntekt inntil pensjonsinntekten overstiger 471 193 kroner. Alle beløp er oppgitt i kroner og grensene er fra 2010.

Ved innføring av trygdeavgift alene vil alle individer komme dårligere ut enn før innføringen, på grunn av økt marginalsatt. Derimot vil alle med pensjonsinntekt inntil 264

¹ Skattefradraget vil tilsvare betalbar skatt inntil 94 829 kroner. $26\,552/0,28 = 94\,829$ kroner.

229 kroner, ved simultan innføring av trygdeavgift og skattefradrag, komme bedre ut enn tidligere. Ved en pensjonsinntekt på 264 229 kroner¹ er størrelsen trygdeavgiften lik størrelsen på skattefradraget. Når pensjonsinntekten overstiger 264 299 kroner vil trygdeavgiften overstige skattefradraget, og individet kommer dårligere ut enn før innføringen av trygdeavgift og skattefradrag. Resultatet av inntektsendringene vil være overførbart til nåverdien av pensjonsbeholdningen. Vi ser at når skattesatsene endres vil dette påvirke pensjons- og/eller lønnsinntekten, som igjen vil påvirke nåverdien av pensjonsbeholdningen. Etter gamle regler vil de årlige pensjonsutbetalingene beregnes med skattebegrensning, særfradrag og avkortning, mens det etter nye regler beregnes med økt trygdeavgift og skattefradrag. Effektene er oppsummert i tabell 6.1.

TABELL 6.1 – Oppsummering av skatteregler før og etter pensjonsreformen

Skattebegrensning for inntekt:	
Inntil skattefri nettoinntekt	Pensjonsinntekt øker med betalbar skatt
Mellom skattefri nettoinntekt og 231 622 kroner	Beskattes med en marginalsats på 55 prosent
Over 231 622 kroner	Skatt beregnes etter ordinære regler
Særfradrag for alder for inntekt:	
Til og med 69 171 kroner	Samlet inntekt øker med betalbar skatt
Over 69 171 kroner	Samlet inntekt øker med særfradraget
Avkortning av pensjonsinntekt mot lønnsinntekt, for lønnsinntekt:	
Inntil 2 G	Ingen endring i samlet inntekt
Over 2 G	Pensjonsutbetalingen reduseres med 40 prosent av inntekt over 2 G
Skattefradrag for inntekt:	
Til og med 94 829 kroner	Skattefradraget tilsvarer betalbar skatt
Mellom 94 829 og 149 628 kroner	Mottar maksimalt skattefradrag på 26 522 kroner
Mellom 149 628 og 227 662 kroner	Maksimalt skattefradrag reduseres med 15,3 prosent av inntekten i intervallet
Mellom 227 622 og 471 193	Maksimalt skattefradrag reduseres videre med 6 prosent av inntekten i intervallet
Over 471 193	Skattefradraget faller bort
Trygdeavgift for inntekt:	
På alle nivåer	Marginalskatten øker fra t til t + dt

De endrede skattereglene vil ha ulik påvirkning på framtidige alderspensjonister, avhengig av nivået på pensjonsutbetalingene. Individer som omfattes av minste- eller garantipensjon vil ikke påvirkes av de endrede skattereglene da disse ikke betaler skatt. For individer med

¹ Pensjonsinntekt hvor trygdeavgift i kroner tilsvarer skattefradraget i kroner: Pensjonsinntekt \times trygdeavgift = maksimalt skattefradrag – (skattefradrag grense 2 – skattefradrag grense 1) \times avtrappingssats 1 – (pensjonsinntekt – skattefradrag grense 2) \times avtrappingssats 2. Dette gir (pensjonsinntekt \times 0,047) = (26 552 – (227 662 – 149 628) \times 0,153 – (pensjonsinntekt – 227 662) \times 0,06) som gir en pensjonsinntekt på 264 229 kroner.

pensjonsopptjening lavere enn skattefri nettoinntekt vil bortfallet av skattebegrensningsregelen kompenseres med innføring av skattefradrag, men ikke fullt ut. I tillegg faller særfradraget bort, og sammen med økt trygdeavgift vil overgangen til endrede skatteregler kunne føre til økt skatt for disse individene. Hvis pensjonsutbetalingene er mellom skattefri nettoinntekt og 231 622 kroner, vil individet komme bedre ut ved de nye skattereglene. Dette skyldes at individet før innføringen av nye regler måtte betale høy marginalsatt, mens individet med nye regler vil omfattes av skattefradraget. Ved pensjonsopptjening mellom 231 622 og 471 193 kroner vil overgangen fra skattebegrensning til skattefradrag isolert sett føre til at individene betaler mindre i skatt, da de ikke omfattes av skattebegrensning før endringene, men mottar skattefradrag ved nye regler. Ettersom særfradraget fjernes, og trygdeavgiften øker vil det være vanskelig, uten videre beregninger, å anslå om individene samlet sett kommer bedre ut under endrede skatteregler. Individer med pensjonsutbetaling over 471 193 kroner vil mest sannsynlig tape på overgangen til nye skatteregler, da de ikke omfattes av skattefradraget, må betale økt trygdeavgift på et høyt beløp i tillegg til å miste særfradraget.

Modellen viser hvordan individenes marginalinntekt endres som følge av endret marginalsatt. Dette vil påvirke nåverdien av pensjonsbeholdningen, men endringen kan avvike fra analysens resultater ved at individet velger en annen tilpasning av arbeid basert på individuelle preferanser.

Ut i fra den teoretiske analysen om endret beskatning av inntekt forventer vi at nåverdien av pensjonsbeholdningen for minste- eller garantipensjonister vil være uendret ved nye skatteregler, da de ikke betaler skatt av pensjonsinntekt. Videre forventer vi at individer med pensjonsutbetaling lavere enn skattefri nettoinntekt vil få en lavere nåverdi av pensjonsbeholdningen ved endrede skatteregler. Individer med inntekt mellom skattefri nettoinntekt og 231 622 kroner antas å få en økning i nåverdien når skattereglene endres. Individer med pensjonsutbetalinger mellom 231 622 og 471 193 kroner vil kunne få økt eller redusert nåverdi, avhengig av hvor i intervallet de befinner seg. Individer som ligger nederst i intervallet vil komme bedre ut av nye skatteregler, mens tilfellet vil være omvendt for de som befinner seg øverst i intervallet. Tilslutt antar vi at individer med pensjonsutbetaling over 471 193 får en lavere nåverdi av pensjonsbeholdningen.

7. Datamateriale

Datamaterialet er hentet fra forløpsdatabasen FD-Trygd hos Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste (NSD). FD-trygd inneholder opplysninger fra og med 1992 om individspesifikke variabler som demografi, pensjoner, pensjonsgivende inntekt og pensjonspoeng, sysselsetting, utdanning, formue og inntekt (NSD). Informasjon om inntekt og formue hentes fra Skattedirektoratet. Opplysninger om demografi og utdanning hentes fra Statistisk Sentralbyrå (SSB), mens NAV står for trygderelatert registerdata. ”FD-Trygd-20-prosentutvalg” utgjør et 20 prosent tilfeldig utvalg fra FD-Trygd og brukes til å gi anonymiserte registerdata til forskere og studenter (NSD). Vårt utvalg er kohortene 1948-1953. Da uttaket av data ikke kan overstige 10 prosent av det tilfeldige 20-prosentsutvalget består datamaterialet av et randomisert utvalg på to prosent av befolkningen. Variabler som utdanningskode, yrkeskode, næringsgruppe, inntekt og formue er gitt på gruppenivå slik at enkeltindivider ikke kan identifiseres. Videre beskrives de individspesifikke variablene.

Demografi

Demografivariablene består av fødselsår, kjønn, utdanning og sivilstand og er sist oppdatert 31. desember 2010. Fødselsår brukes til å beregne forventet levealder, som vil påvirke nåverdien av pensjon. Det er rimelig å anta at kjønn utgjør en viktig forklaringsvariabel for nåverdien av pensjonsbeholdningen ettersom menn tjener mer enn kvinner (Lunde & Sandnes, 2010). Variabelen for utdanning måler høyeste fullførte utdanning og har en femdelt inndeling; 1) ingen utdanning, 2) grunnskolenivå, 3) videregående skole, 4) kort universitets- og høyskoleutdanning (2-4 år) og 5) høy universitets- og høyskoleutdanning (5 år +). Denne er inkludert siden forskning viser at det er sammenheng mellom utdanning og inntekt ved at individer med høyere utdanning i gjennomsnitt har høyere inntekt enn individer med lav eller ingen utdanning (SSB, 2010). Av den grunn vil utdanning kunne ha effekt på nåverdien av pensjon. Sivilstand benyttes i beregningen av grunnpensjon, skatt og størrelsen på minste pensjonsnivå. I tillegg har vi benyttet den til å se på forskjeller i kjønn gruppert etter sivilstand. Variabelen er delt inn i tre kategorier; ugift, gift/partner og skilt/enke/enkemann.

Inntekts- og formuesvariabler

Datasettet består av to inntekts- og formuesvariabler: yrkesinntekt og bruttoformue. Variablene er delt inn i ti desilintervaller, og for hvert desil har vi fått oppgitt gjennomsnitt

og median. For hvert desil er disse verdiene nær hverandre, med unntak av øverste desil hvor gjennomsnittet dras opp på grunn av noen få individer med høy yrkesinntekt eller bruttoformue. Vi har derfor valgt å benytte median, se tabell 7.1. Vi benytter yrkesinntekt og ikke lønnsinntekt fordi yrkesinntekt inkluderer næringsinntekt, som også er pensjonsgivende (NAV, b). Bruttoformue brukes til å beregne formueskatten for hvert individ og kan i tillegg ha en effekt på nåverdien av pensjon ved at individer med høy formue ikke har behov for å arbeide, og derfor har en lav nåverdi av pensjonsbeholdningen.

TABELL 7.1 – Desilinndeling for yrkesinntekt og bruttoformue

Desilintervaller	Yrkesinntekt		Bruttoformue	
	Median	Gjennomsnitt	Median	Gjennomsnitt
1. desil	10 000	11 568	5 000	5 707
2. desil	55 000	56 372	30 000	31 539
3. desil	140 000	140 375	93 000	97 034
4. desil	235 000	234 214	233 000	231 476
5. desil	310 000	308 855	360 000	360 137
6. desil	363 000	362 379	484 000	485 252
7. desil	412 000	412 209	630 000	632 632
8. desil	470 000	471 515	835 000	840 582
9. desil	562 000	567 188	1 197 000	1 219 714
10. desil	810 000	954 655	2 342 000	4 283 561

Kommentar: Yrkesinntekt og bruttoformue som gruppert i datasettet. Tallene er for 2010.

Syssetsetting

Syssetsettingsvariablene inkluderer næringskode, gjennomsnittlig arbeidstid per uke per år og en variabel for ansatt i offentlig sektor. Alle variablene er oppgitt per 31. desember 2010.

Næringskoden er knyttet til individets viktigste arbeidsforhold, og er grovt inndelt i 13 kategorier: 1) primærnæringene, 2) bergverksdrift, utvinning og industri, 3) bygge- og anleggsrelaterte virksomheter, 4) varehandel og reparasjon av motorvogner, 5) transport og lagring, 6) overnatting og serveringsvirksomhet, 7) informasjon og kommunikasjon, 8) finansierings- og forsikringsvirksomhet, 9) teknisk og forretningsmessig tjenesteyting, inkl. eiendomsdrift, 10) offentlig administrasjon, forsvar og offentlige trygdeordninger, 11) undervisning, 12) helse- og sosialtjenester og 13) personlig tjenesteyting. Det kan være interessant å se om nåverdi av pensjon varierer innenfor ulike næringsgrupper og i så fall hvilke næringsgrupper som har høyest nåverdi av pensjon.

Gjennomsnittlig arbeidstid per uke per år indikerer om individet jobber heltid eller deltid, i tillegg til grad av deltidsarbeid. Ettersom stillingsprosent vil ha stor påvirkning på individets yrkesinntekt, vil variabelen være svært relevant for nåverdien av pensjonsbeholdningen.

Det vil være interessant å se om det er systematiske forskjeller i nåverdi av pensjon for individer ansatt i offentlig og privat sektor. Datasettet inkluderer dermed en variabel som indikerer om individene er ansatt i offentlig eller privat sektor ved utgangen av 2010.

Pensjonsvariabler

Variabelen for antall år med pensjonspoeng større enn null er benyttet for å beregne antall år med pensjonsgivende inntekt, og er oppgitt per 31. desember 2006. Alle som ved utgangen av 2010 var yrkesaktive har fått et tillegg på fire yrkesaktive år¹. Pensjonspoengene er beregnet på grunnlag av opptjent yrkesinntekt, og vi har derfor ingen informasjon om pensjonsopptjening knyttet til ulønnet omsorgsarbeid og dagpenger.

7.2 Deskriptiv analyse

I utgangspunktet bestod datasettet av et tilfeldig utvalg på 116 107 individer tilfeldig trukket fra den aktuelle populasjonen. Utvalgets størrelse har blitt redusert som følge av seleksjonskriterier vi har benyttet for å kunne gjennomføre beregningene som ønsket. Alle individer som i 2010 ikke var arbeidstakere er fjernet fra utvalget siden beregningene tar utgangspunkt i yrkesinntekten i 2010. I tillegg er alle individer som allerede har startet uttak av pensjon utelatt fra datasettet, ettersom vi i analysen ser på nåverdien av individets framtidige netto pensjonsbeholdning ved uttakstidspunktet. Individer med færre enn 20 år med pensjonsopptjening er utelatt fra datasettet ettersom det er rimelig å anta at disse har hatt betydelig pensjonsopptjening utenom yrkesinntekt som vi ikke har data på². Det samme gjelder for individer som i 2010 jobbet mindre enn 30 timer i uken.

Individer som har lavere pensjonsutbetaling enn minstepensjonen under gamle opptjeningsregler ved fylte 67 har blitt tildelt minstepensjon. For å motta minstepensjon måtte en ha en tilleggspensjon lavere enn folketrygdens sært tillegg på 1 G

¹ Hvis antall yrkesaktive år i 2006 er 37, og individet fortsatt er yrkesaktiv i 2010, har vi lagt til differansen på fire år. Totalt har individet da 41 yrkesaktive år, og disse årene er de pensjonsgivende årene.

² Individer tjener også opp pensjonsrettigheter ved ulønnet omsorgsarbeid, førstegangstjeneste, eller ved mottak av dagpenger.

(Arbeidsdepartementet, 2011a). Med en trygdetid på 40 år betyr det at individer med et sluttpoengtall lavere enn 2,38¹ i 2010 har blitt tildelt minstepensjon. Med innføringen av pensjonsreformen ble minstepensjon erstattet med en garantipensjon. Satsen for garantipensjon avhenger av individets sivilstatus i tillegg til eventuell ektefelle eller samboers pensjon og inntekt (NAV, f). Vi har tildelt garantipensjon til individene med pensjonsutbetaling under garantipensjonen ved høy sats ved fylte 67 år da det ikke foreligger informasjon om ektefelle/samboers pensjon. Ved å gjøre dette sikrer vi at alle individer som kan være omfattet av ordningen får tildelt garantipensjon. Ettersom garantipensjon ikke fantes i 2010 er det tatt utgangspunkt i satsen for 2011. Garantipensjonen for 2010 er diskontert tilbake med gjennomsnittlig nominell lønnsvekst de siste ti årene, da denne er på omtrent samme nivå som nominell lønnsvekst fra 2010 til 2011.

I tillegg settes det et krav om at alle individene må ha verdier innenfor samtlige av de inkluderte forklaringsvariablene. Etter seleksjonen består det endelige utvalget av 2 477 unike individer.

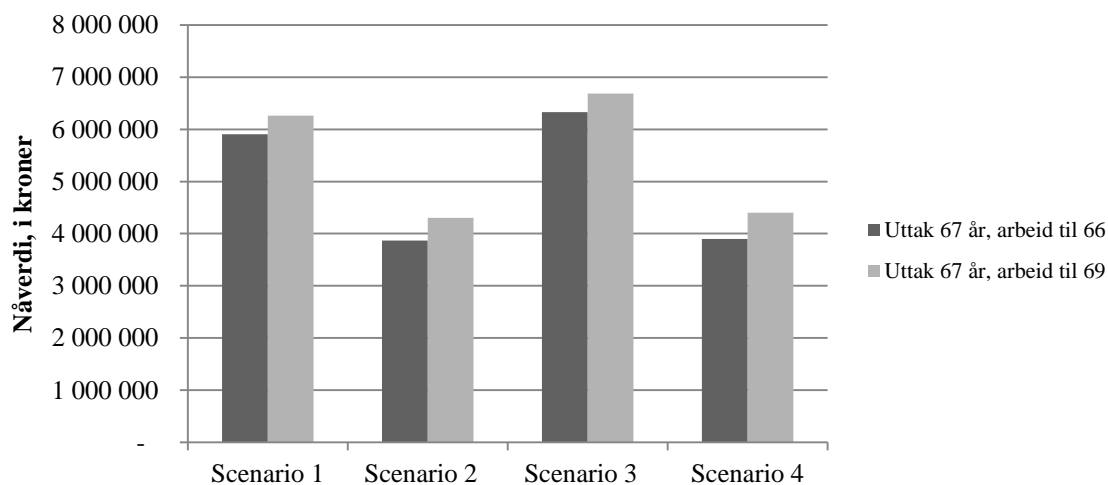
7.2.1 Individuelle karakteristika

Nåverdi av pensjon

Figur 7.1 viser gjennomsnittlig nåverdi av framtidige pensjonsutbetalinger under hvert av de fire scenarioene, både for situasjonen hvor individet arbeider ut året det fyller 66 og for arbeid ut året individet fyller 69 år. Vi ser at rangeringen av gjennomsnittlig nåverdi fra høyest til lavest er den samme i begge situasjonene. Scenarioet hvor individet omfattes av gamle opptjeningsregler og nye skatteregler, scenario 3, gir høyest nåverdi av framtidige pensjonsutbetalinger, mens scenarioet med nye opptjeningsregler og gamle skatteregler, scenario 2, gir lavest nåverdi. Det tyder dermed på at overgangen til nye opptjeningsregler for pensjon har hatt en sterk negativ effekt på nåverdien av pensjonsbeholdningen, mens de nye beskatningsreglene har hatt en positiv effekt. Pensjonsbeholdningen utgjør her summen av opptjente pensjonsrettigheter, ettersom det ved gamle opptjeningsregler ikke beregnes noen pensjonsbeholdning i seg selv. Nåverdien er gjennomgående høyere i situasjonen hvor individet arbeider fram til fylte 69 år, og forskjellen er størst for scenarioene med nye skatteregler, scenario 3 og 4.

¹ Grunnbeløp×sluttpoengtall×pensjonsprosent = særtillegg. Grunnbeløp×sluttpoengtall×0,42 = 1G. Sluttpoengtall = 2.38

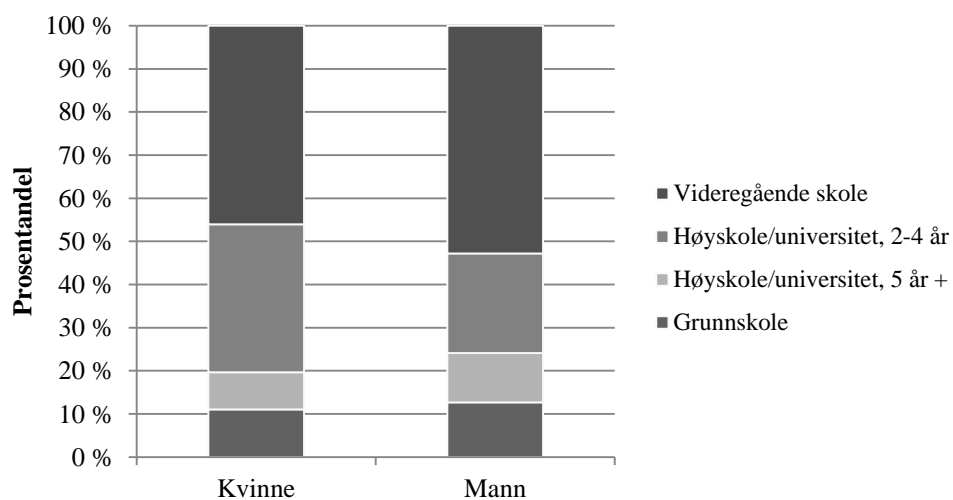
FIGUR 7.1 – Nåverdi av pensjon under ulike scenarioer

Kommentar: Scenario 1: gamle skatte- og pensjonsregler. Scenario 2: gamle skatteregler og nye pensjonsregler. Scenario 3: nye skatteregler og gamle pensjonsregler. Scenario 4: nye skatte- og pensjonsregler.

Utdanning

FIGUR 7.2 – Fordeling av høyeste fullførte utdanning

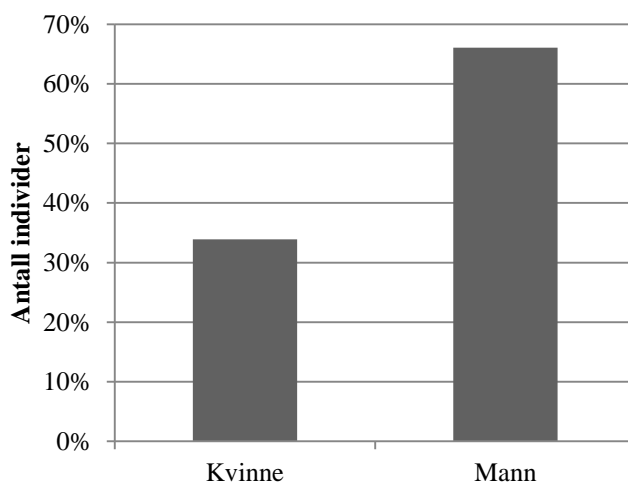

Høyeste fullførte utdanning, fordelt på kjønn, viser at kvinner samlet sett har høyest utdanning. Dette er i tråd med tidligere forskning, som viser at flere kvinner enn menn, uavhengig av aldersgruppe, fullfører høyere utdanning (SSB, 2013f). En vil da kunne anta at kvinnene i utvalget, alt annet likt, vil ha en høyere gjennomsnittlig nåverdi av pensjon, da det er påvist en positiv sammenheng mellom utdanning og yrkesinntekt (SSB, 2010).

Demografi

Andelen kvinner utgjør omtrent 1/3 av individene i utvalget, og kjønnsfordelingen er tydelig skjev. 39 prosent av sysselsatte kvinner jobbet deltid i tredje kvartal av 2013, sammenlignet med 14 prosent av menn. Ettersom deltidsarbeid er mer utbredt blant kvinner er det naturlig å tro at noe av den skjeve kjønnsfordelingen skyldes at individer som jobber mindre enn 30 timer i uken er ekskludert fra utvalget (SSB, 2013c). Rundt 68 prosent av utvalget er gift/samboende, 9 prosent er ugifte, mens de resterende 23 prosentene enten er skilt, enke eller enkemann. Ettersom utvalget består av individer som i 2010 var mellom 57 og 62 år ansees dette som en realistisk fordeling.

FIGUR 7.3 – Kjønnsfordeling

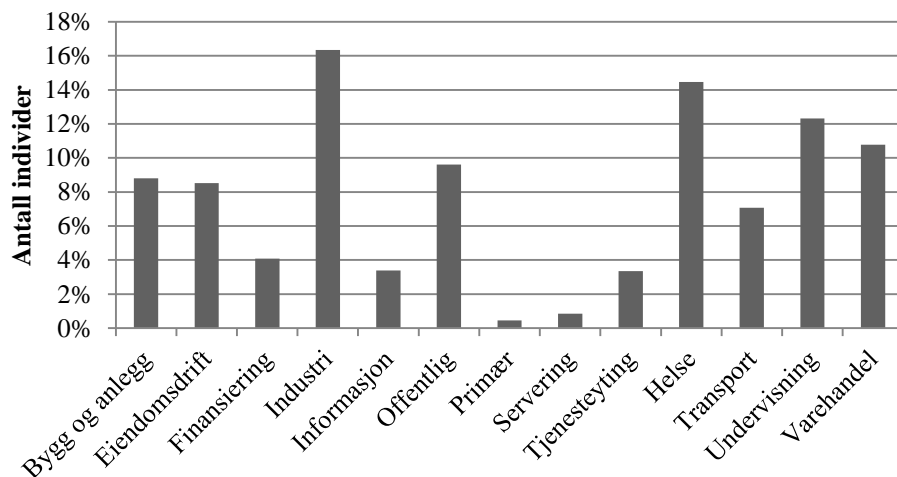

Næringskoder

Datasettet består av 13 forskjellige næringskoder, og individene er sysselsatt i alle næringene, se figur 7.4. Det er flest individer innen bergverksdrift, utvinning og industri, mens primær-næringene og overnatting og serveringsvirksomhet er representert ved svært få individer. Dette kan føre til at de predikerte nåverdiene for disse to gruppene ikke vil være generaliserbare for disse næringene. I følge Arbeidskraftsundersøkelsen (AKU) fra 2010 er helse- og sosialtjenester, varehandel, industri, og undervisning de fire næringene med flest sysselsatte (SSB, 2012a). Dette stemmer godt overens med utvalget vårt, selv om rekkefølgen er noe annerledes. Årsaken til at helse- og sosialtjenester ikke er den dominerende næringen i vårt utvalg kan ha en sammenheng med den lave kvinneandelen i utvalget, ettersom kvinner dominerer innenfor helse- og sosialtjenester (Barne- og likestillings- og inkluderingsdepartementet, 2008). Om lag 65 prosent av individene er ansatt

i privat sektor, mens 35 prosent jobber i offentlig sektor. Begge sektorene er dermed godt representert i utvalget.

FIGUR 7.4 – Fordeling av næringskoder

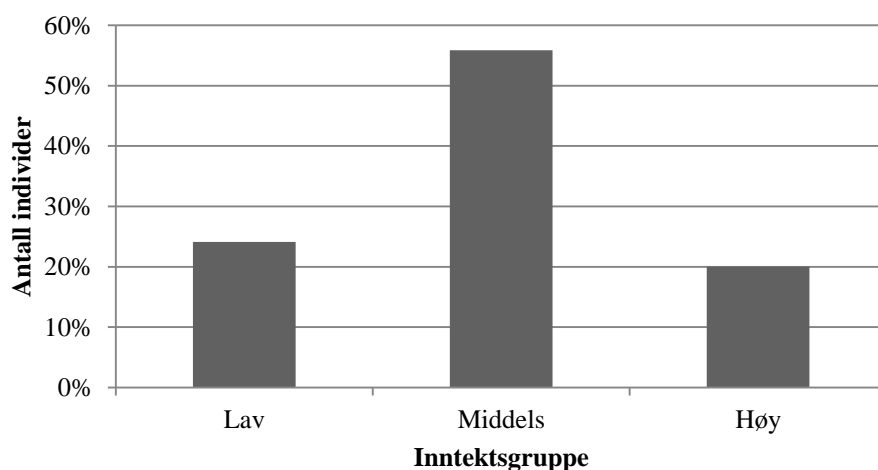

Inntekts- og formuesvariabler

TABELL 7.2 – Spredningen av yrkesinntekt og bruttoformue ved alder 66 for individene i datasettet

Variabel	Gjennomsnitt	Standardavvik	Minimumsverdi	Maksimumsverdi
Yrkesinntekt	481 955	128 430	153 932	695 722
Bruttoformue	747 995	441 404	0	1 481 814

FIGUR 7.5 – Fordeling av antall individer per inntektsgruppe

Figur 7.5 viser at det er færrest individer i inntektsgruppene med lav og høy inntekt. En årsak til de relativt få individene med lav inntekt er at individer som jobber mindre enn 30 timer per uke er droppet fra utvalget. Yrkesinntekten er gruppert i tre like store inntektsintervall, med utgangspunkt i hvert individs yrkesinntekt ved alder 66.

8. Metode

Vi vil nå vise hvordan har vi beregnet nåverdien av framtidige netto pensjonsutbetalinger under de fire scenarioene. Videre vil vi illustrere de kombinerte og isolerte effektene av pensjonsreformen og de endrede skattereglene ved hjelp av tre casepersoner fra tre ulike næringer. Avslutningsvis ser vi på hvordan effekten av regelendringene varierer mellom kjønn med ulik utdanning som er sysselsatt i ulike næringer, og etter kjønn og sivilstand.

I stedet for å se på nåverdien for ulike typeeksempler som en sykepleier, lærer eller siviløkonom, benytter vi reelle individdata fra NSD til å simulere nåverdien av framtidige netto pensjonsutbetalinger for et utvalg på 2 477 unike individer. Ettersom individenes nåverdi er simulert under alle de fire scenarioene, se figur 6.1, er det mulig å beregne hvilken effekt innføring av nye regler for opptjening og beskatning av pensjon i gjennomsnitt har hatt for utvalget, både isolert og kombinert. Dette gjør det også mulig å se på hvordan effekten av de nye reglene er fordelt mellom kjønn og sivilstand, og innenfor ulike næringsgrupper, utdanningsgrupper og inntektsgrupper.

8.1 Forutsetninger for analysen

8.1.1 Inflasjon, reallønnsvekst og diskonteringsrente

Gjennomsnittlig nominell lønnsvekst¹ var fra år 2000 til 2010 på 4,5 prosent (Indahl, 2012). I samme tidsrom var gjennomsnittlig inflasjon på 2,1 prosent. Analysen legger derfor til grunn en reallønnsvekst på 2,35 prosent. Med utgangspunkt i gjennomsnittlig nominell lønnsvekst og inflasjon fra 2000 til 2010 benytter vi en reell diskonteringsrente på 2,4 prosent², da vi antar at diskonteringsrenten er lik nominell lønnsvekst (Lien, 2012).

8.1.2 Opptjening av pensjon

Vi har forutsatt at all pensjonsopptjening er fra yrkesinntekt, ettersom vi ikke har tilgang data om nivå på annen pensjonsopptjening. Eventuell opptjening av pensjon ved ulønnet

¹ Vi benytter den gjennomsnittlige lønnsveksten ettersom vi ikke har utfyllende informasjon om individenes tidligere bosted, yrke og lignende. Inkludering av yrkes- og kjønnsspesifikk lønnsutvikling vil ikke nødvendig gjøre beregningene mer nøyaktige.

² Diskonteringsrente = nominell lønnsvekst - prisstigning = 4,5 prosent - 2,1 prosent = 2,4 prosent.

omsorgsarbeid, utført førstegangstjeneste, og dagpenger er ikke inkludert i beregningene. Videre forutsetter vi at alle individene har en trygdetid på 40 år, som er kravet for å motta full pensjon fra folketrygden under gamle opptjeningsregler. Dette er gjort for å forenkle beregningen av pensjonsgivende inntekt. Reglene for opptjening av pensjonspoeng og tilleggspensjon ble endret i 1970. Dette har vi ikke tatt hensyn til i beregningene, men har i stedet lagt til grunn at opptjeningsreglene etter 1970 gjaldt fra 1967. Siden det er snakk om et kort tidsrom antar vi at dette ikke vil påvirke resultatet. Vi har ingen informasjon om individenes fødselsdato, og vet dermed ikke når på året de fyller 67 år. Vi har derfor forutsatt at pensjon utbetales 1. januar hvert år. På grunn av manglende data inkluderes ikke tjenstepensjon eller avtalefestet pensjon i beregningene. En kort oppsummering av hvilke effekter inkludering av disse vil kunne ha følger i diskusjonen, del 10.

8.1.3 Skatteregler

Ved beregning av skatt etter gamle skatteregler tas det utgangspunkt i skattesatsene for 2010. For å kunne gjøre direkte sammenligninger av nåverdiene med nye og gamle skattereglene har vi benyttet satser for 2010 også ved beregning av skatt etter de nye reglene. Ettersom beløpsgrensene for de tilpassede skattereglene først kom i 2011, er beløpsgrensene regulert med gjennomsnittlig nominell lønnsvekst, se appendiks 1. Satsene er ikke endret. Denne metoden for regulering samsvarer med Finansdepartementets metode (Indahl, 2012).

8.1.4 Formue og yrkesinntekt

Det forutsettes at yrkesinntekten beregnes per. 31. desember hvert år, da vi ikke har dato om når på året yrkesinntekten opptjenes. Vi antar at individet har hatt en sammenhengende yrkesaktiv periode, da det er ukjent når eventuelle opphold fra yrkeslivet har funnet sted. Formuen har en årlig vekst tilsvarende reell diskonteringsrente. Hvis individet jobber og tar ut pensjon samtidig, antas det at formuen vokser med pensjonsutbetaling og lønn opptjent inneværende år fratrasket lønnen året før. Med andre ord spares det overskytende beløpet. Bakgrunnen for dette er at individer ønsker en jevn konsumprofil over livsløpet, og dermed ikke vil konsumere hele velferdsveksten når den oppstår (Finansdepartementet, 1994).

8.2 Beregning av nåverdi av framtidige netto pensjonsutbetalinger

Analysen tar utgangspunkt i individene født i perioden 1948-1953. Disse er omfattet av de gamle opptjeningsreglene for pensjon, og ettersom delingstallene kun er definert for årskullene født fra og med 1954 vil det ikke være mulig å anvende de nye opptjeningsreglene direkte på denne gruppen. Dette har vi løst ved å legge til 15 år til alle fødselsårene. For individene født i perioden 1954 til 1962 gjelder en overgangsordning med en kombinasjon av forholds- og delingstall som vi ikke ønsker å inkludere i analysen. Vi ser derfor på hvordan nåverdien av framtidige netto pensjonsutbetalinger ville vært hvis individene født i perioden 1948-1953 i stedet hadde vært født i årene 1963 til 1968, og hadde tjent opp pensjon etter nye regler. Referanseåret for beregning av pensjon etter gamle opptjeningsregler er 2010, og tillagt 15 år blir det tilsvarende referanseåret for opptjening av pensjon etter nye regler 2025. Denne forenklingen har vi gjort for å kunne sammenligne nåverdiene av de ulike scenarioene uten å måtte ta hensyn til ulikt antall år med reallønnsjustering. Dersom vi ikke hadde benyttet et nytt referanseår ville individene med pensjonsopptjening etter nye regler fått reallønnsjustert yrkesinntekten i 15 ekstra år. Dette vil gi høyere yrkesinntekt i yrkesaktive år, økt årlig pensjonsopptjening og høyere nåverdi av pensjonsbeholdningen. Ettersom diskonteringsrenten er ulik reallønnsveksten ville vi, uten denne forenklingen, ikke hatt mulighet til å sammenligne nåverdiene av pensjonsbeholdningen under gamle og nye opptjeningsregler direkte.

Vi ser derfor på situasjonen «Hva hvis lønnen i 2025 hadde vært den samme som i 2010?». Dette innebærer at variablene for yrkesinntekt og bruttoformue vil være identiske uavhengig av referanseår, se tabell 8.1. Denne forutsetningen tar ikke hensyn til at endringer i samfunnet trolig vil føre til at blant annet vekst i yrkesinntekt og mulighetene for, og fokus på, utdanning vil være annerledes for årskull født 15 år senere. Vi antar likevel at dette gir en bedre analyse enn 15 år med framskrivninger av yrkesinntekt og bruttoformue, ettersom oppgavens fokus er å se på de rene økonomiske effektene av pensjonsreformen.

Datasettet består av individenes yrkesinntekt i 2010, og med utgangspunkt i denne har vi simulert inntekten tilbake til første yrkesaktive år ved hjelp av gjennomsnittlig reallønnsvekst de siste ti årene. På samme måte har vi framskrevet yrkesinntekten til individets siste yrkesaktive år. Dette er i tråd med Finansdepartementets metode for framskrivning av lønn (Indahl, 2012).

TABELL 8.1 – Yrkesinntekt og pensjonsopptjening ved ulike referanseår

År	Yrkesinntekt	Pensjonspoeng	År	Yrkesinntekt	Pensjonsbeholdning
2008	448 665	5,13	2023	448 665	2 761 084
2009	459 209	5,10	2024	459 209	2 909 086
2010	470 000	5,07	2025	470 000	3 062 520
2011	481 045	5,02	2026	481 045	3 221 558
2012	492 350	5,00	2027	492 350	3 386 380

Kommentar: Individet har den samme yrkesinntekten uavhengig av referanseår. Pensjonspoeng og pensjonsbeholdning er inkludert for å illustrere at yrkesinntekten er lik under gamle og nye regler for pensjonsopptjening.

Den simulerte inntektshistorikken danner grunnlaget for beregningen av individenes pensjonsopptjening og de årlige pensjonsutbetalingene under gammelt og nytt opptjeningssystem. Netto pensjonsutbetalinger er beregnet fra uttakstidspunktet for pensjon under gammelt og nytt skattesystem som årlige pensjonsutbetalinger fratrasket beskatningen av individenes yrkes- og pensjonsinntekt. Summen av netto pensjonsutbetalinger utgjør pensjonsbeholdningen, og neddiskontert til verdien ved uttakstidspunktet har vi nåverdien for hvert individs pensjonsbeholdning. Formlene som er brukt til å beregne pensjon og skatt finnes i appendiks 2.

Et utsnitt av nåverdiberegningen for et individ som er omfattet av gamle opptjeningsregler for pensjon og gamle beskatningsregler for pensjonsinntekt vises i tabell 8.2. En mer utfyllende utgave av tabellen finnes i appendiks 3. Individet er født i 1952 og kombinerer uttak av pensjon med arbeid. Pensjonen tas ut fra fylte 67 år og pensjonsutbetalingene starter dermed i 2019 og fortsetter til individet dør. Individets forventede levealder er hentet fra SSB sine prognoser, se appendiks 5. Individet arbeider til fylte 69 år og lønnsinntekten beregnes da til og med 2021. Skattefunksjonen består av inntektsskatt, trygdeavgift, minste- og personfradrag, toppskatt, formuesskatt, særfradrag og skattebegrensning. Sistnevnte er uttrykt gjennom maksimal skatt. Det antas at individer som velger å jobbe etter uttak av pensjon halverer sin stillingsbrøk, og dermed også inntekten, ettersom forskning viser at arbeidstilbudet ofte reduseres med økt alder (Håland & Wold, 2012). Ved yrkesaktivitet etter uttak av pensjon antar vi at sluttpoengene ikke vil øke som følge av flere år i arbeid¹.

¹ Vi har antatt at alle individene har 40 år trygdetid, og dermed har krav på full pensjon. Individene med færre enn 20 år pensjonsopptjening er utelatt fra datasettet. Ved kombinasjon av arbeid og pensjonsuttak forutsetter vi redusert stillingsbrøk, og det er rimelig å anta at de 20 årene med full stilling har gitt høyere pensjonsopptjening enn årene med redusert stilling. Ingen vil da få lengre trygdetid eller økt pensjonsopptjening gjennom flere år i arbeid.

TABELL 8.2 - Beregning av nåverdi etter gamle pensjons- og skatteregler

År	Yrkes- inntekt	Pensjons- poeng	Ytelser fra folketrygden	Pensjons- utbetaling	Minste- fradrag	Trygde- avgift	Maksimal skatt	Skatt
2015	527 882	4,75	-	-	90 722	41 175	-	148 851
2016	540 288	4,67	-	-	94 805	42 142	-	151 487
2017	552 984	4,59	-	-	99 071	43 133	-	154 145
2018	565 979	4,51	-	-	103 529	44 146	-	156 825
2019	289 640	-	439 810	409 267	108 188	34 870	244 404	184 566
2020	296 447	-	450 145	420 124	113 056	35 727	251 207	188 581
2021	303 413	-	460 723	431 283	118 144	36 605	258 148	196 189
2022	-	-	471 550	471 550	103 364	14 147	117 610	98 611
2023	-	-	482 632	482 632	108 015	14 479	117 026	99 505
2024	-	-	493 974	493 974	112 876	14 819	116 278	100 356

Tabell 8.2 viser et sammendrag av utvalgte simulerte kategorier for individet. Ettersom yrkesinntekten for individet overstiger avkortningsgrensen på 2 G blir ytelsen fra folketrygden avkortet. I 2019 tilsvarte 2 G en inntekt på 218 470 kroner. Med en yrkesinntekt på 289 640 kroner og en ytelse fra folketrygden på 439 810 kroner, avkortes pensjonsinntekten med 30 543 kroner¹. Dette ser vi ved at ytelsen fra folketrygden er høyere enn pensjonsutbetalingen i årene med yrkesinntekt. Fra 2022 tilsvares pensjonsutbetalingen ytelsen fra folketrygden. Betalbar skatt faller betraktelig etter at individet trer ut av yrkeslivet ettersom individet ikke lenger betaler inntektsskatt eller trygdeavgift på yrkesinntekt. Nåverdien av framtidige pensjonsutbetalinger under scenarioet med gamle pensjons- og opptjeningsregler er 6 887 618 kroner.

TABELL 8.3 - Beregning av nåverdi etter nye pensjonsregler og nye skatteregler

År	Yrkes- inntekt	Pensjons- beholdning	Pensjons- utbetaling	Minste- fradrag	Trygde- avgift	Skatte- fradrag	Formues- skatt	Skatt
2031	540 288	4 107 266	-	94 805	42 142	-	-	151 487
2032	552 984	4 303 877	-	99 071	43 133	-	-	154 145
2033	565 979	4 507 460	-	103 529	44 146	-	-	156 825
2034	289 640	4 665 810	262 314	108 188	34 921	33 346	-	108 266
2035	296 447	4 829 114	266 832	113 056	35 664	35 961	-	107 411
2036	303 413	4 997 515	271 440	118 144	36 424	38 711	2 644	109 055
2037	-	-	276 141	123 460	12 979	41 603	2 445	-
2038	-	-	280 680	129 016	13 192	44 682	2 230	-
2039	-	-	285 295	134 822	13 409	47 919	1 997	-

¹ Avkortning av pensjonsinntekt mot lønnsinntekt: 439 810 - 409 267 = 30 543 kroner

Tabell 8.3 viser hvordan nåverdiberegningen av framtidige pensjonsutbetalinger ville blitt hvis det samme individet var omfattet av nye opptjeningsregler for pensjon og nye beskatningsregler for pensjonsinntekt. Yrkesinntekten er den samme i de to tabellene, men årene er forskjøvet med 15 år, og individet starter derfor pensjonsuttak i 2034, mot 2019 i tabell 8.2. En mer utfyllende tabell finnes i appendiks 4. Skattefunksjonen består av inntektsskatt, trygdeavgift, minstedrag, personfradrag, toppskatt, formuesskatt og skattefradrag. I årene etter at individet trer ut av yrkesaktivitet betaler det ikke lenger skatt av inntekten, ettersom summen av skatte-, minste- og personfradraget utgjør 297 473 kroner¹ og overstiger skatten på pensjonsinntekten på 90 298 kroner². I situasjonen med gamle skatteregler må individet betale skatt også i disse årene. Dette kan skyldes at pensjonsutbetalingene beregnet etter gamle opptjeningsregler da er betydelig høyere, i tillegg til at individet må betale en høy marginalsatt framfor å motta skattefradrag. Pensjonsutbetalingen i første utbetalingsår er 177 496 kroner³ lavere i scenarioet med nye pensjons- og skatteregler sammenlignet med scenarioet med gamle pensjons- og skatteregler, mens forskjellen i nåverdien av framtidige pensjonsutbetalinger utgjør 1 889 916 kroner⁴. Årsaken til differansen er en kombinasjon av innføringen av levealdersjustering, ny regulering av alderspensjon, et lavere tak for pensjonsgivende inntekt og endrede skatteregler. Tilsvarende beregninger er gjort for scenario 2 og 3, hvor nåverdien beregnes på bakgrunn av en kombinasjon av gamle og nye opptjenings- og skatteregler.

¹ Skattefradrag + minstefradrag + personfradrag = 71 796 + 87 143 + 158 939 = 297 473 kroner

² Sum inntektsskatt og trygdeavgift = 77 319 + 12 978 = 90 298 kroner

³ Pensjonsutbetalingen i første utbetalingsår: 439 810 - 262 314 = 177 496 kroner

⁴ Differansen i nåverdien av framtidige pensjonsutbetalinger: 6 887 618 - 4 997 702 = 1 889 916 kroner

9. Analyse

Problemstillingen for oppgaven er å vurdere i hvilken grad pensjonsreformen og endrede regler for beskatning av pensjonsinntekt innført 1. januar 2011 har påvirket nåverdien av alderspensjonisters framtidige netto pensjonsutbetalinger. Resultatene vil først presenteres for tre casepersoner, og deretter for utvalget.

9.1 Resultater fra analysen: Tre casepersoner

Vi vil nå se på hvordan nåverdien av individenes pensjonsbeholdning har endret seg ved overgangen fra gamle til nye pensjons- og skatteregler. Endringen deles inn i en pensjonseffekt, vist ved differansen fra gamle til nye opptjeningsregler for pensjon, gitt gamle skatteregler. Tilsvarende beregner vi en skatteeffekt som følge av endrede skatteregler, gitt gamle pensjonsregler. Vi vil først se på endret nåverdi for tre casepersoner, før vi gjennomfører analysen for hele utvalget. Avviket mellom differansen i nåverdien og summen av pensjons- og skatteeffekten er gitt ved en kombinasjonseffekt av nye pensjons- og skatteregler. Vi har også beregnet prosentvis endring i nåverdien ved overgangen fra gamle til nye pensjons- og skatteregler. Nåverdien er den neddiskonterte verdien av pensjonsbeholdningen individene står overfor ved fylte 67 år. Beregningene er foretatt for alle 2 477 individene.

TABELL 9.1 – Oversikt over casepersonene

	Caseperson 1	Caseperson 2	Caseperson 3
Fødselsår	1951	1953	1952
Sivilstand	Gift/partner	Gift/partner	Gift/partner
Kjønn	Mann	Kvinne	Mann
Høyeste fullførte utdanning	Videregående skolenivå	Videregående skolenivå	Universitets- og høyskolenivå, kort
Ansatt i offentlig sektor?	Nei	Ja	Ja
Næringskode	Bygge- og anleggsrelaterte virksomheter	Helse- og sosialtjenester	Undervisning
Antall år med pensjonsopptjening	49 år	46 år	44 år
Yrkesinntekt i siste yrkesaktive år	486 404 kroner	383 761 kroner	568 195 kroner

Kommentar: Individene er valgt ut basert på hyppigheten av de ulike kategoriene i hver variabel for de tre valgte næringskodene. Alle tall gjelder for siste yrkesaktive år, framskrevet fra 2010 som oppgitt i datasettet. Data er fra NSD «FD-Trygd 20-prosentutvalg».

Effekten av endrede regler for opptjening av pensjon og beskatning av pensjonsinntekt vil bli illustrert ved hjelp av tre casepersoner, se tabell 9.1. Vi har tatt utgangspunkt i næringskodene bygge- og anleggsrelaterte virksomheter, helse- og sosialtjenester og undervisning. Deretter har vi fra datasettet valgt én caseperson fra hver næring ved å velge variabler på bakgrunn av de kategoriene som er høyest representert for hver næringsgruppe¹. For beregningene er det presentert to endringer som følge av nye pensjons- og skatteregler i nåverdien for hver caseperson. Det første er nåverdien ved pensjonsuttak fra fylte 67 år og siste arbeidsår ved alder 66, vist på første rad i tabellene som følger. Det andre er nåverdien ved pensjonsuttak fra fylte 67 år kombinert med arbeid ut året man fyller 69 år, vist på andre rad i tabellene. Ved arbeid etter uttak av pensjon har vi forutsatt halvert stillingsbrøk, og dermed halvert yrkesinntekt. Til slutt vil vi sammenligne endringene i nåverdiene for de tre casepersonene.

TABELL 9.2 – Nåverdi av pensjonsbeholdning ved uttak av pensjon fra fylte 67 år

	Før pensjonsreformen		Etter pensjonsreformen	
	Gamle skatteregler	Nye skatteregler	Gamle skatteregler	Nye skatteregler
Caseperson 1	6 439 235	6 956 806	4 200 665	4 235 499
	6 829 734	7 333 546	4 642 530	4 747 271

Kommentar: Alle beløp er oppgitt i kroner.

Tabell 9.2 viser at individet kommer best ut i tilfellet med gamle pensjonsregler og nye skatteregler i begge arbeidssituasjonene. Når individet jobber ut året det fyller 66 år fører de nye opptjeningsreglene til en reduksjon i nåverdien på 2 238 570 kroner². Tilsvarende gir de nye skattereglene en økning i nåverdien på 517 571 kroner³. De nye pensjonsreglene har dermed over fire ganger så stor effekt som de nye skattereglene. Kombinasjonen av nye pensjons- og skatteregler medfører en reduksjon i nåverdien på 2 203 736 kroner⁴, som vil si at den kombinerte effekten forårsaker en ekstra reduksjon i nåverdien på 482 737 kroner⁵.

Når individet kombinerer arbeid og uttak av pensjon reduseres nåverdien med 2 187 204 kroner som følge av de nye opptjeningsregler, mens de nye skattereglene øker nåverdien

¹ I vårt eksempel er det for eksempel flere kvinner enn menn i næringsgruppen helse- og sosialtjenester, og casepersonen for denne gruppen er derfor en kvinne.

² Pensjonseffekt: 4 200 665 kr - 6 439 235 kr = -2 238 570 kr.

³ Skatteeffekt: 6 956 806 kr - 6 439 235 kr = 517 571 kr

⁴ Endring i nåverdien av pensjonsbeholdningen: 4 235 499 kr - 6 439 235 kr = -2 203 736 kr.

⁵ Kombinert effekt: 2 203 736 kr - 2 238 570 kr = -482 737 kr.

med 503 812 kroner. Kombinasjonen av de nye reglene gir en redusert nåverdi på 2 082 436 kroner.

Vi ser at for caseperson 1 er økningen i nåverdien, ved arbeid i ytterligere tre år i halvert stillings-brøk etter pensjonsuttaket, betydelig større med nye pensjons- og skatteregler sammenlignet med før endringene. Økningene er på henholdsvis 12,1¹ og 6,1 prosent. Dette tyder på at innføringen av pensjonsreformen og endrede skatteregler øker incentivet til å arbeide etter uttak av pensjon.

TABELL 9.3 - Nåverdi av pensjonsbeholdning ved uttak av pensjon fra fylte 67 år. Caseperson 2

	Før pensjonsreformen		Etter pensjonsreformen	
	Gamle skatteregler	Nye skatteregler	Gamle skatteregler	Nye skatteregler
Caseperson 2	6 100 402	6 521 756	3 099 994	3 110 796
	6 397 361	6 881 969	3 522 081	3 596 273

Kommentar: Alle beløp er oppgitt i kroner.

Nåverdien under gamle opptjeningsregler og nye skatteregler gir høyest nåverdi også for caseperson 2, både i situasjonen hvor siste arbeidsår er ved fylte 66 år og i situasjonen hvor siste arbeidsår er ved fylte 69 år.

Når individet trer ut av yrkeslivet samtidig med første uttak av pensjon, reduserer pensjonseffekten nåverdien med 3 000 408 kroner, skatteeffekten øker den med 421 354 kroner, mens kombinasjonseffekten gir en reduksjon i nåverdien på 2 989 606 kroner. Om individet fortsetter å arbeide i tre år etter uttakstidspunktet vil pensjonseffekten redusere nåverdien med 2 875 280 kroner, skatteeffekten vil øke den med 484 608 kroner, mens kombinasjonseffekten gir en reduksjon i nåverdien på 2 801 088 kroner. For caseperson 2 er reduksjonen i nåverdien som følge av et nytt pensjonssystem, om lag seks ganger så stor som økningen i nåverdien som det nye skattesystemet medfører. Effektene er av omtrent samme størrelsesorden for situasjonen hvor individet jobber ut året det fyller 66 år og situasjonen hvor individet jobber ut året det fyller 69 år.

¹ Prosentvis endring i nåverdien: $(4\,747\,271 - 4\,235\,499) / 4\,235\,499 = 12,08$ prosent.

Ved å arbeide etter uttak av pensjon vil caseperson 2 øke nåverdien med 4,9 prosent beregnet etter gamle pensjons- og skatteregler. Med nye regler vil nåverdien øke med 15,6 prosent, og de økonomiske insentivene til å arbeide etter uttak av pensjon har dermed økt.

TABELL 9.4 - Nåverdi av pensjonsbeholdning ved uttak av pensjon fra fylte 67 år.
Caseperson 3

	Før pensjonsreformen		Etter pensjonsreformen	
	Gamle skatteregler	Nye skatteregler	Gamle skatteregler	Nye skatteregler
Caseperson 3	6 467 593	6 911 473	4 412 703	4 427 362
	6 887 618	7 332 972	4 887 678	4 997 703

Kommentar: Alle beløp er oppgitt i kroner.

Som caseperson 1 og 2 har også caseperson 3 høyest nåverdi i situasjonen med gammelt pensjonssystem og nytt skattesystem. Dette tyder på at det nye skattesystemet fører til høyere nåverdi ved opptjening av pensjon gitt både gamle og nye opptjeningsregler. I tilfellet hvor individet har siste arbeidsår ved alder 66 år vil pensjonseffekten føre til en reduksjon i nåverdien på 2 054 890 kroner. Skatteeffekten øker nåverdien med 443 880 kroner, mens kombinasjonseffekten gir en reduksjon i nåverdien på 2 040 231 kroner.

I situasjonen hvor individet velger å arbeide ut året han fyller 69 år, gir overgangen fra gamle til nye opptjeningsregler en reduksjon i nåverdien på 1 999 940 kroner. Tilsvarende gir innføringen av nye skatteregler en økning i nåverdien på 445 354 kroner. Kombinasjonen av nye opptjenings- og skatteregler fører til en reduksjon i nåverdien på 1 889 915 kroner.

Sammenligner man resultatene for caseperson 3 under de ulike arbeidssituasjonene, ser vi at med nye pensjons- og skatteregler øker nåverdien med 12,9 prosent ved å jobbe tre ekstra år etter uttaket av pensjon, sammenlignet med 6,5 prosent før regelendringene. Også for denne casepersonen er effekten av de nye opptjeningsreglene rundt fire ganger så stor som effekten av nye beskatningsregler for pensjonsinntekt.

Generelt ser vi at gevinsten ved å fortsette i arbeid etter uttak av pensjon er mye større etter innføringen av nye opptjenings- og skatteregler. Dette tyder på at pensjonsreformen i større grad er insentivkorrekt, ved at den gjør det mer gunstig å stå lenger i arbeid.

Tabell 9.5 sammenligner effekten av nytt pensjonssystem og nytt skattesystem for de tre casepersonene i tilfellet hvor individet stopper å arbeide etter uttak av pensjon.

TABELL 9.5 – Effekt på nåverdi av nytt pensjons- og skattesystem når individet jobber ut året det fyller 66 år

	Endring ved nytt pensjonssystem	Endring ved nytt skattesystem	Differanse før og etter endrede regler
Caseperson 1	-2 238 580	517 571	-2 203 736
Caseperson 2	-3 000 408	421 354	-2 989 606
Caseperson 3	-2 054 890	443 880	-2 040 231

Kommentar: Caseperson 1 er ansatt i bygge- og anleggssektoren, caseperson 2 arbeider innen helse- og omsorgssektoren og caseperson 3 arbeider innen undervisning. Alle beløp er i kroner.

Fra tabell 9.5 ser vi at caseperson 2, kvinnen som jobber innen helse- og sosialtjenester, kommer dårligere ut med nytt pensjonssystem sammenlignet med caseperson 1 og 3, med en redusert nåverdi som er omtrent 1 000 000 kroner større enn for de to andre casepersonene. Ved sammenligning av caseperson 1 og 3 er effekten av nye pensjons- og skatteregler omtrent av samme størrelsesorden, men noe høyere for caseperson 1 som er sysselsatt innen bygge- og anleggsrelatert virksomhet. Når det gjelder effekten av nytt skattesystem varierer denne mye mindre mellom casepersonene, noe som antakelig skyldes at effekten i seg selv er mye mindre sammenlignet med effekten av nytt pensjonssystem.

TABELL 9.6 - Effekt på nåverdien av nytt pensjons- og skattesystem når individet jobber ut året det fyller 69 år

	Effekt av nytt pensjonssystem	Effekt av nytt skattesystem	Kombinert effekt
Caseperson 1	-2 187 204	503 812	-2 082 436
Caseperson 2	-1 999 940	445 354	-1 889 915
Caseperson 3	-2 875 280	484 608	-2 801 088

Kommentar: Caseperson 1 er ansatt i bygge- og anleggssektoren, caseperson 2 arbeider innen helse- og omsorgssektoren og caseperson 3 arbeider innen undervisning. Alle beløp er i kroner.

Tabell 9.6 sammenligner effekten av nytt pensjons- og skattesystem for de ulike casepersonene i situasjonen hvor individet tar ut pensjon og jobber samtidig. Her ser vi at forskjellen i effekten på nåverdi mellom casepersonene er omtrent på samme nivå som i situasjonen hvor individet ikke kombinerer pensjonsuttaket med videre arbeid.

9.2 Resultater fra analysen: Hele utvalget

Vi vil nå utvide analysen og beregne nåverdien av framtidige netto pensjonsutbetalinger etter gamle og nye pensjons- og skatteregler for hele utvalget. Først vil vi se på endret nåverdi av pensjonsbeholdningen på tvers av alle individer, uavhengig av individspesifikke variabler.

Deretter ser vi på hvorvidt endringene i nåverdiene varierer med nivå på inntekten, kjønn og sivilstand, utdanning og hvilken næring individene arbeider i. Underveis vil vi drøfte hvorvidt endringene skyldes pensjonsreformen, de tilpassede skattereglene eller valg tatt gjennom livet. I tabellene er beregningene presentert som for casepersonene, med siste arbeidsår ved alder 66 på første rad og 69 på andre rad. Alder ved uttak av pensjon er 67 i begge situasjonene. Resultatene som omtales gjelder for tilfellet hvor individet jobber fram til fylte 66 år og deretter tar ut pensjon, gitt at ikke annet er spesifisert. Utgangspunktet for analysen er en referanseperson som, avhengig av hvilke variabler vi ser på, har en eller flere av egenskapene i tabell 9.7.

TABELL 9.7 - Referanseperson for dummy- og kategorivariablene

Dummy- eller kategorivariabel	Referanseperson
Kjønn	Mann
Sivilstand	Enslig
Høyeste fullførte utdanning	Grunnskole/videregående skole
Ansatt i offentlig sektor	Nei
Næringskode	Bygge- og anleggsrelaterte virksomheter
Antall år i arbeid	20-29 år
Yrkesinntekt	Lav yrkesinntekt

9.2.1 Predikert nåverdi av pensjonsbeholdningen

TABELL 9.8 – Predikert nåverdi av pensjonsbeholdningen ved uttak av pensjon fra fylte 67

	Før pensjonsreformen		Etter pensjonsreformen		Prosentvis endring i nåverdi
	Gamle skatteregler	Nye skatteregler	Gamle skatteregler	Nye skatteregler	
Siste arbeidsår ved alder 66	5 906 954	6 331 118	3 861 760	3 892 230	-34,1
Siste arbeidsår ved alder 69	6 263 684	6 686 001	4 302 701	4 399 414	-29,8

Kommentar: Nåverdi av pensjonsbeholdning ved de fire ulike scenarioene, se figur 6.1. Beløpene i de fire første kolonnene er oppgitt i kroner.

Tabell 9.8 viser at for alle individene sett under ett vil de endrede skatte- og pensjonsreglene føre til en reduksjon i nåverdien på 2 014 724 kroner¹, som tilsvarer en reduksjon på 34,1 prosent². Den reduserte nåverdien skyldes en pensjonseffekt som reduserer nåverdien med 2 045 194 kroner³. Den tilsvarende effekten for endrede skatteregler er en økning i nåverdien

¹ Endret nåverdi i kroner ved overgang fra gamle til nye pensjons- og skatteregler.

² Prosentvis endring ved overgang fra gamle til nye skatte- og pensjonsregler. $(5\,906\,954 - 3\,892\,230)/5\,906\,954 = 34,1$ prosent.

³ Pensjonseffekt: Endrede pensjonsregler, gitt gamle skatteregler. $5\,906\,954 - 3\,861\,760 = 2\,045\,194$ kroner.

på 424 164 kroner¹, som utgjør en gjennomsnittlig neddiskontert skattelette. I tillegg vil en kombinasjon av de nye reglene føre til en ytterligere reduksjon på 454 634 kroner².

Om individene velger å kombinere pensjonsuttaket med arbeid i tre ekstra år blir nåverdiene noe annerledes. Reduksjonen ved overgang fra gamle til nye pensjons- og skatteregler blir da 1 864 270 kroner, noe som tilsvarer en reduksjon på 29,8 prosent. Av dette utgjør pensjonseffekten 1 960 983 kroner, mens skatteeffekten utgjør 422 317 kroner. Den kombinerte effekten er på 519 030 kroner. Sammenlignet med situasjonen hvor pensjonsuttaket ikke kombineres med videre arbeid ser vi at pensjons- og skatteeffektene er relativt like.

Ved å stå i arbeid i ytterligere tre år med halvert stillingsbrøk etter pensjonsuttaket øker nåverdien av pensjonsbeholdningen med 13,0 prosent³. Før endrede regler var den tilsvarende økningen på 6 prosent. Dette støtter opp under et av målene med pensjonsreformen som var å øke de økonomiske insentivene til å stå i arbeid utover fylte 67 år (Arbeidsdepartementet, 2011b). Ved gamle pensjons- og skatteregler ville den gjennomsnittlige nåverdien øke med 356 730 kroner⁴ ved tre års kombinert pensjonsuttak og sysselsetting. Ved overgangen til nytt system ser vi at denne økningen er 507 184 kroner.

9.2.2 Predikert nåverdi beregnet etter nivå på inntekten

Tidligere forskning viser at individer med lav lønn kommer bedre ut etter pensjonsreformen enn de med høyere lønn (Arbeidsdepartementet, 2006). Det samme gjelder individer med mange yrkesaktive år, som nå får uttelling for alle årene med pensjonsinntekt. Samtidig vil alle, gitt at man ikke utsetter uttaket av pensjon, komme dårligere ut av det etter pensjonsreformen i forhold til før reformen (Dahl E. H., 2010). Vi benytter den tredelte inndelingen av inntekt kombinert med en tredelt inndeling etter yrkesaktive år for å se på hvordan nåverdiene endres før og etter endrede pensjons- og skatteregler på tvers av inntektsnivå og antall år i sysselsetting.

¹ Skatteeffekt: Endrede skatteregler, gitt gamle pensjonsregler. $5\,906\,954 - 6\,331\,118 = 424\,164$ kroner.

² Kombinasjonseffekt. $(3\,892\,230 - 5\,906\,954) - (-2\,045\,194 + 424\,164) = -454\,634$ kroner.

³ Prosentvis økning i nåverdien ved kombinert pensjonsuttak og arbeid: $(4\,399\,414 - 3\,892\,230)/3\,892\,230 = 0,13$

⁴ Differanse i nåverdi ved arbeid i tre ekstra år: Nåverdi ved 69 år som siste yrkesaktive år fratrasket nåverdien ved uttredelse fra yrkeslivet ved 67 år. $6\,263\,684 - 5\,906\,954 = 356\,730$ kroner.

TABELL 9.9 – Predikert nåverdi av pensjonsbeholdningen for inntektsgruppe 1

	Før pensjonsreform		Etter pensjonsreform		Prosentvis endring i nåverdi
	Gamle skatteregler	Nye skatteregler	Gamle skatteregler	Nye skatteregler	
Referanseperson	3 880 997	4 075 301	2 847 808	2 859 283	-26,3
	4 124 351	4 383 487	3 167 118	3 219 386	-21,9
30 til 39 yrkesaktive år	399 557	465 209	-3 201	-3 050	-33,3
	384 486	458 811	9 848	15 357	-28,3
Mer enn 40 yrkesaktive år	1 546 701	1 733 362	118 050	119 487	-45,1
	1 537 243	1 683 097	137 423	151 115	-40,7

Kommentar: Ved fylte 67 år trer individet ut av yrkeslivet og tar ut full pensjon. Første rad for hver gruppe viser endringene uten videre arbeid, mens rad to viser pensjonsuttak kombinert med videre arbeid i tre år. Beløpene i de fire første kolonnene er oppgitt i kroner.

For gruppen med lavt inntektsnivå ser vi at de med flest yrkesaktive år får størst reduksjon i nåverdien, både prosentvis og i kroneverdi, med en reduksjon på 45,1 prosent eller 2 448 928 kroner¹. Gruppene med inntil 39 år har en prosentvis reduksjon i nåverdien på henholdsvis 26,3 og 33,3 prosent. I nåverdi utgjør dette henholdsvis 1 021 714 og 1 424 321 kroner.

Overgangen fra beste- til alleårsregelen tilsier at reduksjonen i nåverdien skulle blitt mindre ved flere år i arbeid, men vi ser at tilfellet her er det motsatte. Individene i denne inntektsgruppen hadde lav inntekt i 2010, og ettersom denne inntekten har blitt brukt til simulering av inntektshistorikken har de lav inntekt, og dermed også lav pensjonsopptjening, i alle årene. Den lave pensjonsopptjeningen fører til at mange av individene i denne gruppen faller inn under minste- og/eller garantipensjonsnivået, og reduksjonen i nåverdien til denne gruppen er dermed delvis et resultat av denne endringen. Både minste- og garantipensjon faller, etter fratrekk for minste- og personfradrag og skattebegrensning og særfradrag eller skattefradrag, under nivået for skattefri nettoinntekt og er dermed ikke beskatningsobjekt. Skatteeffekten vil derfor kunne være mindre for individer med lav inntekt, da flere av disse vil kunne omfattes av minste- eller garantipensjon. Vi ser at for gruppen med færre enn 29 yrkesaktive år er skatteeffekten 194 304 kroner, som er 228 013 kroner lavere for utvalget sett under ett. Pensjonseffekten for de med flest yrkesaktive år er på 2 461 840 kroner, mens skatteeffekten er på 380 965 kroner. Denne pensjonseffekten er om lag 416 646 kroner² høyere enn for alle individene sett under ett, mens skatteeffekten er rundt 73 669 kroner lavere.

¹ Reduksjon i nåverdi: (3 880 997+1 546 701)-(2 859 283+119 487)=2 448 928

² Pensjonseffekt inntektsgruppe 1 med inntil 29 yrkesaktive år fratrasket pensjonseffekten for alle individer under ett. 1 435 947-2 045 194=609 247 kroner.

For alle individene blir reduksjonen i nåverdien mindre ved pensjonsuttak kombinert med videre yrkesaktivitet. Før endrede skatte- og pensjonsregler ble nåverdien økt med 243 354 kroner ved videre arbeid for gruppen med lav inntekt og færre enn 29 yrkesaktive år, mens den etter endringene øker med 360 103 kroner. Til sammenligning var de tilsvarende endringene 233 896 og 391 731 kroner for de med mer enn 40 yrkesaktive år. Sistnevnte gruppe kommer best ut, men forskjellene er små. De endrede skattereglene har gjort det mer lønnsomt å stå i arbeid også etter uttak av pensjon, med en differanse på om lag 116 000 kroner før endrede regler og 168 000 kroner etter endringene. Dette samsvarer med et av pensjonsreformens formål om at det skal lønne seg å arbeide, også etter uttak av pensjon (Arbeidsdepartementet, 2011b).

TABELL 9.10 – Endring i predikert nåverdi av pensjonsbeholdningen for inntektsgruppe 2

	Før pensjonsreform		Etter pensjonsreform		Prosentvis endring i nåverdi
	Gamle skatteregler	Nye skatteregler	Gamle skatteregler	Nye skatteregler	
20 til 29 yrkesaktive år	1 296 724	1 463 845	-41 106	-40 588	-45,6
	1 392 204	1 563 591	101 849	152 224	-38,9
30 til 39 yrkesaktive år	1 598 196	1 822 140	255 209	265 754	-43,0
	1 717 918	1 919 152	401 648	460 819	-37,0
Mer enn 40 yrkesaktive år	2 278 426	2 526 828	1 127 556	1 152 882	-34,9
	2 414 744	2 580 459	1 245 764	1 308 428	-30,8

Kommentar: Ved fylte 67 år trer individet ut av yrkeslivet og tar ut full pensjon. Første rad for hver gruppe viser endringene uten videre arbeid, mens rad to viser pensjonsuttak kombinert med videre arbeid i tre år. Beløpene i de fire første kolonnene er oppgitt i kroner.

For individene med middels inntektsnivå er reduksjonen i nåverdi størst for de med færrest år med pensjonsopptjening, mens de med flest år i yrkesaktivitet får den minste reduksjonen i pensjonsbeholdningen, se tabell 9.10. Reduksjonen for gruppen med færrest yrkesaktive år er nesten en halvering av nåverdien av pensjonsbeholdningen sammenlignet med tidligere, med en reduksjon på nær 46 prosent. Til sammenligning er reduksjonen for de med flere enn 40 yrkesaktive år på om lag 35 prosent. En av de systemmessige utfordringene ved de gamle pensjonsopptjeningsreglene var at individer med mange yrkesaktive år til slutt kunne få samme pensjonsutbetaling som personer med færre yrkesaktive år (Finansdepartementet, 2009a). Før endringen i pensjons- og skattereglene hadde de med færrest yrkesaktive år en pensjonsbeholdning som var 981 702 kroner lavere enn den for de med flere enn 40 yrkesaktive år, med nåverdier på henholdsvis 5 177 721 og 6 159 423 kroner. Med bestårsregelen fikk individene beregnet pensjonspoeng av inntekten i de 20 beste årene, mens de etter overgangen til alleårsregelen får pensjonsopptjening av alle årene. Med nye

regler har differansen i nåverdien økt til 1 193 470 kroner, med nåverdier på 3 840 409 og 5 033 879 kroner.

Videre ser vi at for de med inntil 29 yrkesaktive år øker nåverdien ved å kombinere pensjonsuttaket med arbeid med 213 561 kroner. For de med mellom 30 og 39 og de med flere enn 40 yrkesaktive år er de tilsvarende endringene på henholdsvis 175 496 og 135 977 kroner. Det vil si at relativt til før endrede pensjons- og skatteregler vil de med færrest yrkesaktive år få størst økning i nåverdien ved å kombinere arbeid og pensjonsuttak relativt til kun å ta ut pensjon. Å kombinere arbeid med pensjon vil øke nåverdien for alle individene.

For individene med den høyeste inntekten ser vi effekten av overgangen fra beste- til alleårsregelen enda tydeligere, se tabell 9.11. Også her er reduksjonen i nåverdien størst for de med færrest år med pensjonsopptjening, mens de med flest år i yrkesaktivitet får en betydelig mindre reduksjon i pensjonsbeholdningen. Mens nåverdien for de med inntil 29 yrkesaktive år faller med om lag 50 prosent når uttak av pensjon ikke kombineres med arbeid, faller nåverdien for de med mer enn 40 yrkesaktive år kun med rundt 20 prosent i samme situasjon. Den lave reduksjonen kan til dels skyldes at de med høy inntekt og flere enn 40 yrkesaktive år også ved gamle opptjeningsregler hadde en pensjonsopptjening nær opptjeningstaket.

TABELL 9.11 – Endring i predikert nåverdi av pensjonsbeholdningen for inntektsgruppe 3

	Før pensjonsreform		Etter pensjonsreform		Prosentvis endring i nåverdi
	Gamle skatteregler	Nye skatteregler	Gamle skatteregler	Nye skatteregler	
20 til 29 yrkesaktive år	2 197 898	2 463 487	166 556	167 789	-50,2
30 til 39 yrkesaktive år	2 434 541	2 650 949	491 790	560 319	-42,4
Mer enn 40 yrkesaktive år	1 912 262	2 202 784	1 248 460	1 276 784	-28,6
Mer enn 40 yrkesaktive år	2 108 316	2 330 181	1 516 122	1 577 654	-23,0
Mer enn 40 yrkesaktive år	2 454 395	2 726 767	2 172 103	2 200 437	-20,1
Mer enn 40 yrkesaktive år	2 659 209	2 845 189	2 417 806	2 450 108	-16,4

Kommentar: Ved fylte 67 år trer individet ut av yrkeslivet og tar ut full pensjon. Første rad for hver gruppe viser endringene uten videre arbeid, mens rad to viser pensjonsuttak kombinert med videre arbeid i tre år. Beløpene i de fire første kolonnene er oppgitt i kroner.

Bakgrunnen for innføringen av alleårsregelen kommer tydelig fram om vi sammenligner et individ med høy inntekt i inntil 29 år med et individ med middels høy inntekt i mer enn 40 år, se tabell 9.11. Mens individet med høy inntekt og få opptjeningsår fikk en nåverdi på pensjonsbeholdningen på 6 078 895 kroner før endrede pensjons- og skatteregler, var den tilsvarende nåverdien 6 159 423 kroner for individet med lavere inntekt, men flere

yrkesaktive år. Dette tilsvarer en differanse på kun 80 528 kroner. Dette viser hvordan individer med mange yrkesaktive år kunne få samme pensjonsutbetaling som personer med færre yrkesaktive år (Finansdepartementet, 2009a). Etter overgangen til alleårsregelen har denne differansen økt til 985 093 kroner, hvor individet med høy inntekt får en nåverdi på 3 027 072 kroner, mens individet med middels lønn har en nåverdi på 4 012 165 kroner. Nivået på lønnen gjennom opptjeningstiden har med nye pensjons- og skatteregler mindre effekt enn tidligere, mens antall år med pensjonsopptjening har større effekt.

For gruppene med høy inntekt og mer enn 30 yrkesaktive år kan den lavere reduksjonen i nåverdien skyldes endringen i pensjonsopptjeningsreglene. Etter gamle opptjeningsregler tjente de opp pensjon av sine 20 beste inntektsår inntil et tak på 12 G. Etter pensjonsreformen tjenes pensjon opp av inntekt inntil 7,1 G for alle yrkesaktive år. Mens de tidligere fikk pensjonsopptjening av en større andel av årlig inntekt får de nå en lavere årlig opptjening, men opptjening for flere år. Ved beregning av pensjons- og skatteeffekt for individene med høy inntekt og mer enn 40 yrkesaktive år, finner vi at disse er på henholdsvis 1 315 481 og 466 676 kroner. Til sammenligning har individene med inntil 29 yrkesaktive år en pensjonseffekt på 3 064 531 kroner og en skatteeffekt på 459 893 kroner. Mens skatteeffekten er relativt lik for de to gruppene ser vi at pensjonseffekten for de med mange yrkesaktive år er mye lavere enn for de med færre yrkesaktive år. Dette støtter opp under at det er endrede pensjonsregler, gjennom overgang til alleårsregelen og opptjeningsstaket som gir denne lavere reduksjonen.

Om vi sammenligner differansene ved kombinasjon av pensjonsuttak og videre arbeid, ser vi at gruppen med færrest år i arbeid får mest igjen for å jobbe etter uttak av pensjon relativt til ikke å arbeide. Ved fortsatt arbeid øker deres nåverdi av framtidige netto pensjonsutbetalinger med 7,9 prosent før endrede pensjons- og skatteregler, mens den etter øker med 24,9 prosent. Vi ser at disse ved å stå i arbeid etter uttak av pensjon vil få økt pensjonsbeholdningen betydelig. Før endringene økte nåverdien til de to øvrige gruppene med henholdsvis 11,4 og 7,0 prosent. Disse har økt til 16,0 og 12,0 prosent etter innføringen av de nye pensjons- og skattereglene. Dette kan forklares ved overgangen til alleårsregelen. Jo færre yrkesaktive år man har, jo mer vil man få igjen for å arbeide etter uttak av pensjon. Vi finner at etter endrede pensjons- og skatteregler man komme bedre ut jo flere yrkesaktive år man har, gitt at man har opptjent pensjon over garantipensjonsnivået. Videre vil nye opptjeningsregler øke insentivene til å stå i arbeid, også etter uttak av pensjon, og her er effekten størst for de med færrest yrkesaktive år. Vi har simulert pensjonsrettighetene på

bakgrunn av yrkesinntekten i 2010. En lønnsvekst som avviker fra den vi har benyttet eller pensjonsopptjening fra gjennom for eksempel ulønnet omsorgsarbeid vil påvirke nåverdien av de opptjente rettighetene.

9.2.3 Predikert nåverdi beregnet etter kjønn

TABELL 9.12 – Endring i predikert nåverdi av pensjonsbeholdningen etter kjønn

	Før pensjonsreformen		Etter pensjonsreformen		Prosentvis endring i nåverdi
	Gamle skatteregler	Nye skatteregler	Gamle skatteregler	Nye skatteregler	
Referanseperson	6 549 283	7 033 500	4 667 394	4 710 127	-28,1
	6 971 876	7 396 302	5 158 940	5 261 431	-24,5
Kvinne	-479 665	-524 510	-601 615	-610 772	-32,5
	-530 424	-639 404	-528 849	-643 719	-28,3

Kommentar: Ved fylte 67 år trer individet ut av yrkeslivet og tar ut full pensjon. Første rad for hver gruppe viser endringene uten videre arbeid, mens rad to viser pensjonsuttak kombinert med videre arbeid i tre år. Beløpene i de fire første kolonnene er oppgitt i kroner.

Tabell 9.12 viser at kvinner har en lavere nåverdi på pensjonsbeholdningen enn menn, både før og etter innføringen av endrede opptjenings- og skatteregler. Vi ser også at kvinner får en større reduksjon i nåverdien av netto framtidige pensjonsutbetalinger, både i tilfellet hvor kvinner velger å tre ut av yrkeslivet samtidig med pensjonsuttaket og i tilfellet hvor kvinner velger å kombinere uttak av pensjon med arbeid. Før innføringen av de nye reglene utgjorde kvinners pensjonsutbetalinger 92,7 prosent av menns pensjonsutbetalinger, mens andelen reduseres til 87 prosent med endrede regler.

Forskning viser at de med høy yrkesinntekt kommer bedre ut av pensjonsreglene sammenlignet med de med lav inntekt, og ettersom menn i gjennomsnitt har høyere lønn enn kvinner vil et mer aktuarisk opptjeningssystem øke kjønnsforskjellene i pensjonsutbetalinger (Lunde & Sandnes, 2010). Årsaken til dette er at de nye opptjeningsreglene skaper en sterkere sammenheng mellom yrkesinntekt og pensjon. Ved utgangen av september 2013 var 88 prosent av individene som mottok garantipensjon kvinner (NAV, 2013a). Noe av differansen kan derfor forklares ved at levealdersjustering av garantipensjonen trolig vil trekke i retning av økt forskjell i pensjonsutbetalinger mellom kjønn. Delt i pensjons- og skatteeffekter får kvinner en økt nåverdi som følge av endrede skatteregler på 439 372 kroner ved siste arbeidsår ved fylte 66 år, mens nåverdien for menn øker med 484 217 kroner. Samtidig er fallet i kvinners nåverdi, som følge av endrede opptjeningsregler, på 2 003 839 kroner. Den tilsvarende reduksjonen for menn er 1 881 889 kroner.

Årsaken til at kvinner kommer dårligere ut av endrede opptjeningsregler kan ha en sammenheng med at flere kvinner har avbrudd fra yrkeslivet sammenlignet med menn (SSB, 2006). Ved overgangen fra en beste- til en alleårsregel er det derfor rimelig å anta at kvinnene i større grad vil bli rammet av overgangen fra besteårsregel til alleårsregel. Dette ser vi også i endringen i nåverdien ved å stå i yrkesaktivitet sammenlignet med å tre ut av yrkeslivet ved uttak av pensjon. I tilfellet hvor kvinner fortsetter å arbeide etter uttak av pensjon øker nåverdien med 6,1 prosent før endrede pensjons- og skatteregler, mens økningen etter endringene er på 12,6 prosent. De tilsvarende tallene for menn er 6,5 og 11,7 prosent. Kvinner får med andre ord mer igjen for å arbeide enn menn etter overgangen fra gamle til nye pensjons- og skatteregler, men forskjellen er liten.

Kvinnens lavere nivå på pensjonsbeholdningen kan tyde på at forhold som yrkesinntekt, valg av næring og antall år i yrkesaktivitet er forskjellig mellom kvinner og menn, og driver forskjellen i nåverdi. Vi vil derfor inkludere utdanning og sektor i neste del av analysen.

9.2.4 Predikert nåverdi kontrollert for utdanning

TABELL 9.13 – Endring i predikert nåverdi av pensjonsbeholdningen etter kjønn og utdanning

	Før pensjonsreformen		Etter pensjonsreformen		M	K
	Gamle skatteregler	Nye skatteregler	Gamle skatteregler	Nye skatteregler	Prosentvis endring i nåverdi	
Referanseperson	6 487 147	6 961 535	4 562 219	4 603 408	-29,0	
	6 892 838	7 310 183	5 031 421	5 130 472	-25,6	
Kvinne	-500 732	-547 918	-618 576	-628 301		-33,6
	-553 115	-556 354	-659 514	-665 271		-29,6
Universitet/høy-skole lavere nivå	247 319	279 146	281 150	287 621	-27,4	-31,6
	295 975	318 747	337 538	353 251	-23,7	-27,4
Universitet/høy-skole høyere nivå	227 218	269 194	498 207	503 582	-23,9	-27,9
	304 418	334 785	606 807	617 717	-21,3	-23,5

Kommentar: Referansepersonen er en mann med grunnskole/videregående skole som høyeste fullførte utdanning. M og K refererer til prosentvis endring i nåverdi for henholdsvis menn og kvinner. Ved fylte 67 år trer individet ut av yrkeslivet og tar ut full pensjon. Første rad for hver gruppe viser endringene uten videre arbeid, mens rad to viser pensjonsuttak kombinert med videre arbeid i tre år. Beløpene i de fire første kolonnene er oppgitt i kroner.

Menn med grunnskole/vgs. som høyeste fullførte utdanning har et fall i nåverdien av netto framtidige pensjonsutbetalinger på 29 prosent. Disse kommer dermed dårligere ut enn gjennomsnittet for menn sett under ett, hvor nåverdien faller med 28,1 prosent, se tabell 9.12, hvor det ikke er kontrollert for utdanning. For menn med fullført høyskole- eller

universitetsutdanning på lavere nivå er reduksjonen på 27,4 prosent, mens den for høyskole- eller universitetsutdanning på høyere nivå er på 23,9 prosent. Kvinner har fortsatt, sammenlignet med menn, en større reduksjon i nåverdien av framtidige netto pensjonsutbetalinger for alle utdanningsnivåer. For individer som kun har fullført grunnskole/vgs. får kvinner en nåverdi som er 33,6 prosent lavere enn tidligere, mens tilsvarende reduksjon for menn er på 29,0 prosent.

Tabell 9.13 viser at reduksjonen i nåverdien som følge av nye pensjons- og skatteregler er mindre jo høyere utdanning individet har. Resultater fra annen forskning finner en positiv sammenheng mellom utdanning og inntekt, hvor høyere utdanning i gjennomsnitt gir høyere inntekt enn for individer med lav eller ingen utdanning (SSB, 2010). En høyere inntekt vil gi høyere pensjonsopptjening og høyere nåverdi av pensjonsbeholdningen. Videre har individer med høyere utdanning en jevnere tilknytning til arbeidsmarkedet, og de har dermed en lavere sannsynlighet for perioder uten arbeid (NAV, 2013f). Overgangen fra beste- til alleårsregelen kan dermed være mer fordelaktig for disse da de vil tjene på at det ikke lenger er noen øvre grense for antall år med opptjening. Det er naturlig å anta at disse fordelene vil mer enn oppveie for årene borte fra yrkeslivet mens man tar utdanning.

9.2.5 Predikert nåverdi kontrollert for offentlig sektor

TABELL 9.14 – Endring i predikert nåverdi av pensjonsbeholdningen basert på kjønn, utdanning og sysselsetting i offentlig eller privat sektor

	Før pensjonsreformen		Etter pensjonsreformen		M	K
	Gamle skatteregler	Nye skatteregler	Gamle skatteregler	Nye skatteregler	Prosentvis endring i nåverdi	
Referanseperson	6 479 294	6 952 648	4 515 614	4 556 489	-29,7	
	6 883 418	7 301 009	4 980 817	5 080 709	-26,2	
Kvinne	-486 322	-531 611	-533 056	-542 206		-33,0
	-535 830	-539 521	-566 657	-573 956		-29,0
Universitet/høyskole lavere nivå	260 610	294 188	360 031	367 033	-26,9	-29,9
	311 918	334 273	423 187	437 478	-23,3	-25,7
Universitet/høyskole høyere nivå	244 551	288 809	601 074	607 141	-23,2	-25,9
	325 209	355 032	718 500	727 554	-19,4	-21,6
Offentlig sektor	-47 071	-53 268	-279 354	-281 234	-33,5	-37,2
	- 56 462	-54 985	-303 322	-298 284	-29,9	-33,1

Kommentar: Referansepersonen er en mann med grunnskole/videregående skole som høyeste fullførte utdanning, og som jobber i privat sektor. M og K refererer til prosentvis endring i nåverdi for henholdsvis menn og kvinner. Ved fylte 67 år trer individet ut av yrkeslivet og tar ut full pensjon. Første rad for hver gruppe viser endringene uten videre arbeid, mens rad to viser pensjonsuttak kombinert med videre arbeid i tre år. Beløpene i de fire første kolonnene er oppgitt i kroner.

Tabell 9.14 viser at reduksjonen i nåverdien er størst for sysselsatte i offentlig sektor. Kvinner kommer dårligere ut enn menn, med reduksjoner på henholdsvis 37,2 prosent og 33,5 prosent. Den som kommer dårligst ut med de nye opptjenings- og beskatningsreglene er nå en kvinne med fullført grunnskole/vgs. som arbeider i offentlig sektor. Den som kommer best ut er en mann med universitets- eller høyskoleutdannelse på høyere nivå som arbeider i privat sektor.

Ser vi på menn og kvinner i offentlig og privat sektor får de en reduksjon i nåverdien på henholdsvis 33,5 og 37,2 prosent i offentlig sektor mot 29,7 og 33,0 prosent i privat sektor. Samtidig ser vi at nåverdien av pensjonsbeholdningen i offentlig sektor er noe lavere enn for privat sektor før endringene, med en litt større forskjell etter endringene. Kombinasjonen av en allerede lavere nåverdi og en større prosentvis reduksjon i nåverdien indikerer dermed at ansatte i offentlig sektor kommer dårligere ut etter endrede pensjons- og skatteregler enn ansatte i privat sektor, og at dette gjelder uavhengig av utdanningsnivå.

Sammenlignet med før sysselsatte ble delt inn etter offentlig og privat sektor, ser vi at den prosentvise reduksjonen i nåverdien som følge av økt nivå på utdanningen nå er lavere, se tabell 9.13. Mens nåverdien faller med henholdsvis 26,9 og 29,9 prosent for menn og kvinner ved lavere nivå på høyere utdanning, falt den med 27,4 og 31,6 før vi skilte mellom offentlig og privat sektor. Samme effekt gjelder for høyere nivå. Dette indikerer at ansatte med høyere utdanning i privat sektor kommer bedre ut etter endrede pensjons- og skatteregler sammenlignet med ansatte i offentlig sektor.

9.2.6 Predikert nåverdi kontrollert for næringskode

Tidligere i analysen beregnet vi endringer i nåverdien av pensjonsbeholdningen for tre casepersoner etter innføringen av nye opptjenings- og skatteregler. Disse arbeidet innen bygge- og anleggsrelaterte virksomheter, helse- og sosialtjenester og undervisning. Tabell 9.15-9.17 viser nåverdien av pensjonsbeholdningene for disse tre næringsgruppene.

Den prosentvise reduksjonen i nåverdi i bygge- og anleggsrelatert virksomhet er omtrent den samme for menn og kvinner, og for alle utdanningsnivåer. Målt i kroner har kvinner gjennomgående en noe lavere reduksjon i nåverdien. Det kan skyldes at kvinner i denne næringen har høyere lønn enn menn (Arbeidsdepartementet, 2013c). I tillegg har alle sysselsatte, også kvinnene, i vårt utvalg som jobber innen bygge- og anleggsrelatert virksomhet mange år i yrkesaktivitet. Den lavere reduksjonen for kvinner fører til at

differansen i nåverdien mellom kjønn er mindre etter innføringen av de nye pensjons- og skattereglene. Det betyr at innad i bygge- og anleggsrelatert virksomhet har kjønnene blitt likere.

TABELL 9.15 – Endring i predikert nåverdi av pensjonsbeholdningen for bygge- og anleggsrelaterte virksomheter

	Før pensjonsreformen		Etter pensjonsreformen		M	K
	Gamle skatteregler	Nye skatteregler	Gamle skatteregler	Nye skatteregler	Prosentvis endring i nåverdi	
Referanseperson	6 424 658	6 933 738	4 263 372	4 311 908	-32,8	
	6 817 225	7 254 564	4 706 112	4 817 999	-29,3	
Kvinne	-257 899	-314 039	-158 088	-174 775		-32,9
	-279 419	-286 051	-162 671	-177 957		-29,0
Universitet/høy-skole lavere nivå	159 864	180 659	552 757	554 997	-26,0	-25,8
	200 059	208 510	631 605	628 358	-22,4	-21,8
Universitet/høy-skole høyere nivå	-104 079	-111 274	256 856	269 525	-27,5	-27,3
	-77 265	-67 027	346 482	356 104	-23,2	-22,7
Offentlig sektor	-151 609	-189 620	-313 232	-314 419	-36,3	-36,4
	-157 295	-194 370	-348 999	-343 190	-32,8	-32,7

Kommentar: Referansepersonen i tabellen utgjør en mann med grunnskole som høyeste fullførte utdanning, som arbeider innenfor bygge- og anleggsrelatert virksomhet i privat sektor. M og K referer til prosentvis endring i nåverdi for henholdsvis menn og kvinner. Denne næringen består av 218 individer, noe som utgjør 8,8 prosent av det totale utvalget. Ved fylte 67 år trer individet ut av yrkeslivet og tar ut full pensjon. Første rad for hver gruppe viser endringene uten videre arbeid, mens rad to viser pensjonsuttak kombinert med videre arbeid i tre år. Beløpene i de fire første kolonnene er oppgitt i kroner.

Tabell 9.15 skiller seg fra de to foregående tabellene som inkluderer utdanning, tabell 9.13 og 9.14, ved at universitet- eller høyskoleutdanning på høyere nivå har en negativ effekt på nåverdien av pensjonsbeholdningen før innføringen av nye opptjenings- og skatteregler, mens effekten av høy utdanning er positiv etter innføringen av reformen. Dette bygger opp under funnet over, hvor kvinners reduksjon i nåverdien er lavere enn for menn, ettersom det er en positiv sammenheng mellom nivå på inntekt og utdanning (SSB, 2010). De som kommer best ut etter endrede pensjons- og skatteregler er de med lavere nivå på høyere utdanning.

Den prosentvise reduksjonen i framtidige netto pensjonsutbetalinger er omtrent den samme for menn og kvinner innen helse- og sosialtjenester når det tas hensyn til fullført utdanning og sysselsetting i privat eller offentlig sektor, se tabell 9.16. Før innføringen av pensjonsreformen ser vi at det å jobbe innen helse- og sosialtjenester i offentlig sektor har en positiv effekt på nåverdien av framtidige netto pensjonsutbetalinger. Etter endrede pensjons- og skatteregler går denne effekten over til å bli negativ. Det er sannsynlig at dette kan

skyldes sammensetningen av yrker i offentlig og privat sektor. Helse- og sosialtjenester er en sammensatt næring hvor det offentlige er ansvarlig for hovedparten av tilbudene (Arbeidsdepartementet, 2001). For eksempel er hovedparten av syke- og hjelpepleiere ansatt i offentlig sektor siden sykehusene og en stor del av sykehjemmene eies av det offentlige. Disse er i større grad preget av sykefravær og vikariater, som begge bryter opp yrkesaktiviteten (Helse- og omsorgsdepartementet, 2010). Ved overgang fra beste- til alleårsregelen vil disse dermed få redusert nåverdien av pensjonsbeholdningen.

TABELL 9.16 – Endring i predikert nåverdi av pensjonsbeholdningen for helse- og sosialtjenester

	Før pensjonsreformen		Etter pensjonsreformen		M	K
	Gamle skatteregler	Nye skatteregler	Gamle skatteregler	Nye skatteregler	Prosentvis endring i nåverdi	
Referanseperson	5 674 668	6 100 446	3 453 197	3 478 132	-38,7	
	5 969 424	6 384 964	3 817 044	3 895 045	-34,8	
Kvinne	-279 606	-313 870	-149 153	-153 033	-38,4	
	-291 409	-296 861	-144 331	-147 532	-34,0	
Universitet/høy-skole lavere nivå	679 926	749 410	535 304	546 278	-36,7	-36,3
	770 228	805 564	604 180	638 096	-32,7	-32,0
Universitet/høy-skole høyere nivå	699 118	756 099	1 310 293	1 320 421	-24,7	-23,8
	835 914	863 851	1 479 188	1 495 309	-20,8	-19,5
Offentlig sektor	111 946	120 072	-130 010	-132 689	-42,2	-42,0
	116 596	127 799	-128 908	-124 679	-38,0	-37,5

Kommentar: Referansepersonen utgjør en mann med grunnskole som høyeste fullførte utdanning, som jobber innenfor helse- og sosialtjenester i privat sektor. M og K referer til prosentvis endring i nåverdi for henholdsvis menn og kvinner. Denne næringen består av 358 individer, noe som utgjør 14,5 prosent av det totale utvalget. Ved fylte 67 år trer individet ut av yrkeslivet og tar ut full pensjon. Første rad for hver gruppe viser endringene uten videre arbeid, mens rad to viser pensjonsuttak kombinert med videre arbeid i tre år. Beløpene i de fire første kolonnene er oppgitt i kroner.

Helse- og sosialtjenester er den næringen hvor deltidsarbeid er mest utbredt (Helse- og omsorgsdepartementet, 2010). Før reformen kunne man komme godt ut av deltidsarbeid på grunn av besteårsregelen, dersom man i noen år hadde høy pensjonsopptjening gjennom høy lønn eller heltidsarbeid. De nye opptjeningsreglene har gjort at individer som jobber deltid kan komme dårligere ut ved at år med lavere opptjening også inkluderes. Samtidig kan de komme bedre ut ved at lav inntekt over mange år gir høyere opptjening. Dersom individene har hatt perioder med heltidsarbeid vil reduksjonen i nåverdien ved overgang til nye opptjeningsregler bli stor. Effekten avhenger derfor av en kombinasjon av yrkesinntekt og antall yrkesaktive år. Videre er privat sektor avhengig av å tjene penger, og vil kunne være villig til å betale høyere lønn for å sikre seg de beste. Dette vil påvirke nivået på

lønnsopptjeningen. Med alleårsregelen vil disse få pensjonsopptjening for flere år med høy opptjening.

På samme måte som for bygge- og anleggsrelatert virksomhet har også menn og kvinner blitt mer like innad i næringen for helse- og sosialtjenester. Dette kan vi se ved at reduksjonen i nåverdien for kvinner er noe mindre enn den for menn ved innføring av nye opptjenings- og skatteregler. En årsak til dette kan være at disse kvinnene har lavere utdanning, i tillegg til lav inntekt og mange år i arbeid. Ved nye opptjeningsregler hvor det er en sterkere sammenheng mellom antall yrkesaktive år og pensjonsopptjening vil disse kvinne komme bedre ut, og dermed redusere kjønnsforskjellene innad i næringen.

Når det gjelder utdanningsnivå ser vi at jo høyere utdanning man har, jo høyere er nåverdien av pensjonsbeholdningen og jo lavere er den prosentvise reduksjonen i nåverdien. Dette henger sammen med at høyere utdanning normalt gir høyere yrkesinntekt. Innen helse- og omsorgstjenester vil individer med høy utdanning være for eksempel leger og kirurger, som begge har et høyt lønnsnivå (SSB, 2012b). Forskjellene i nåverdiene er veldig store, med en differanse på 1 320 421 kroner fra en med grunnskole/vgs. som høyeste fullførte utdanning til en med høyere nivå på utdanning fra høyskole eller universitet. Sistnevnte kom best ut før endrede regler, og forskjellene ble større etter innføringen av nye regler.

TABELL 9.17 – Endring i predikert nåverdi av pensjonsbeholdningen for undervisning

	Før pensjonsreformen		Etter pensjonsreformen		M	K
	Gamle skatteregler	Nye skatteregler	Gamle skatteregler	Nye skatteregler	Prosentvis endring i nåverdi	
Referanseperson	5 897 533	6 243 438	4 035 898	4 070 110	-31,0	
	6 233 650	6 594 904	4 479 231	4 569 409	-26,7	
Kvinne	-201 711	-218 585	-321 399	-327 135		-34,3
	-235 884	-217 431	-342 591	-342 456		-29,5
Universitet/høy-skole lavere nivå	627 744	787 582	482 249	501 139	-29,9	-32,9
	766 032	829 837	555 550	588 294	-33,7	-35,8
Universitet/høy-skole høyere nivå	665 182	834 903	736 039	751 204	-29,0	-29,3
	827 646	905 831	864 526	887 916	-22,7	-25,1
Offentlig sektor	-279 228	-320 726	-275 256	-280 793	-32,6	-36,1
	-324 213	-341 441	-310 198	-315 943	-28,0	-31,1

Kommentar: Referansepersonen utgjør en mann med grunnskole som høyeste fullførte utdanning, som jobber innenfor undervisning i privat sektor. M og K referer til prosentvis endring i nåverdi for henholdsvis menn og kvinner. Denne næringen består av 305 individer, noe som utgjør 12,3 prosent av det totale utvalget. Ved fylte 67 år trer individet ut av yrkeslivet og tar ut full pensjon. Første rad for hver gruppe viser endringene uten videre arbeid, mens rad to viser pensjonsuttak kombinert med videre arbeid i tre år. Beløpene i de fire første kolonnene er oppgitt i kroner.

Til forskjell fra bygge- og anleggsrelatert virksomhet og helse- og sosialtjenester er den prosentvise reduksjonen i nåverdien for sysselsatte i undervisning større for kvinner enn for menn, for alle utdanningsnivåer og både i privat og offentlig sektor. Dette kan skyldes at undervisning er en næringsgruppe hvor ansiennitet har stor betydning på lønnsnivået, og ettersom menn ofte har flere år i arbeid sammenlignet med kvinner på grunn av omsorgsarbeid og deltidsarbeid, vil mennene ha høyere inntekt og dermed få en høyere nåverdi av pensjonsbeholdningen (Barne- og likestillings- og inkluderingsdepartementet, 2008). I tillegg kom kvinnen for alvor inn på arbeidsmarkedet først på 1970-tallet, og vil i vårt datasett dermed kunne ha færre år med pensjonsopptjening som en følge av dette.

Av sysselsatte i undervisningssektoren er det menn som kommer best ut, mens kvinner har den laveste reduksjonen i nåverdien innenfor bygge- og anleggsrelatert virksomhet. Både kvinner og menn har størst prosentvis reduksjon i nåverdien av pensjonsbeholdningen hvis de arbeider innen helse- og sosialtjenester. Dette kan indikere at forskjellen i den reduserte nåverdien av pensjonsbeholdningen mellom kjønn skyldes næringen individene jobber i, og dermed er et resultat av bevisste valg tatt gjennom livet, som valg av utdanning og næringssektor.

9.2.7 Predikert nåverdi beregnet etter kjønn og sivilstand

Resultatene over viser at det er forskjeller både i nivået på nåverdien av pensjonsbeholdningen mellom kvinner og menn, og reduksjonen i nåverdien etter innføring av nye pensjons- og skatteregler. Delvis skyldes reduksjonene i nåverdiene valg av utdanning, næring og hvorvidt man jobber i offentlig eller privat sektor. Kvinner hadde en nåverdi som var 479 665 kroner lavere enn menn før endringene og 610 772 kroner lavere etter endringene, se tabell 9.18. Likevel ser det ut til at det fortsatt er forskjeller mellom kjønnene ved at menn har en høyere nåverdi av pensjonsbeholdningen enn kvinner. Tradisjonelt har det vært, og det er delvis fortsatt, forskjeller mellom kvinner og menns roller i hjemmet, og vi ønsker å se på hvorvidt kombinasjonen av kjønn og sivilstand har noe å si for nivået på pensjonsbeholdningen. Vi har ikke tilgang til data som sier periode for sivilstand eller varighet av eventuelle ekteskap. Av den grunn har vi benyttet sivilstanden fra 2010 som grunnlag for pensjonsopptjening gjennom hele perioden.

TABELL 9.18 – Endring i predikert nåverdi av pensjonsbeholdningen etter kjønn og sivilstand

	Før pensjonsreform		Etter pensjonsreform		Prosentvis endring i nåverdi
	Gamle skatteregler	Nye skatteregler	Gamle skatteregler	Nye skatteregler	
Referanseperson	6 309 293	6 671 840	3 827 579	3 835 604	-39,2
	6 667 657	7 004 828	4 255 827	4 336 366	-35,0
Gift mann	-266 293	-183 534	254 497	283 075	-31,8
	-250 836	-159 652	282 591	302 604	-27,7
Skilt mann	-248 168	-156 259	294 956	320 507	-31,4
	-226 601	-118 798	322 544	338 827	-27,4
Enslig kvinne	-145 076	-174 992	-172 777	-171 179	-40,6
	-167 441	-172 672	-181 536	-181 487	-36,1
Gift kvinne	-732 425	-693 953	-333 175	-314 878	-36,9
	-762 261	-669 528	-344 033	-329 623	-32,2
Skilt kvinne	-823 457	-787 509	-447 351	-430 513	-37,2
	-866 258	-775 364	-462 418	-447 809	-33,0

Kommentar: Beregnede nåverdier for ulike kombinasjoner av kjønn og sivilstand. Ved fylte 67 år trer individet ut av yrkeslivet og tar ut full pensjon. Første rad for hver gruppe viser endringene uten videre arbeid, mens rad to viser pensjonsuttak kombinert med videre arbeid i tre år. Beløpene i de fire første kolonnene er oppgitt i kroner.

Ved gruppering av individene etter kjønn og sivilstand endres reduksjonene i nåverdiene som følge av nye pensjons- og skatteregler i forhold til hva vi har sett tidligere. Referansepersonen er en enslig mann, som med nye pensjonsregler får redusert nåverdien med 2 473 689 kroner, eller 39,2 prosent. De som kommer dårligst ut ved overgangen fra gamle til nye pensjons- og skatteregler er enslige kvinner, tett etterfulgt av enslige menn. Dette gjelder uavhengig av om pensjonsuttaket kombineres med arbeid eller ikke. Årsaken til dette kan være at opptjeningen av inntekstpensjon ikke lenger differensieres mellom enslige og gifte ved nye pensjonsregler, slik at enslige ikke lenger kompenseres for at de må bære alle faste utgifter alene. De som er skilt, selv om disse er enslige i dag, vil i en periode ha opptjent pensjon etter reglene for de som er gift/samboende. Dette innebærer at nåverdien av deres pensjonsbeholdning under gamle opptjeningsregler vil være noe lavere enn vi har beregnet.

Kvinner som er gift eller skilt forventes å ha vært gift i ulikt antall år, ha ulikt antall barn, ulik inntekt og ha/ha hatt ektefelle med ulik inntekt. Samtidig vil de også ha stått overfor flere av de samme valgene, som valget om å være hjemme med eventuelle barn. Tilsvarende gjelder for menn som er gift eller skilt. I utgangspunktet er det naturlig å anta at en gjennomsnittlig mann som er skilt er relativt lik en gjennomsnittlig mann som er gift, noe nåverdien av pensjonsbeholdningen viser. Nåverdien er 6 043 000 kroner for mannen som er

gift, mens den er 6 061 125 kroner for den som er skilt. Reduksjonene i nåverdien er forholdsvis like, både i prosent og i kroner, på henholdsvis 1 924 321 og 1 905 014 kroner. Med bakgrunn i de endrede reglene for utbetaling av pensjon er det naturlig å forvente at pensjons- og skatteeffekten har hatt ulik påvirkning på nåverdien til disse.

Full grunnpensjon var før pensjonsreformen på 1 G til enslige, mens den var på 0,85 G til gifte eller samboende (Arbeidsdepartementet, 2011b). Dette skulle tilsi at mannen som er gift vil få en mindre negativ pensjonseffekt enn den som er skilt. Dette er også tilfellet, med reduksjoner på henholdsvis 1 960 924 kroner og 1 938 590 kroner. En gift mann får dermed en reduksjon som er 22 334 kroner lavere enn reduksjonen til en som er skilt. Årsaken til at forskjellen ikke er så stor kan være at gifte og skilte menn kan ha hatt samme pensjonsopptjening fram til individene ble skilt. Dersom man er minstepensjonist, og ektefelle eller registrert samboer også er minstepensjonist, vil reduksjonen kunne avvike mer. For ektepar vil full grunnpensjon i ny reform reduseres fra 2 til 1,85 G (Arbeidsdepartementet, 2009). Forskjellen mellom de som er gift og skilt har blitt noe større etter pensjonsreformen, men forskjellen er lav da de trolig har hatt samme grunnpensjon i flere opptjeningsår. Enslige individer kommer dårligst ut av de nye opptjeningsreglene, som skyldes at de ikke lenger mottar en høyere grunnpensjon enn gifte for å kompensere for at det er dyrere å leve alene.

Dersom vi ser på nivået på nåverdien av pensjonsbeholdningen ser vi at det er kvinner som er gift eller skilt som kommer dårligst ut før endrede pensjons- og skatteregler. Med nye regler kommer kvinnene som er gift eller skilt noe bedre ut relativt til referansepersonen. Sammenlignet med menn med samme sivilstand er nivået på pensjonsbeholdningen før endrede pensjons- og skatteregler lavere, og reduksjonen i nåverdien er større ved endrede regler. Dette indikerer at de endrede pensjons- og skattereglene har hatt en mer negativ effekt for kvinner. Flere studier i Norge viser at kvinner arbeider kortere dager enn menn, de arbeider mer deltid og færre kvinner enn menn befinner seg i ledende stillinger (Barne- og likestillings- og inkluderingsdepartementet, 2008). I tillegg har kvinner i større grad vært hjemme med barn. Alle disse faktorene vil påvirke kvinners pensjonsopptjening, både gjennom størrelsen på den pensjonsgivende inntekten og antall år med pensjonsopptjening. Noe av denne forskjellen vil rettes opp gjennom pensjonsopptjening for ulønnet omsorgsarbeid eller annet, men det er også faktorer kvinner ikke vil få kompensert for, som ulønnet omsorgsarbeid ut over de seks årene som er pensjonsgivende. Dette tyder på at

forhold som nivå på yrkesinntekten, valg av næring og antall år i yrkesaktivitet er forskjellig fra kvinner og menn, og driver forskjellen i nåverdi.

Ved pensjonsuttak kombinert med videre arbeid vil kvinner, uavhengig av sivilstand, få en økt nåverdi på mellom 5,4 og 5,9 prosent beregnet etter gamle regler. Ved nye regler øker nåverdien med mellom 13,4 og 14,2 prosent. Dette kan skyldes at de skilte kvinnene i vårt datasett har en lavere yrkesinntekt i 2010 enn kvinner som er enslige eller gift. Avhengig av inntektsnivået vil de kunne få mer ut av ekstra år i arbeid sammenlignet med kvinnene med høyere lønn, fordi de sistnevnte må betale mer skatt gjennom lavere skattefradrag og høyere trygdeavgift. Tilsvarende økning for menn var mellom 5,7 og 6,3 prosent før innføringen av nye regler, og 12,6 til 13,1 etter endringene. Kvinner kommer noe bedre ut ved kombinert arbeid og pensjonsuttak enn menn, og for begge kjønn kommer de som er skilt best ut.

Delt i pensjons- og skatteeffekter får kvinner som er gift en økt nåverdi som følge av endrede skatteregler på 401 019 kroner mens nåverdien for mennene øker med 445 306 kroner. Samtidig er fallet i kvinners nåverdi som følge av endrede opptjeningsregler på 2 082 464 kroner sammenlignet med menns reduksjon på 1 960 924 kroner. Både de endrede pensjons- og skattereglene har med andre ord en mer positiv effekt på menn enn kvinner, med en mindre negativ pensjonseffekt og en mer positiv skatteeffekt. Når vi vet at menn i utgangspunktet hadde en høyere nåverdi av pensjonsbeholdningen enn kvinner, fører den større reduksjonen til at kvinner kommer enda dårligere ut etter endrede skatte- og pensjonsregler enn tidligere.

TABELL 9.19 – Antall år i yrkesaktivitet ved overgang til pensjon ved sivilstand gift

	Antall i utvalget	Fra 20 til 29 år	Fra 30 til 39 år	Flere enn 40 år
Kvinner	840	3,8	22,3	73,9
Menn	1 637	1,5	3,9	94,6

Kommentar: Prosentvis fordeling av kvinner og menn på antall år i yrkesaktivitet.

Ved å sammenligne antall yrkesaktive år for kvinner og menn ser vi at det er en høyere andel menn enn kvinner med flere enn 40 yrkesaktive år. Hele 94,6 prosent av mennene i datasettet vårt har flere enn 40 yrkesaktive år, mens tilsvarende tall for kvinner er 73,9 prosent. Det er derfor rimelig å anta at våre kvinner i større grad enn menn rammes av overgangen fra beste-til-alleårsregelen, ettersom menn vil få pensjonsopptjening for flere år enn det kvinnene vil få. Overgangen til alleårsregelen fører, som vist tidligere, til økt nåverdi for de med flest yrkesaktive år, gitt at inntekten er over nivået for minstepensjons- og/eller

garantipensjonsnivået. Når vi vet at menn arbeider flere år enn kvinner vil kvinner få redusert nåverdien av pensjonsbeholdningen mer relativt til menn som følge av færre yrkesaktive år.

Både pensjons- og skattesystemet er kjønnsnøytralt, og forskjellene i nåverdiene av pensjonsbeholdningen mellom kjønn skyldes derfor en rekke sammensatte faktorer av valg tatt gjennom livet, som seleksjon inn i for eksempel yrker og deltidsarbeid. Disse valgene ser ut til å henge sammen med sivilstand. Forskjellene mellom enslige kvinner og menn er små, mens de blir tydelige med en gang sivilstanden endres til gift eller skilt. Dette indikerer at sivilstand kan være med på å påvirke valgene man tar. For gifte og skilte kan for eksempel familiesituasjon, fordeling av yrkesaktivitet og permisjon mellom ektefellene for å være hjemme med eventuelle barn spille inn. Reduksjonen i nåverdien til gifte kvinner relativt til gifte menn kan veies opp av ektefelles pensjonsinntekt. Denne har vi ingen informasjon om, men dersom deler av kvinners høyere reduksjon for eksempel har oppstått som følge av å ha hatt permisjon for å være hjemme med barn, er det naturlig at ektefellen har arbeidet og tjent opp pensjon denne perioden.

Tilsvarende er tilfellet for skilte kvinner, hvor reduksjonen er tilnærmet identisk med den for gifte kvinner og menn, og for både situasjonen med og uten kombinasjon av arbeid og uttak av pensjon. Dette er et rimelig resultat, da disse vil ha vært gjennom de samme valgene som gifte kvinner og menn har. Likevel vil reduksjonen deres ha større effekt for skilte kvinner ettersom valg de har gjort i livet ikke veies opp av ektefellens pensjonsinntekt. Ulønnet omsorgsarbeid gir pensjonsopptjening, men ettersom den utgjør kun 18,1 prosent av 4,5 G, vil kvinner med høy yrkesinntekt kunne tape pensjonsopptjening på å være hjemme relativt til å være i lønnet arbeid.

9.3 Gruppering av variabler

Innenfor hver gruppering vil det være store forskjeller mellom individene, slik at ytterligere grupperinger kunne vært hensiktsmessig. For eksempel er det rimelig å anta at individenes, og da spesielt kvinnes, arbeidstilbud avhenger av familiesituasjonen. Ettersom opptjent pensjonsopptjening har en sterk sammenheng med arbeidstilbudet, vil arbeidstilbudet kunne ha stor effekt på nåverdien av pensjonsbeholdningen.

Ektefelles inntekt kan påvirke kvinners arbeidstilbud ved at valget om å redusere antall timer i arbeid framstår som mer attraktivt hvis ektefellen har høy inntekt. Flere studier finner at ektefelles inntekt har en negativ effekt på arbeidstilbudet til gifte kvinner, som kan bety at gifte kvinner kommer bedre ut i analysen enn hva som egentlig er tilfellet (SSB, 2003).

På samme måte vil effekten av høyskole- eller universitetsutdannelse på høyt nivå kunne variere mellom ulike typer utdanninger, og effekten av næringsgruppe vil ofte avhenge av hvilket yrke individet har. Av den grunn vil en finere gruppering av individer kunne gi mer nøyaktige resultater. Også individuelle karakteristika som motivasjon og helse antas å ha effekt på arbeidstilbudet, og dette er faktorer som vil variere innad i en gruppe. Slike faktorer er personlige og ikke nødvendigvis målbare, og en inndeling basert på personlige egenskaper vil være vanskelig å gjennomføre i praksis.

10. Diskusjon

Endrede pensjons- og skatteregler vil påvirke nåverdien av de framtidige netto pensjonsutbetalingene individene står overfor ved uttak av pensjon, men det er ikke bare de økonomiske endringene disse medfører som vil påvirke den faktiske nåverdien. Den første delen av diskusjonen tar for seg hvordan individenes preferanser kan påvirke tilpasningen ved endret inntekt. Disse valgene kan føre til at individene velger uttak på et tidspunkt som ikke maksimerer individets nåverdi. Avslutningsvis vil vi sammenligne våre resultater med tidligere forskning.

10.1 Bakgrunn for valg uttakstidspunkt

Det er flere grunner til at individet kan ønske å gå av med pensjon på et annet tidspunkt enn ved fylte 67 år. Nedenfor vil vi presentere begrunnelser både for tidligpensjon og for utsatt uttak av pensjon, i tillegg til hvordan endrede skatteregler kan påvirke uttakstidspunktet.

10.1.1 Begrunnelser for tidligpensjonering

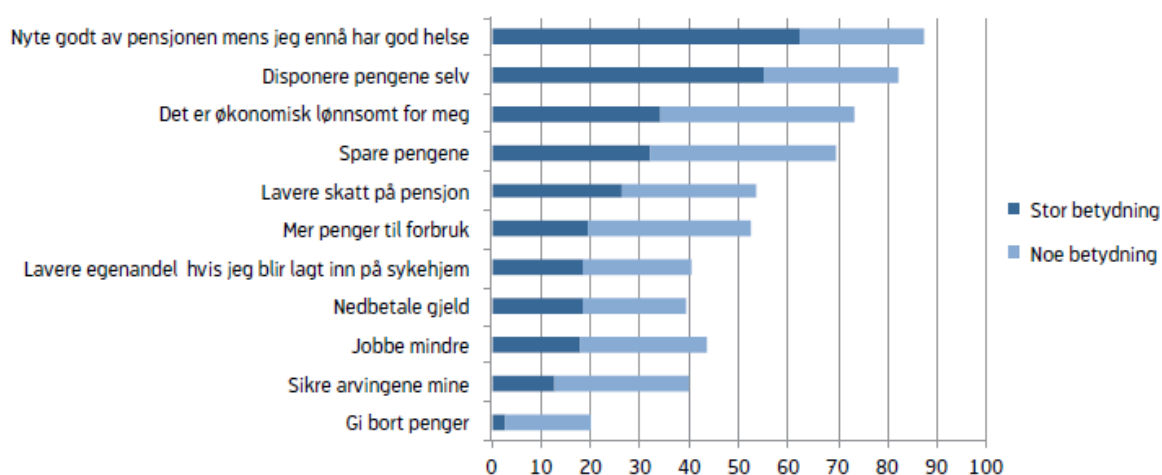
Tall fra NAV viser at kun 0,01 prosent av alderspensjonistene utsatte uttaket av alderspensjon til etter fylte 67 år i perioden januar til september i 2013 (NAV, 2013d). Det betyr at til tross for at årlige pensjonsutbetalinger øker ved utsatt pensjoneringstidspunkt, velger mange å pensjonere seg på et tidligere tidspunkt. Ønsker for eksempel individet å nedbetale lån eller øke forbruket mens helsen fortsatt er god, vil individet kunne ønske å framskynde pensjonstidspunktet (Lien, 2012). Det samme gjelder for de som ønsker å spare deler av pensjonsutbetalingene for å sikre arvingene et større beløp ved tidlig dødsfall. Dette gir imidlertid mindre rom for eget forbruk. Beslutningen vil da avhenge av hvordan man verdsetter eget forbruk i forhold til å gi arv.

Andre forhold som kan spille inn på pensjoneringsbeslutningen vil være faktorer som påvirker nytteverdien av arbeid og fritid, som forventet lønn, inntekt som ikke er yrkesinntekt og tilgjengelighet og nivå på pensjonsytelsene (Midtsundstad, 2006). I tillegg kan faktorer som individets helsetilstand, familieforpliktelser, personlige ressurser, normer og holdninger være med på å påvirke beslutningen om å gå av med pensjon. Forhold på arbeidsplassen, slik som krav til ytelse og motivasjon, vil også kunne spille inn på individets pensjonsbeslutning. Ektefelles pensjoneringsvalg og yrkesstatus vil trolig også kunne

påvirke når individer velger å gå av med pensjon (NAV, 2013b). Ved tidlig uttak av pensjon kan man utnytte muligheten til å redusere antall timer i arbeid per uke uten at forbruket reduseres.

En undersøkelse gjennomført av NAV i 2012 viser at blant de 3 370 respondentene var faktoren med størst betydning for beslutningen om uttak av tidligpensjon det å nyte godt av pensjonen mens en fortsatt har god helse. Å disponere pengene selv er også en viktig faktor, mens å sikre arvinger og å gi bort penger anses å ha liten betydning for tidligpensjonsbeslutningen. Fordelingen av årsaker for beslutningen om å ta ut tidligpensjon er vist i figur 10.1.

FIGUR 10.1 – Begrunnelse for tidlig uttak av pensjon

Kommentar: Begrunnelse for uttak av pensjon i alderen 62-66 år, etter hvor stor betydning den enkelte begrunnelsen hadde for valget om å ta ut pensjon (NAV, 2013c). Tallene er oppgitt i prosent.

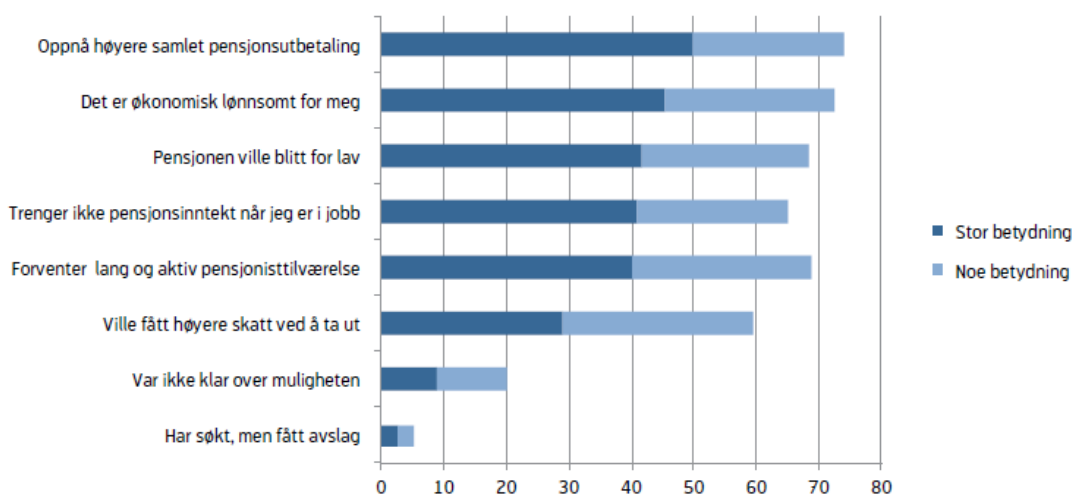
10.1.2 Begrunnelser for utsatt uttak av pensjon

I noen tilfeller kan individet ønske å utsette uttaket av pensjon til et senere tidspunkt enn det som maksimerer nåverdien av de framtidige netto pensjonsutbetalingene. Det kan være ulike grunner til dette. Et eksempel er dersom individets forventede levealder er høyere enn individets årskull, noe som vil tale for å utsette uttaket av pensjon, se del 10.3. Et ønske om en jevn konsumprofil over livsløpet taler for å utsette uttaket av pensjon, med mindre man kombinerer pensjonsuttak med videre arbeid, ettersom reduksjonen i inntekt når man trer ut av yrkeslivet blir mindre jo høyere de årlige pensjonsutbetalingene er. I tillegg øker de årlige pensjonsutbetalingene jo lenger man utsetter uttaket som en følge av levealdersjustering og flere år med pensjonsopptjening. Individer med pensjonsopptjening lavere enn

garantipensjonsnivået vil ikke få innvilget tidligpensjon, og har dermed ikke mulighet til å ta ut tidligpensjon selv om de skulle ønske det.

Figur 10.2 viser en fordeling av begrunnelser for beslutningen om utsettelse av pensjonsuttaket. Å oppnå en høyere samlet utbetaling av pensjon har størst betydning for beslutningen om å utsette pensjonsuttaket. Sammenlignet med figur 10.1, begrunnelse for tidligpensjonering, kan en se at variasjonen i svarene er jevnere og mindre mangfoldig.

FIGUR 10.2 – Begrunnelser for å utsette pensjonsuttaket

Kommentar: Begrunnelse for å utsette pensjonsuttaket, blant arbeidstakere i alderen 62-66 år, etter hvor stor betydning den enkelte begrunnelsen hadde for valget om å vente med å ta pensjon. Tallene er oppgitt i prosent. Kilde: (NAV, 2013c)

Vi har i vår analyse tatt sett på uttak av pensjon ved fylte 67 år. Vi finner da at nåverdien av pensjonsbeholdningen reduseres uavhengig av om individet kombinerer uttaket med arbeid eller ikke. Hope (2010) finner at noen individer vil det å utsette uttaket av pensjon til fylte 70 år, gi en høyere nåverdi av pensjonsbeholdningen med nye opptjeningsregler. Dette taler for utsatt uttak av pensjon dersom det å oppnå høyere pensjonsutbetalinger er viktig. Uttak av pensjon før og etter fylte 67 år er ikke inkludert i vår analyse av hensyn til oppgavens omfang.

De endrede skattereglene vil ha ulik effekt på de årlige pensjonsutbetalingene avhengig av tidspunkt for uttak av pensjon. Skattereglene kan gjøre det gunstig å ta ut tidligpensjon ved at individet får større utbytte av skattefradraget, trygdeavgiften for pensjon er lavere enn for lønn, pensjonsrettighetene omfattes ikke av formueskatt og avkastningen ved å la pensjonen stå i folketrygden beskattes ikke. Samtidig kan skattereglene gjøre det lønnsomt å utsette pensjonsuttaket til etter siste arbeidsår, da uttak av pensjon kombinert med arbeid kan føre til

at individet må betale toppskatt, pensjonsuttak som spares som bankskudd eller lignende beskattes om samlet formue overstiger formuesgrensen og avkastning på pensjon plassert som sparing blir skattlagt med en skattesats på 28 prosent. Av de overnevnte grunner vil en ikke, basert på skattereglene, med sikkerhet kunne si noe om når individet burde ta ut pensjon, da dette vil avhenge av nivået på individets pensjons- og lønnsinntekt.

Vi finner en positiv skatteeffekt ved innføringen av de nye skattereglene. Kombinert med arbeids- og lønnselastisiteten omtalt under tidligere forskning, se del 5, kan dette si noe om individenes tilpasning til deres individuelle inntektsendring som en konsekvens av den endrede beskatningen. Tidligere forskning finner at for kvinner vil endring i yrkesinntekt påvirke arbeidstilbudet positivt, mens endret arbeidsfri inntekt reduserer arbeidstilbudet (Finansdepartementet, 1997). Sammensetningen av de nye skattereglene, med skattefradraget som en økt skattefri inntekt for lavinntektsgruppene, og trygdeavgiften, som reduserer yrkesinntekten, kan føre til en reduksjon i inntekt for kvinner med lav inntekt, mens tilpasningen for kvinner med høyere inntekt er avhengig av størrelsesordenen på de to elastisitetene. For menn vil endret yrkesinntekt som følge av endrede skatteregler ikke påvirke arbeidstilbudet, mens en endring i arbeidsfri reduserer arbeidstilbudet for alle menn, uavhengig av inntekt.

10.2 Lønnsvekst

Endring i yrkesinntekten gjennom livsløpet vil påvirke pensjonsopptjeningen det samme året. I perioden 1967 til 2010 har lønnsveksten variert mellom kjønn, næring og bosted. I analysen har vi simulert inntektshistorikken basert på gjennomsnittlig lønnsvekst for perioden 2000 til 2010 på 4,5 prosent. Individer med en lønnsutvikling som avviker fra denne har da fått beregnet pensjonsopptjeningene etter en yrkesinntekt som avviker fra den faktiske.

10.2.1 Lønnsvekst etter næring

SSB har utarbeidet en statistikk som viser gjennomsnittlig lønnsvekst for ulike næringer fra 1970 og fram til i dag basert på årlig nominell lønnsvekst (SSB, 2012b). I løpet av denne perioden har næringene i Norge opplevd en ulik lønnsvekst, basert på deres vekst og konkurransesituasjon. Tabell 10.1 viser lønnsvekst for utvalgte næringer.

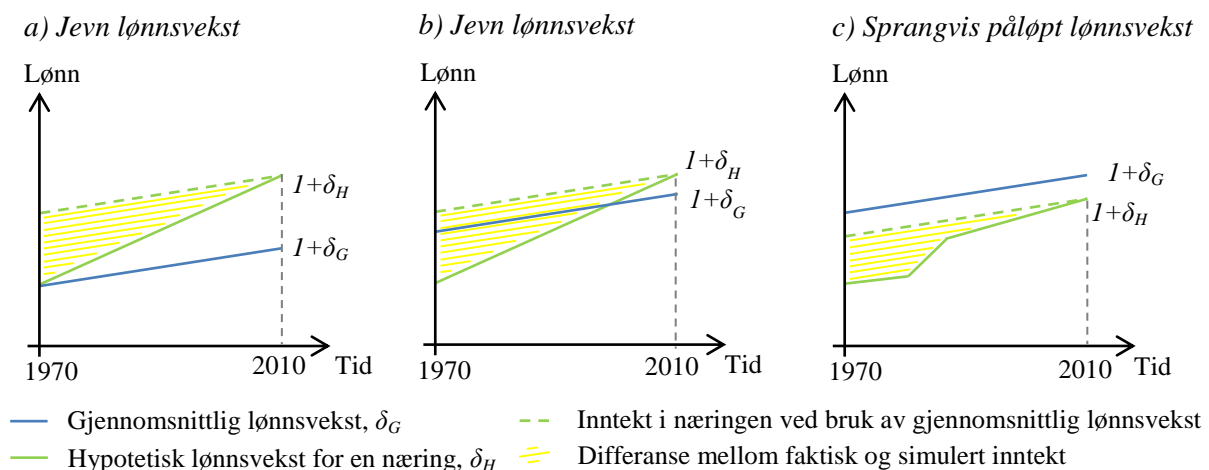
TABELL 10.1 – Gjennomsnittlig nominell lønnsvekst for utvalgte næringer, 1970-2010

Næring	Nominell lønnsvekst i prosent	Differanse
Primærnæringene	4,23	0,22
Bygge- og anleggsvirksomhet	8,30	3,80
Varehandel og reparasjon av motorvogner	8,23	3,73
Overnattings- og serveringsvirksomhet	8,85	4,35
Informasjon og kommunikasjon	9,81	5,31
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	8,53	4,03
Undervisning	8,38	3,88
Helse- og sosialtjenester	10,90	6,40
Gjennomsnittlig lønnsvekst for 2000-2010	4,50	0,00

Kommentar: Nominell lønnsvekst i perioden 1970 til 2010 for utvalgte næringer samt differansen mellom næringens og den gjennomsnittlige nominelle lønnsveksten på 4,5 prosent brukt i beregningene. For komplett tabell, se appendiks 6. Tallene er hentet fra SSB sitt årlige nasjonalregnskap (SSB, 2013a).

Alle næringene utenom primærnæringene har hatt en nominell lønnsvekst i perioden 1970-2010 som er høyere enn gjennomsnittet på 4,5 prosent for perioden 2000 til 2010, se tabell 10.1. Av næringene i vårt datasett ser vi at helse- og sosialtjenester og informasjon og kommunikasjon har hatt de høyeste lønnsvekstene, mens primærnæringene har hatt den laveste lønnsveksten.

FIGUR 10.3 – Gjennomsnittlig og hypotetisk lønnsvekst i perioden 1970 til 2010

Kommentar: Figuren viser tre eksempler på hvordan lønnsvekst for en næring potensielt kan avvike fra den gjennomsnittlige lønnsveksten benyttet i vår analyse. I a) og b) blir differansen mellom faktisk og simulert inntekt den samme, som viser at lønnsforskjell mellom næringen og gjennomsnittet ikke påvirker differansen. Lønnsveksten vil mest sannsynlig variere over tid, for eksempel som vist i c).

Figur 9.1 viser tre eksempler på hvordan den næringsspesifikke lønnsveksten kan avvike fra gjennomsnittlig lønnsvekst. Vi har tatt utgangspunkt i individenes yrkesinntekt i 2010 og simulert inntekten tilbake år for år ved bruk av den gjennomsnittlige lønnsveksten, tilbake til individenes første yrkesaktive år. Når den næringsspesifikke lønnsveksten er høyere enn den gjennomsnittlige skal virkelig inntekt reduseres i raskere takt, se figur 9.1. I simuleringen vil individene dermed ha fått pensjonsopptjening basert på et inntektsnivå som er for høyt. Unntaket er primærnæringene som har hatt en lønnsvekst i perioden som ligger rett under den gjennomsnittlige lønnsveksten vi har benyttet.

De fleste næringene har hatt en eller flere perioder med høyere lønnsvekst i årene 1970 til 2010, se appendiks 6. Jo større andel av lønnsveksten som har kommet på et sent tidspunkt, jo større vil den samlede differansen i faktisk og simulert inntekt over perioden være, se figur 9,1 c). For hvert individ vil differansen i faktisk og predikert nåverdi også avhenge av antall yrkesaktive år ettersom ikke alle individene har vært yrkesaktive gjennom hele perioden. Videre er det rimelig å anta at de fleste individene har arbeidet i ulike næringer i løpet av de yrkesaktive årene. Dette har vi ingen informasjon om, så beregningene våre tar utgangspunkt i at individene har hatt samme stilling gjennom livet med en jevn lønnsvekst på 4,5 prosent. Det er dermed vanskelig å fastslå til hvilken grad lønnsveksten har påvirket nåverdiene av pensjonsbeholdningene, annet enn at de predikerte nåverdiene vil være høyere enn de faktiske nåverdiene.

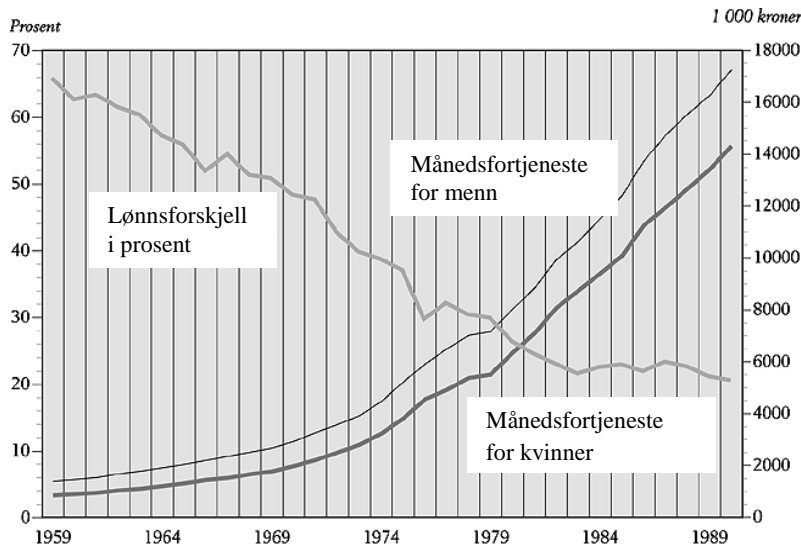
Overgangen fra gamle til nye opptjeningsregler vil ha noen generelle effekter. Ved beregning av pensjonsopptjening etter gamle opptjeningsregler vil årene med høyest lønn påvirke nåverdien positivt på grunn av bestårsregelen. Ved overgangen til alleårsregelen vil alle årene inkluderes, og individene i næringer med høy lønnsvekst tidlig i perioden vil komme best ut. Lav lønnsvekst tidlig i perioden og sterk lønnsvekst de siste årene vil gi opptjent pensjon av lav inntekt i mange år og høyere inntekt i færre år. Individene som har hatt sterk lønnsvekst tidlig i perioden vil få størst effekt av overgangen til alleårsregelen da disse har hatt et høyere inntektsnivå gjennom en større del av perioden.

10.2.2 Lønnsvekst etter kjønn

Fra folketrygden ble innført i 1967 har menn og kvinners lønn utviklet seg ulikt. I perioden 1959 og fram til slutten av 90-tallet har lønnsforskjellen falt fra 66 til rundt 20 prosent (Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, 1997), se figur 9.1. Reduksjonen i

lønnforskjellen kan forklares av flere faktorer, som at stadig flere kvinner velger å arbeide fulltid framfor deltid og det har vært økt fokus på likestilling (Lunde & Sandnes, 2010).

FIGUR 10.4 – Lønnforskjell mellom kvinner og menn fra 1959 til 1990

Kilde: (Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, 1997)

Resultatene fra analysen vår viser at reduksjonen i nåverdien for kvinner og menn er omtrent like stor i absoluttverdi i offentlig sektor, for alle utdanningsnivåer og innenfor alle de tre næringene. Dette kan ha sammenheng med den lave lønnforskjellen mellom kjønn i offentlig sektor. I 2008 var lønnforskjellen minst for lærere, et yrke hvor to tredjedeler av alle sysselsatte er kvinner, der kvinners lønn utgjorde 97 prosent av menns lønn (SSB, 2010a). Dette samsvarer ikke med resultatene vi finner, ettersom undervisning utgjør den av de tre næringene vi undersøker som har størst forskjell i reduksjonen i nåverdi mellom menn og kvinner.

Fra slutten av 90-tallet og fram til i dag har utviklingen vært stabil, med et lønnsgap på rundt 20 prosent mellom (Lunde & Sandnes, 2010). Dette lønnsgapet har flere forklaringer. Forskjellene er større i privat enn offentlig sektor, gapet er større for kvinner i deltids- enn heltidsstillinger og forskjellene øker med utdanningsnivå og alder. I 1997 var forskjellen minst i industrien og i det offentlige på under 10 prosent og høyest i forsikringsbransjen med 39 prosent (Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, 1997). Videre er arbeidsmarkedet i Norge i stor grad kjønnsdelt ved at kvinner og menn arbeider i ulike yrker, bransjer og virksomheter. I tillegg har de ofte ulike former for tillegg, bonuser og overtidsgodtgjørelse, noe som i gjennomsnitt reduserer kvinners andel av menns lønn (SSB, 2010a).

Lønnsgapet er mindre i offentlig enn i privat sektor og det er mindre for kvinner med lav enn høy utdanning, noe som henger sammen med valg av fag og yrke (Lunde & Sandnes, 2010). Kvinner med grunnskoleutdanning som høyeste utdanning tjente i snitt 89 prosent av menns lønn i 2008, mens kvinner med fire år eller mer utdanning tjente 81 prosent av menns lønn. Ettersom kvinner tar høyere utdanning enn menn, samtidig som lønnsforskjellene vokser med utdanningsnivå, vil dette bidra til å vedlikeholde lønnsgapet. Det større gapet i privat sektor sammenlignet med offentlig sektor drar samlet lønnsforskjell opp ettersom det er flest arbeidstakere i privat sektor (SSB, 2010a).

Med økt alder øker lønnsforskjellen mellom kvinner og menn. For mens kvinners lønnsøkning flater ut og reduseres etter passerte 40 år, stiger menns lønn fram til fylte 50 år (SSB, 2010a). Barth og Schøne (2006) finner at ulik lønnsvekst gjennom karrieren er hovedforklaringen på lønnsgapet mellom kvinner og menn (Lunde & Sandnes, 2010).

Barth (1992) har sett på gjennomsnittlig lønnsforskjell mellom kvinner og menn og finner at, etter å ha kontrollert for en rekke variabler, at denne er på 14 prosent (Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, 1997). 6 prosent av lønnsgapet på 20 prosent kan med andre ord tilskrives kontrollvariablene, mens 14 prosent er uforklart. Studien viser at den negative effekten på nåverdien av pensjonsbeholdningen av å være kvinne reduseres når det kontrolleres for om individet jobber i privat eller offentlig sektor, og reduksjonen er betydelig når det kontrolleres for næring, spesielt for helse- og sosialsektoren. Dette kan skyldes at lønnsnivået i denne sektoren er lavere sammenlignet med lønnsnivået i de andre sektorene, slik at den negative effekten av det lave lønnsnivået tilskrives det å være kvinne, når næringen ikke inkluderes. Dette samsvarer med hva vi finner i vår analyse.

Reduksjonen i lønnsforskjellen mellom kvinner og menn i denne perioden innebærer at kvinnene har hatt en høyere lønnsvekst enn mennene, som igjen betyr at kvinners inntekt er overestimert, se figur 9.1. Dette vil i mindre grad påvirke pensjonsopptjeningen etter gamle regler som tar utgangspunkt i de 20 beste årene. Etter nye opptjeningsregler vil de første inntektsårene gi større opptjening enn hva som faktisk er tilfellet.

Vi ser at nåverdiene av individenes pensjonsbeholdninger vil avhenge av en bransjespesifikk lønnsutvikling og en lønnsutvikling basert på kjønn. En kombinasjon av disse vil utgjøre hvert individs faktiske lønnsvekst og gjenspeiler dets faktiske inntekt. Ved å bruke en lønnsvekst som er lavere enn faktisk lønnsvekst vil de fleste ha fått tildelt høyere nåverdi i

våre beregninger enn hva som faktisk er tilfelle. For noen individer vil imidlertid det motsatte være tilfellet.

10.3 Forventet levealder

Pensjons- og skattesystemet er nøytralt utformet, og nåverdien av pensjonsutbetalingene skal dermed være den samme uavhengig av ved hvilken alder man tar ut pensjon. Ved beregning av pensjon og betalbar skatt tas det dermed ikke hensyn til individuelle egenskaper, som forskjeller i forventet levealder. Etter pensjonsreformen vil forskjeller i forventet levealder kunne påvirke nåverdien av pensjonsbeholdningen. Vi vil derfor se på hvilke implikasjoner ulik forventet levealder kan ha på nåverdien av pensjonsbeholdningen, og hvem som kommer best og dårligst ut med et nøytralt utformet system med tanke på ulik forventet levealder.

Etter innføringen av de nye opptjeningsregler blir årlige pensjonsutbetalinger beregnet med utgangspunkt i forventet gjenstående levetid ved tidspunktet individet velger å ta ut pensjon. Det betyr at for et individ som har en forventet gjenstående levealder som avviker fra den som gjelder for sitt årskull, vil det kunne lønne seg å starte pensjonsuttak ved et annet tidspunkt enn det som lønner seg for de som ligger på gjennomsnittet. Forventet gjenstående levetid fastsettes på bakgrunn av kohorten under ett, slik at alle individer født i samme år står overfor samme forventede gjenstående levetid. Det innebærer at en kvinne og en mann med lik pensjonsopptjening som tar ut pensjon på samme tidspunkt vil motta like store pensjonsutbetalinger. Forskning viser at faktisk levealder varierer avhengig av kjønn og hvilket yrke man har hatt som yrkesaktiv, slik at de totalt utbetalte pensjonsutbetalingene ved siste leveår vil være forskjellig for disse to individene (SSB, 2013d; Borgan, 2004).

TABELL 10.2 – Forventet gjenstående levetid ved alder 62 og 67 år i 2010

	62 år	67 år
Begge kjønn	22,00	17,97
Menn	20,28	16,39
Kvinner	23,54	19,32

Kommentar: Forventet gjenstående levetid ved alder 62 og 67 år i 2010.

Pensjonsreglene er nøytralt utformet og skal gi samme nåverdi av pensjonsbeholdningen uavhengig av uttakstidspunkt. Ulik forventet gjenstående levetid fører imidlertid til at dette ikke nødvendigvis er tilfellet. Tabell 10.2 viser at kvinner som er 62 og 67 år i 2010 hadde

en høyere forventet gjenstående levealder enn menn, og dermed høyere enn gjennomsnittet. Det vil derfor lønne seg for kvinner å vente lenger enn menn med å ta ut alderspensjon. Ved å utsette uttaket vil en motta en høyere årlig alderspensjon i de ekstra årene individet lever utover forventet gjenstående levetid som ble lagt til grunn ved beregning av årlige pensjonsutbetalinger (Lien, 2012). De med høyere forventet levealder vil derfor få pensjon for flere år enn hva som i utgangspunktet er beregnet. Menn og individer i yrker med kort forventet gjenstående levetid vil dermed finansiere pensjonen til kvinner og sysselsatte i yrker med høyere forventet gjenstående levealder. Ved å utsette uttaket til fylte 67 år vil de med lavere forventet levealder enn snittet og grunnlaget som benyttes til levealdersjustering ikke få utnyttet sin pensjonsbeholdning fullt ut.

TABELL 10.3 – Forventet gjenstående levetid for utvalgte yrker (Borgan, 2004)

	Menn		Kvinner	
	67	62	67	62
Lærere	15,9	19,6	20,1	24,4
Hovmestere og servitører	11,2	14,9	17,1	20,9
Bedriftsledere	15,7	19,6	18,6	22,8
Renholdere	13,4	16,2	17,4	21,5
Butikkekspeditorer	14,2	17,6	18,5	22,7
Gårdsarbeidere	12,2	15,2	18,8	23,1
Fysioterapeuter	-	-	20,8	25,2
Leger	17,1	21,3	-	-

Forventet levealder varierer også etter hvilket yrke man har som yrkesaktiv (Borgan, 2009), se tabell 10.3. Mens forventet gjenstående levetid blant ufaglærte arbeidere, som hovmestere og servitører, er jevnt høyere enn gjennomsnittet, har sysselsatte i yrker som krever høyere utdanning over tid hatt den høyeste forventede levealderen (Borgan, 2004). For eksempel vil det, for individer som jobber i utsatte yrker eller som har helseproblemer, kunne være lønnsomt med tidlig uttak av alderspensjon. Mellom yrkene er forskjellen i forventet levealder mindre for kvinner enn for menn. Forventet levealder varierer også etter bosted, med lavest forventet levealder i Finnmark, etterfulgt av Hedmark og Aust-Agder (SSB, 2013e). Dette er likt for begge kjønn. I tillegg spiller også faktorer som oppvekstsvilkår, helse og psykososiale faktorer inn på forventet levealder (Dahl & Midtsundstad, 2000). Kombinasjoner av disse faktorene vil også kunne føre til en forventet levealder som er kortere eller lengre enn hva disse faktorene hver for seg skulle tilsi.

Dersom individene velger å ta hensyn til sin egne forventede levealder vil de kunne maksimere den forventede nåverdien av pensjonsbeholdningen. Dette betyr at for eksempel kvinner ved å utsette uttaket vil maksimere uttaket og få høyere, årlige pensjonsutbetalinger i

alle utbetalingsår, også for de årene som overstiger kohortens forventede levealder. Tilsvarende vil individer i yrker med en forventet levealder som er lavere enn den for kohorten maksimere nåverdien ved å ta ut tidligere pensjon og dermed øke antall år med pensjonsutbetalinger. Avhengig av om den forventede levealderen er høyere eller lavere enn den for kohorten vil dette, for å maksimere den forventede nåverdien av pensjonsbeholdningen, tale for å utsette uttaket av pensjon eller ta ut pensjon før fylte 67 år.

10.4 Inkludering av tjenstepensjon og AFP

Da vi ikke har tilgang på informasjon tilknyttet individenes tjenstepensjon og eventuell AFP, har vi sett bort fra disse pensjonsordningene i beregningene av nåverdiene av framtidige netto pensjonsutbetalinger. Ved å inkludere tjenstepensjon og AFP er det naturlig å anta at resultatet ville endret seg noe fordi individenes pensjonsinntekt ville økt.

10.4.1 Avtalefestet alderspensjon

Individer som omfattes av privat AFP, kan etter innføringen av pensjonsreformen, jobbe ved siden av uttak av AFP, gitt at uttaket av alderspensjon fra folketrygden har startet. Hvis individet velger å kombinere uttak av pensjon med arbeid, vil dette isolert sett føre til at nåverdien av pensjonsbeholdningen under nye opptjeningsregler blir høyere enn under gamle opptjeningsregler (Arbeidsdepartementet, 2009). Å inkludere privat AFP i analysen ville dermed ført til en lavere reduksjon i nåverdien ved overgang fra gamle til nye opptjeningsregler. Dette er tråd med tidligere forskning, som finner at reduksjonen i nåverdien ved innføringen av pensjonsreformen blir lavere når privat AFP inkluderes i beregningene (Hope, 2010).

Privat AFP har etter pensjonsreformen gått fra å være tidsbegrenset til å bli en livsvarig ytelse. Inkludering av ytelsen i beregningene ville dermed gjort nåverdien av pensjon ved tidlig uttak under nye opptjeningsregler lavere sammenlignet med nåverdien ved uttak ved 67 år. Dette skyldes at det kun ville vært nåverdien ved uttak før fylte 67 som ville inneholdt privat AFP før pensjonsreformen, mens både nåverdien for alle uttaksaldre inkluderer privat AFP under nye opptjeningsregler. Nåverdien ville også blitt lavere hvis individet tar ut alderspensjon og AFP samtidig, sammenlignet med å vente med å ta ut AFP til fylte 67 år. Dette fordi skattefradraget avkortet med størrelsen på pensjonsinntekten, i tillegg til at AFP-

utbetalingene levealdersjusteres. Inkludering av privat AFP vil derfor forsterke resultatene om at nåverdien øker ved å utsette uttak av pensjon (Lien, 2012).

Reglene for offentlig AFP ble ikke endret med pensjonsreformen, og kan dermed ikke tas ut i kombinasjon med alderspensjon fra folketrygden. Nåverdien av framtidige pensjonsutbetalinger vil derfor bli høyere enn beregnet, både under gamle og nye opptjeningsregler. Inkludering av offentlig AFP vil øke forventet nåverdi av pensjonsbeholdningen før fylte 67 år, mens den vil være lik den beregnede etter fylte 67 år. Forventet nåverdi av framtidige netto pensjons-utbetalinger vil derfor være høyest ved uttak mellom 62 og 66 år, noe som er et insentiv til tidlig uttak av pensjon. Siden den beregnede nåverdien vil øke tilsvarende nåverdien av AFP-avtalen, vil ikke inkludering av AFP endre reduksjonen ved innføring av nye pensjons- og skatteregler.

10.4.2 Tjenestepensjon

Privat tjenestepensjon kan etter innføringen av pensjonsreformen tas ut fra fylte 62 år, samtidig som videre arbeid gir ytterligere opptjening av tjenestepensjon. Inkludering av privat tjenestepensjon vil derfor føre til en lavere reduksjon i nåverdien ved overgang fra gamle til nye opptjeningsregler. På samme måte som med privat AFP vil tidlig uttak av privat tjenestepensjon sammen med alderspensjon gi høy pensjonsinntekt, som igjen gir avkortning i skattefradraget og redusert nåverdi av pensjonsbeholdningen. For individer med høye pensjonsutbetalinger kan det derfor være lønnsomt å utsette uttaket av privat tjenestepensjon (Lien, 2012).

I offentlig sektor er reglene for tjenestepensjon uendret også etter pensjonsreformen, med unntak av levealdersjusteringen som vil redusere pensjonsutbetalingene noe. Reduksjonen i nåverdien ved overgang fra gamle til nye pensjonsopptjeningsregler blir da større enn beregnet.

10.5 Implikasjoner av seleksjonskriteriene

Vi har forutsatt at individene ikke har tjent opp pensjon gjennom andre trygdeordninger, som uføre- og arbeidsledighetstrygd. Med innføringen av pensjonsreformen har pensjonsopptjeningen for mottakere av dagpenger blir forbedret, ved at arbeidsinntekten før en ble ledig er utgangspunktet for opptjeningen (Arbeidsdepartementet, 2011a). Før

pensjonsreformen var grunnlaget for pensjonsopptjening den utbetalte ytelsen, som utgjorde 62,4 prosent av yrkesinntekten individet hadde før en ble arbeidsledig. For individer som i perioder har mottatt arbeidsledighetstrygd vil inkludering av denne føre til at den gjennomsnittlige reduksjonen av framtidige pensjonsutbetalinger blir noe lavere enn hva analysen vår viser.

Individer som i hele eller deler av sin yrkesaktive periode har jobbet deltid vil kunne få en nåverdi som avviker fra den vi har beregnet. Besteårsregelen førte til at et individ som hadde jobbet heltid i 20 år og deltid resten av yrkeslivet kunne oppnå samme pensjon som et individ som hadde jobbet heltid hele livet. Overgangen til alleårsregelen vil derfor kunne føre til lavere pensjonsutbetalinger for deltidsansatte. På en annen side vil et individ med mange yrkesaktive år og lav inntekt under nye opptjeningsregler få beregnet pensjon for alle yrkesaktive år. Avhengig av antall yrkesaktive år og nivå på yrkesinntekten vil de kunne komme bedre ut ved nye opptjeningsregler. Av den grunn vil ikke inkludering av individer som jobber deltid ha en entydig effekt på den gjennomsnittlige endringen i nåverdien av framtidige netto pensjonsutbetalinger.

10.6 Forskjeller mellom kohorter

Resultatene i denne oppgaven gjelder for individer som får beregnet nåverdien av framtidige netto pensjonsutbetalinger etter gamle opptjeningsregler og, etter framskrivninger, beregnet etter nye opptjeningsregler. Vi har sett bort fra kohortene født mellom 1954 og 1962, som er omfattet av en overgangsordning med en kombinasjon av gamle og nye opptjeningsregler. Basert på resultatene fra analysen er det naturlig å anta at individene i disse kohortene vil ha en nåverdi som ligger mellom den for gamle og nye opptjeningsregler, avhengig av hvilket fødselsår de tilhører. Individene født i 1954 vil ha en nåverdi som er nær, men litt lavere enn nåverdien for lignende individer omfattet av gamle opptjeningsregler. Individene født i 1962 vil ha en nåverdi som er noe høyere enn nåverdien for individene som omfattes av de nye opptjeningsreglene, men lavere enn nåverdien for kohortene som omfattes av en større andel gamle opptjeningsregler.

10.7 Sammenligning av resultatene med tidligere forskning

Vi vil nå se på hvorvidt resultatene fra vår analyse samsvarer med resultater fra tidligere forskning. Ved sammenligningen ser vi på effektene av endrede opptjeningsregler for pensjon og beskatning av pensjonsinntekt hver for seg.

10.7.1 Effekten av endrede pensjonsregler

Innføring av levealdersjustering og indeksering, som er forventet å gi en innstramming i framtidige pensjonsutbetalinger sammenlignet med pensjonsutbetalinger beregnet etter gamle opptjeningsregler (Fredriksen, Stensnes, & Stølen, 2007). Dette er i tråd med våre resultater, hvor vi finner en sterk negativ effekt på nåverdien av framtidige pensjonsutbetalinger ved overgang fra gamle til nye opptjeningsregler, uavhengig av skatteregler. Resultatet sammenfaller med resultatene i studien «Fordelingseffekter av pensjonsreformen», som finner at pensjonsutbetalingene for alle individer ble redusert etter pensjonsreformen (Dahl E. H., 2010). I tillegg finner Hope i sin masterutredning at samtlige av typeeksemplene taper på de nye opptjeningsreglene i situasjonen hvor de går fra å være yrkesaktive til å bli pensjonist ved fylte 67 (Hope, 2010). Dette er også hva vi har funnet.

De nye opptjeningsreglene for pensjon skulle skape en sterkere sammenheng mellom arbeid og pensjon (Arbeidsdepartementet, 2006). Mens de årlige pensjonsutbetalingene tidligere kunne bli like for individer med mange yrkesaktive år som for individer med færre yrkesaktive år, men høyere yrkesinntekt, er ikke dette tilfellet etter innføringen av nye opptjeningsregler. Vi finner at antall år i arbeid har større effekt på nåverdien av pensjonsbeholdningen enn hva nivået på inntekten har etter innføringen av nye regler. Videre finner vi at reduksjonen i nåverdi med gamle og nye opptjeningsregler, når pensjonsuttaket kombineres med videre arbeid, er mindre negativ for alle individer enn når pensjonsuttaket ikke kombineres med videre arbeid. Dette indikerer at det har blitt mer lønnsomt å stå i arbeid etter innføringen av de nye opptjeningsreglene for pensjon, som er i tråd med reformens formål. Effekten av å kombinere uttak og arbeid varier imidlertid betydelig innenfor ulike inntektsgrupper, og avhenger også av hvor mange yrkesaktive år individet har.

Vår analyse viser at kvinner, når vi ikke inkluderer næring, får en større reduksjon i framtidige netto pensjonsutbetalinger sammenlignet med menn. Det vil si at

inntektsforskjellen mellom kvinner og menn har økt etter pensjonsreformen. Dette samsvarer med studiene «Utforming av pensjonssystemet, framtidens pensjonsutgifter og fordelings effekter» og «Pensjonsreformen: Virkninger på arbeidstilbud, finansieringsbyrde og fordeling» som begge viser at et mer aktuarisk opptjeningssystem vil føre til at kvinners pensjonsutbetaling relativt til menns vil reduseres på grunn av menns høyere lønn (Fredriksen & Stølen, 2004; Fredriksen & Stølen, 2011). Opptjeningstaket på 7,1 G vil bidra til at samsvaret mellom yrkesinntekt og pensjon blir mindre for individer med veldig høy inntekt. Samtidig vil det nye opptjeningstaket bidra til å redusere de økte kjønnsforskjellene som de nye opptjeningsreglene ellers ville ført til. Studien «Fordelingseffekter av pensjonsreformen» finner at reformen gir større kutt i menns pensjonsutbetalinger relativt til kvinner (Dahl E. H., 2010). Årsaken til at våre resultater avviker fra dette kan skyldes at vi ikke har data på opptjening av pensjonsrettigheter for ulønnet omsorgsarbeid og arbeidsledighet, som er ordninger som skal skape en jevnere fordeling.

Resultatet fra analysen viser at for individer som ikke omfattes av minste- eller garantipensjon, vil antall år i arbeid ha en positiv effekt på reduksjonen av framtidige netto utbetalinger pensjonsutbetalinger ved overgangen fra gamle til nye opptjeningsregler. Bakgrunnen for denne effekten er overgangen fra besteårsregelen til alleårsregelen. Dette er i tråd med vurderingene Five, Osland og West Pedersen har gjort av pensjonsreformen, hvor de finner at individene som vil komme best ut av de nye opptjeningsreglene vil være individene med flest år i arbeid (Five, Osland, & Pedersen, 2010).

10.7.2 Effekten av endrede skatteregler

Beskatningen av pensjonister ble endret med pensjonsreformen for å gjøre det mer lønnsomt å fortsette i arbeid etter fylte 67 år. Innføring av skattefradraget førte til en skattelette som skulle dekkes inn innenfor gruppen av pensjonister blant annet ved å øke trygdeavgiften og fjerne særfradraget. Årsaken var at en ikke ønsket å øke pensjonistenes skattefordel utover nivået de hadde ved det gamle skattesystemet ettersom det ble ansett som viktig at også pensjonistene bidrar til finansiering av offentlige velferdsgoder. Analysen viser imidlertid at den samlede effekten av endrede skatteregler er positiv for pensjonistene sett under ett. En mulig årsak til dette kan være at tjenstepensjon og AFP ikke er inkludert i analysen. Inkludering av disse ville ført til høyere pensjonsutbetalinger for flere individer, som dermed ville mistet deler av skattefradraget de har fått i vår analyse.

De nye beskatningsreglene for pensjonsinntekt skulle også gjøre det mer lønnsomt å stå i arbeid etter uttak av pensjon (Finansdepartementet, 2010b). Vi finner at den positive effekten de nye skattereglene har hatt for nåverdien av pensjonsbeholdningen er størst når individet fortsetter å arbeide etter uttakstidspunktet for pensjon. Dersom pensjonsreformen øker sysselsettingen av alderspensjonister, vil den samlede skatten alderspensjonistene betaler av inntekt øke. Den økte skatten vil bidra til å dekke skatteletten innenfor gruppen av pensjonister.

11. Oppsummering og konklusjon

Formålet med denne masteroppgaven har vært å beregne hvordan nåverdien av framtidige netto pensjonsutbetalinger har blitt påvirket av den samtidige innføringen av pensjonsreformen og de tilpassede skattereglene. Effekten av regelendringene har blitt analysert både samlet og isolert, i tillegg til at vi har sett på om effekten skiller seg mellom nivå på inntekt, utdanning og type næring, og mellom kjønn og sivilstand.

Analysen er gjennomført basert på beregninger av nåverdien for de samme individene. Beregningene er gjort for fire ulike scenarioer bestående av en kombinasjon av gamle og nye opptjenings- og skatteregler for pensjon. Beregningene er basert på fødselsår, sivilstand, opptjente pensjonspoeng og formue, i tillegg til individenes inntektshistorikk som er simulert på bakgrunn av yrkesinntekten oppgitt i 2010.

Hovedfunnene i analysen viser at overgangen fra gamle til nye opptjeningsregler for pensjon fører til en gjennomsnittlig reduksjon i nåverdien av framtidige netto pensjonsutbetalinger på 2 045 194 kroner. Overgangen fra gamle til nye skatteregler for pensjonsinntekt gir en gjennomsnittlig økning i nåverdien av framtidige netto pensjonsutbetalinger på 424 164 kroner. Den samlede reduksjonen er i gjennomsnitt på 2 014 724 kroner. Effekten varierer med nivå på inntekt og antall år med pensjonsopptjening, og det er de med inntekt over minste- og/eller garantipensjonsnivået og med mange år i arbeid som kommer best ut etter endringene sammenlignet med før, som en følge av overgangen fra bestårsregelen til alleårsregelen. På grunn av et bedre samsvar mellom yrkesinntekt og pensjonsopptjening vil ikke lenger individer med høy inntekt og færre år i arbeid kunne oppnå samme pensjonsutbetaling som et individ med middels inntekt med mange yrkesaktive år. De nye opptjeningsreglene vil dermed øke incentivet til å stå lenger i arbeid. Dette gjelder for en gitt inntektshistorikk og gitt valg av pensjonstidspunkt, her ved alder 67. Ved annen simulering av inntektshistorikk og andre uttakstidspunkt kan incentivene til å stå i arbeid være annerledes.

Endringene i nåverdiene varierer også med kjønn, utdanning og næring. Mens kombinasjonen av kort universitets- eller høyskoleutdannelse gir høyest nåverdi for sysselsatte innen bygge- og anleggsrelaterte virksomheter, er nåverdien høyest ved høyere utdanning innen helse- og sosialtjenester. Når det gjelder kjønn kommer menn i gjennomsnitt bedre ut enn kvinner, og de som er gift kommer bedre ut enn enslige. En

inndeling av kjønn etter sivilstand indikerer at det ikke er kjønn i seg selv som er avgjørende for forskjellene i nåverdien, men heller kombinasjonen av kjønn og sivilstand. Det er liten forskjell i nivået på nåverdien for enslige kvinner og menn, men forskjellene blir betydelig større ved endret sivilstand. Dette tyder på at det er valg gjennom livet, som å være hjemme med barn, som gir de store utslagene i nivået på nåverdien av pensjonsbeholdningen mellom kvinner og menn.

Ettersom studien tar for seg hvilken effekt pensjonsreformen og de endrede skattereglene har hatt på nåverdien av framtidige netto pensjonsutbetalinger, og vil den kunne avdekke om regelendringene har ført til ønskede resultater. Et viktig formål med både de nye opptjenings- og skattereglene har vært å gjøre det mer lønnsomt å stå i arbeid. Vi finner at kombinasjonen av endrede opptjenings- og skatteregler fører til at situasjonen hvor individet kombinerer pensjonsuttak med yrkesaktivitet gir en høyere nåverdi av framtidige netto pensjonsutbetalinger, sammenlignet med tilfellet hvor individet trer ut av yrkeslivet samtidig med pensjonsuttaket. Dette skyldes den sterkere sammenhengen mellom antall år yrkesaktivitet og pensjonsopptjening, slik at insentivet til å stå i arbeid etter uttak av pensjon vil variere innenfor ulike inntektsgrupper i tillegg til å avhenge av yrkesaktivitet. Kombinasjon av pensjonsuttak og yrkesaktivitet ga også økt nåverdi før regelendringene, men økningen er større under nye pensjons- og skatteregler, som tyder på at reglene er insentivkorrekte.

12. Referanseliste

- Arbeidsdepartementet. (1999, januar 15.). *Sjømannspensjon (NOU 1999: 6)*. Hentet september 10., 2013 fra <http://www.regjeringen.no/nb/dep/ad/dok/nouer/1999/nou-1999-6.html?id=141524>
- Arbeidsdepartementet. (2001, juni 29.). *Fra bruker til borger (NOU 2001: 22)*. Hentet november 2. , 2013 fra <http://www.regjeringen.no/nb/dep/ad/dok/nouer/2001/nou-2001-22/16.html?id=144338>
- Arbeidsdepartementet. (2006, oktober 20.). *Opptjening og uttak av alderspensjon i folketrygden (St.meld. nr. 5)*. Hentet oktober 12., 2013 fra <http://www.regjeringen.no/nb/dep/ad/dok/regpubl/stmeld/20062007/stmeld-nr-5-2006-2007-.html?id=408286>
- Arbeidsdepartementet. (2009, februar 13.). *Om lov om endringer i folketrygdloven (ny alderspensjon) (Ot.prp. nr. 37)*. Hentet november 18., 2013 fra <http://www.regjeringen.no/nb/dep/ad/dok/regpubl/otprp/2008-2009/otprp-nr-37-2008-2009-.html?id=545925>
- Arbeidsdepartementet. (2009, september 4.). *Om lov om statstilskott til arbeidstakere som tar ut avtalefestet pensjon i privat sektor (Ot.prp. nr. 111)*. Hentet november 22., 2013 fra <http://www.regjeringen.no/nb/dep/ad/dok/regpubl/otprp/2008-2009/otprp-nr-111-2008-2009-.html?id=575580>
- Arbeidsdepartementet. (2010, november 19.). *Endringer i pensjonslovgivningen for stortingsrepresentanter m.fl. (Prop. 19 L)*. Hentet november 12., 2013 fra <http://www.regjeringen.no/nb/dep/ad/dok/regpubl/prop/2010-2011/prop-19-l-20102011.html?id=625093>
- Arbeidsdepartementet. (2011a, juni 24.). *A til Å om pensjon*. Hentet april 5., 2013 fra <http://www.regjeringen.no/nb/dep/ad/kampanjer/pensjonsreform/no/a-til-a-om-pensjon/a-til-a.html?id=594893#Saraldersgrenser>
- Arbeidsdepartementet. (2011b, mai 27.). *Endringer i folketrygdloven (Prop. 130 L)*. Hentet september 1., 2013 fra <http://www.regjeringen.no/nb/dep/ad/dok/regpubl/prop/2010-2011/prop-130-l-2010--2011.html?id=644804>
- Arbeidsdepartementet. (2013a, august 9.). *Flere i arbeid (Meld. St. 46)*. Hentet oktober 14., 2013 fra <http://www.regjeringen.no/nb/dep/ad/dok/regpubl/stmeld/2012-2013/meld-st-46-20122013.html?id=733259>
- Arbeidsdepartementet. (2013b, juli 24.). *Pensjonsreformen: Spørsmål og svar*. Hentet september 10., 2013 fra <http://www.regjeringen.no/nb/dep/ad/kampanjer/pensjonsreform/no/sporsmal-og-svar.html?id=86829>
- Arbeidsdepartementet. (2013c, juni 24.). *Rapporter fra TBU: Etter inntektsoppgjørene 2013*. Hentet desember 10., 2013 fra

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/ad/tema/arbeidsmarkedspolitikk/inntektspolitikk/rappor-ter-fra-tbu.html?id=450757>

Barne- og likestillings- og inkluderingsdepartementet. (2008, februar 21.). *Kjønn og lønn (NOU 2008: 6)*. Hentet november 9., 2013 fra

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/bld/dok/nouer/2008/nou-2008-6/4.html?id=501098>

Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet. (1997, januar 15.). *Arbeidsvurdering som virkemiddel for likelønn (NOU 1997: 10)*. Hentet november 5., 2013 fra

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/bld/dok/nouer/1997/nou-1997-10.html?id=116322>

Borgan, J.-K. (2004, juni 16.). *Prester og fysioterapeuter lever lengst*. Hentet fra Samfunnsspeilet 2004/3, SSB: <http://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/prester-og-fysioterapeuter-lever-lengst>

Borgan, J.-K. (2009, juni 2.). *Vedvarende ulikhet i dødelighet etter yrke*. Hentet fra Økonomiske analyser, 3/2009: <http://www.ssb.no/helse/artikler-og-publikasjoner/vedvarende-ulikhet-i-dodelighet-etter-yrke>

Dahl, E. H. (2010, mai 10.). *Fordelingseffekter av pensjonsreformen*. Hentet november 26., 2013 fra NAV: <https://www.nav.no/Om+NAV/Om+NAV++Relatert+innhold/238808.cms>

Dahl, E., & Midtsundstad, T. (2000). *Yrke og forventet levealder*. Hentet september 22., 2013 fra Fafo-notat 2000:20: <http://www.fafo.no/pub/rapp/653/>

DNB. (2011, november 11.). *Ytelsespensjon: Vilkår*. Hentet oktober 23., 2013 fra <https://www.dnb.no/bedrift/pensjon/ytelsespensjon.html>

Ekern, Steinar. (2011). *Dagens alderspensjonister kan rammes hardt av skattereform for pensjonsinntekter*. Hentet oktober 15., 2013 fra <http://www.nhh.no/en/research---faculty/departement-of-business-and-management-science/research---publications/bedriftsøkonomisk-debatt/bedriftsøkonomisk-debatt-1.aspx>

Evenrud, L. (2011). *AFP - fallgruver ved inngåelse av fratredelsesavtaler*. Hentet oktober 4., 2013 fra Magma Nr: 6-2011: <http://www.magma.no/afp-fallgruver-ved-inngaelse-av-fratredelsesavtaler>

Finans Norge. (2009, august). *Privat tjenestepensjon*. Hentet september 12., 2013 fra <http://www.fnh.no/no/Hoved/Fakta/Livsforsikring-og-pensjon/Liv-og-pensjon-A-A/Tjenestepensjon/>

Finans Norge. (2010, mars). *Ytelsesbasert tjenestepensjon*. Hentet september 8., 2013 fra <http://www.fnh.no/no/Hoved/Fakta/Livsforsikring-og-pensjon/Liv-og-pensjon-A-A/Ytelsesbasert-pensjonsforsikring1/>

Finansdepartementet. (1994, februar 18.). *Private pensjonsordninger (NOU 1994: 6)*. Hentet november 19., 2013 fra <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/dok/nouer/1994/nou-1994-6.html?id=115340>

- Finansdepartementet. (1997, januar 15.). *Flatere skatt (NOU 1999: 7)*. Hentet fra <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/dok/nouer/1999/nou-1999-7.html?id=116559>
- Finansdepartementet. (1998, november 27.). *Fleksibel pensjonering (NOU 1998: 19)*. Hentet september 8., 2013 fra <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/dok/nouer/1998/nou-1998-19.html?id=116542>
- Finansdepartementet. (2004a, januar 13.). *Modernisert folketrygd (NOU 2004: 1)*. Hentet oktober 10., 2013 fra <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/dok/nouer/2004/nou-2004-1.html?id=383364>
- Finansdepartementet. (2004b, november 19.). *Perspektivmeldingen 2004 – utfordringer og valgmuligheter for norsk økonomi*. Hentet fra <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/dok/regpubl/stmeld/20042005/stmeld-nr-8-2004-2005-/3.html?id=405729>
- Finansdepartementet. (2004c, mars 26.). *Om skatterereform (St.meld. nr. 29)*. Hentet fra <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/dok/regpubl/stmeld/20032004/stmeld-nr-29-2003-2004-.html?id=404206>
- Finansdepartementet. (2004d, oktober 1.). *Skatte- og avgiftsopplegget 2005 - lovendringer (Ot.prp. nr. 1)*. Hentet november 3., 2013 fra <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/dok/regpubl/otprp/20042005/otprp-nr-1-2004-2005-.html?id=393628>
- Finansdepartementet. (2009a, juni 5.). *Brede pensjonsordninger (NOU 2009: 13)*. Hentet september 1., 2013 fra <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/dok/nouer/2009/nou-2009-13.html?id=564841>
- Finansdepartementet. (2009b, april 30.). *Fordelingsutvalget (NOU 2009: 10)*. Hentet november 28., 2013 fra <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/dok/nouer/2009/nou-2009-10.html?id=558836>
- Finansdepartementet. (2009c, april 30.). *Trygde- og stønadsordningene (NOU 2009: 10)*. Hentet oktober 23., 2013 fra <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/dok/nouer/2009/nou-2009-10.html?id=558836>
- Finansdepartementet. (2010a, mars 3.). *Faktaboks - skattebegrensningsregelen*. Hentet oktober 20., 2013 fra <http://www.regjeringen.no/nb/dokumentarkiv/stoltenberg-ii/fin/Nyheter-og-pressemedlinger/pressemedlinger/2010/horing-om-justeringer-i-skattereglene-fo/Faktaboks---skattebegrensningsregelen.html?id=594383>
- Finansdepartementet. (2010b, mai 19.). *Spørsmål og svar - skatt og pensjon*. Hentet oktober 22., 2013 fra <http://www.regjeringen.no/nb/dokumentarkiv/stoltenberg-ii/fin/Nyheter-og-pressemedlinger/pressemedlinger/2010/horing-om-justeringer-i-skattereglene-fo/Sporsmal-og-svar--skatt-og-pensjon.html?id=605147>

- Finansdepartementet. (2010c). *Spørsmål og svar om pensjonsskatt*. Hentet september 7., 2013 fra Statsbudsjettet 2011: <http://www.statsbudsjettet.no/Statsbudsjettet-2011/Artikler/Sporsmal-og-svar-om-pensjonsskatt/>
- Finansdepartementet. (2010d, oktober 5.). *Tilpasning av skattereglene til pensjonsreformen*. Hentet september 20., 2013 fra <http://www.regjeringen.no/nb/dokumentarkiv/stoltenberg-ii/fin/Nyheter-og-pressemedlinger/pressemedlinger/2010/tilpasning-av-skattereglene-til-pensjons.html?id=619647>
- Finansdepartementet. (2011). *Skattesatser 2011*. Hentet oktober 22., 2010 fra Statsbudsjettet 2011: <http://www.statsbudsjettet.no/Statsbudsjettet-2011/Artikler/Skattesatser-og-belopsgrenser-i-2010-og-forslag-for-2011-/>
- Finansdepartementet. (2012, desember 20.). *Skattesatser 2013*. Hentet oktober 2., 2013 fra http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/tema/skatter_og_avgifter/skattesatser-2013.html?id=704216
- Finansdepartementet. (2013, januar 7.). *Utredning om overgang fra foretakspensjon til ny kollektiv tjenestepensjonsforsikring*. Hentet september 10., 2013 fra <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/pressemeldinger/2013/utredning-om-overgang-fra-foretakspensjo.html?id=711637>
- Finansforbundet. (u.d.). *Innskudd- og ytelsespensjon*. Hentet september 8., 2013 fra <https://www.finansforbundet.no/pensjon/innskudd--og-ytelsespensjon/>
- Five, C. O., Osland, L., & Pedersen, A. W. (2010). *Pensjonsreformen – status og konsekvenser for insentivene til arbeid - See more at: <http://www.samfunnsforskning.no/Publikasjoner/Rapporter/2010/2010-015#sthash.TTlhSlvo.dpuf>*. Hentet september 29., 2013 fra <http://www.samfunnsforskning.no/Publikasjoner/Rapporter/2010/2010-015>
- Folketrygdloven. (1997, februar 28.). *LOV-1997-02-28-19. § 19-1. Formål og virkeområde*. Hentet november 26., 2013 fra http://lovdata.no/dokument/NL/lov/1997-02-28-19/*#*
- Fredriksen, D., & Stølen, N. (2004, november 22.). *Utforming av pensjonssystemet, framtidens pensjonsutgifter og fordelingseffekter*. Hentet fra SSB: <http://www.ssb.no/offentlig-sektor/artikler-og-publikasjoner/utforming-av-pensjonssystemet-framtidas-pensjonsutgifter-og-fordelingseffekter>
- Fredriksen, D., & Stølen, N. (2011, desember 7.). *Pensjonsreformen - økte utgifter til alderspensjon motvirkes av sterkere vekst i arbeidsstyrken*. Hentet fra Økonomiske analyser 6/2011, SSB: <http://www.ssb.no/offentlig-sektor/artikler-og-publikasjoner/pensjonsreformen-okte-utgifter-til-alderspensjon-motvirkes-av-sterkere-vekst-i-arbeidsstyrken>
- Fredriksen, Stensnes, & Stølen. (2007, november 27.). *Pensjonsreformen: Virkninger på arbeidstilbud, finansieringsbyrde, og fordeling*. Hentet fra SSB: <http://www.ssb.no/offentlig-sektor/artikler-og-publikasjoner/pensjonsreformen-virkninger-paa-arbeidstilbud-finansieringsbyrde-og-fordeling>

- Håland, I., & Wold, M. G. (2012, oktober 25.). *Eldre i arbeidslivet*. Hentet november 20., 2013 fra <http://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/artikler-og-publikasjoner/eldre-i-arbeidslivet--84011>
- Helse- og omsorgsdepartementet. (2010, desember 14.). *Arbeid for helse (NOU 2010: 13)*. Hentet november 29. , 2013 fra <http://www.regjeringen.no/nb/dep/hod/dok/nouer/2010/nou-2010-13/5/2/1.html?id=628109>
- Hope, M. (2010, juni 21.). *Den nye pensjonsreformen: Økonomiske konsekvenser for personlig økonomi: Et casestudie*. Hentet november 4., 2013 fra http://brage.bibsys.no/nhh/bitstream/URN:NBN:no-bibsys_brage_23813/1/Hope%202010.PDF
- Indahl, B. (2012, mars 19.). *Enkelte beregninger av lønnsomheten av å ta ut alderspensjon fra folketrygden før pensjonering*. Hentet 2. 2013, september fra Finansdepartementet: Arbeidsnotater 2012: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/dok/andre/arbeidsnotater/2012/arbeidsnotat-lonnsomhet-og-alderspensjon.html?id=675702>
- Lien, O. C. (2012, mars 20.). *Når bør man ta ut alderspensjon?* Hentet november 12., 2013 fra NAV: <https://www.nav.no/Om+NAV/Tall+og+analyse/Analyser/Arbeid+og+velferd/Arbeid+og+velferd/N%C3%A5r+b%C3%B8r+man+ta+ut+alderspensjon%3F.305701.cms>
- Lunde & Sandnes. (2010, mars 1.). *Kvinner og menns lønn: Det "lønner" seg å være mann*. Hentet fra SSB: <http://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/det-lonner-seg-aa-vaere-mann>
- Midtsundstad, T. (2006). *Hvordan bidra til lenger yrkeskarriere? Erfaring fra norsk og internasjonal forskning om tidligpensjonering og seniortiltak*. Hentet september 11., 2013 fra Fafo: <http://www.fafo.no/pub/rapp/534/index.htm>
- Min pensjon. (u.d.). *Hvordan pensjonssystemet i Norge er bygd opp*. Hentet september 2., 2013 fra <http://www.minpensjon.no/Default.aspx?ActiveTab=3>
- NAV. (2011a, januar 1.). *Folketrygdloven. Rundskriv § 3-10 Poengår*. Hentet november 18., 2013 fra <https://www.nav.no/rettskildene/Rundskriv/%C2%A7+3-10+Poeng%C3%A5r.147932.cms>
- NAV. (2011b, januar 1.). *Folketrygdloven. Rundskriv § 3-8 Tilleggspensjon*. Hentet september 10., 2013 fra <https://www.nav.no/rettskildene/Rundskriv/%C2%A7+3-8+Tilleggspensjon.147787.cms>
- NAV. (2013). *Grunnbeløpet i folketrygden*. Hentet oktober 28. , 2013 fra <https://www.nav.no/Om+NAV/Satsar+og+utbetalingsdatoar/Grunnbel%C3%B8pet+%28G%29>
- NAV. (2013a, oktober 5.). *Alderspensjon*. Hentet november 29., 2013 fra <https://www.nav.no/Om+NAV/Tall+og+analyse/Pensjon/Alderspensjon>
- NAV. (2013b, april 4.). *Arbeid eller pensjon? En studie av hvilke faktorer som påvirker seniorers beslutning om å fortsette i jobb*. Hentet november 8., 2013 fra NAV:

<https://www.nav.no/Om+NAV/Tall+og+analyse/Analyser/NAV+rapportserie/Andre+rapporter/Arbeid+eller+pensjon%3F337908.cms>

NAV. (2013c, november 15.). *Arbeid og velferd nr. 3-2013*. Hentet november 13., 2013 fra <https://www.nav.no/Om+NAV/Tall+og+analyse/Analyser/Arbeid+og+velferd>

NAV. (2013d, november 8.). *Få utsetter uttaket av alderspensjon til etter 67 år*. Hentet november 13., 2013 fra <https://www.nav.no/Om+NAV/Tall+og+analyse/Pensjon/Alderspensjon/Alderspensjon/F%C3%A5+utsetter+uttaket+av+alderspensjon+til+etter+67+%C3%A5r.362596.cms>

NAV. (2013e). *Grunnbeløpet i folketrygden*. Hentet oktober 28. , 2013 fra <https://www.nav.no/Om+NAV/Satsar+og+utbetalingsdatoar/Grunnbel%C3%B8pet+%28G%29>

NAV. (2013f, august 15.). *Ny rapport om unges tilknytning til arbeidslivet*. Hentet november 30. , 2013 fra <https://www.nav.no/Om+NAV/Tall+og+analyse/Analyser/Analyser/Ny+rapport+om+unges+tilknytning+til+arbeidslivet.354643.cms>

NAV. (2013g, november 1.). *Tar ut pensjon tidlig for å nyte livet*. Hentet november 26. , 2013 fra <https://www.nav.no/Pensjon/Tar+ut+pensjon+tidlig+for+%C3%A5+nyte+livet.362349.cms>

NAV. (a). *Forholdstall og delingstall*. Hentet august 31., 2013 fra <http://www.nav.no/Pensjon/Pensjon/Forholdstall+og+delingstall.353457.cms>

NAV. (b). *Beregning av uførepensjon, gjenlevendepensjon og offentlig AFP*. Hentet november 1., 2013 fra <https://www.nav.no/1026.cms>

NAV. (b). *Levealdersjustering av alderspensjon*. Hentet august 31., 2013 fra <http://www.nav.no/Pensjon/Alderspensjon/Levealdersjustering>

NAV. (c). *Forholdstall og delingstall*. Hentet august 31., 2013 fra <http://www.nav.no/Pensjon/Pensjon/Forholdstall+og+delingstall.353457.cms>

NAV. (c). *Opptjening*. Hentet september 8., 2013 fra <https://www.nav.no/Pensjon/Alderspensjon/Opptjening>

NAV. (d). *Regulering av alderspensjon og AFP*. Hentet august 31., 2013 fra <http://www.nav.no/Pensjon/Alderspensjon/Regulering>

NAV. (e). *Uttak av alderspensjon*. Hentet september 8., 2013 fra <https://www.nav.no/Pensjon/Alderspensjon/Uttak>

NAV. (f). *Minste pensjonsnivå*. Hentet november 1., 2013 fra <https://www.nav.no/Pensjon/Alderspensjon/Fakta+om/Minste+pensjonsniv%C3%A5.265659.cms>

- NAV. (g). *Beregning av uføre-, gjenlevende- og alderspensjon før 2011. Særtilllegg*. Hentet november 17., 2013 fra <https://www.nav.no/Pensjon/Pensjon/Beregning+av+uf%C3%B8re-,+gjenlevende-+og+alderspensjon+f%C3%B8r+2011.1073750161.cms?kapittel=7>
- NAV. (h). *Tjenestepensjon*. Hentet november 18., 2013 fra <https://www.nav.no/Pensjon/Tjenestepensjoner>
- NHO. (u.d.). *Ny AFP for privat sektor*. Hentet september 12., 2013 fra <http://www.pensjon2011.no/article.php?articleID=1202&categoryID=686>
- NSD. (u.d.). *FD-Trygd - 20-prosentsutvalg*. Hentet november 4. , 2013 fra Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste: <http://www.nsd.uib.no/velferd/trygdedata/fd-trygd-20pst.html>
- NSD. (u.d.). *Trygdedata*. Hentet november 4., 2013 fra <http://www.nsd.uib.no/velferd/trygdedata/>
- Rudi, I. (2005). *Befolkningsendringer på 1990-tallet*. Hentet august 31., 2013 fra <http://www.kildenett.no/artikler/2008/1219055199.44>
- Saez, E. (2010, August). *Do taxpayers bunch at kink points?* Hentet fra <http://elsa.berkeley.edu/~saez/>
- Skatteetaten. (2010a). *Personfradrag*. Hentet september 7., 2013 fra <http://www.skatteetaten.no/no/Tabeller-og-satser/Personfradrag/>
- Skatteetaten. (2010b). *Formuesskatt*. Hentet september 7., 2013 fra <http://www.skatteetaten.no/Tabeller-og-satser/Formuesskatt/>
- Skatteetaten. (2010c). *Minstefradrag*. Hentet september 7., 2013 fra <http://www.skatteetaten.no/no/Tabeller-og-satser/Minstefradrag/>
- Skatteetaten. (2010d). *Skatteregler for pensjonister*. Hentet september 6., 2013 fra <http://www.skatteetaten.no/no/Person/Skattekort-og-forskuddsskatt/Pensjon/Skatteregler-for-pensjonister/Nye-skatteregler-for-pensjonister/>
- Skatteetaten. (2010e). *Toppskatt*. Hentet september 6., 2013 fra <http://www.skatteetaten.no/no/Tabeller-og-satser/Toppskatt/>
- Skatteloven. (2013, april 26.). *LOV-2013-06-21-69. § 5-20. Fordel vunnet ved kapital*. Hentet fra http://lovdata.no/dokument/NL/lov/1999-03-26-14/*#*
- SSB. (2001, august 24.). *Lønnssummer fra Lønns- og trekkoppgaverregisteret, 2000: Tabell 3 Lønn, honorar med videre, etter alder og kjønn*. Hentet oktober 14., 2013 fra <http://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/statistikker/lonnltreg/aar/2001-08-24>
- SSB. (2006). *Fortsatt mange utenfor arbeidslivet*. Hentet november 11., 2013 fra Samfunnsspeilet, 2006/5-6. SSB: <http://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/fortsatt-mange-utenfor-arbeidslivet>

-
- SSB. (2010, oktober 21.). *Høyt utdannede tjener mer over livsløpet*. Hentet november 3., 2013 fra SSB: <http://www.ssb.no/inntekt-og-forbruk/artikler-og-publikasjoner/hoyt-utdannede-tjener-mer-over-livslopet>
- SSB. (2010a, februar 1.). *Dette er Kari & Ola. Kvinner og menn i Norge*. Hentet november 12., 2013 fra Befolkning: Dette er Kari og Ola: <http://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/dette-er-kari-og-ola-2010>
- SSB. (2011, november 10.). *Levekårsundersøkelse blant studenter 2010/2011*. Hentet september 14., 2013 fra <http://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/levekarsundersokelse-blant-studenter-2010-2011>
- SSB. (2012a). *Tabell 11. Sysselsatte 15-74 år etter næring (AKU)*. Hentet november 9., 2013 fra <http://www.ssb.no/a/kortnavn/aku/arkiv/tab-2011-08-04-11.html>
- SSB. (2012b). *Tabell: 07769: Gjennomsnittlig månedslønn for heltidsansatte i helseforetakene, etter kjønn og utdanningsnivå*. Hentet desember 1., 2013 fra SSB: <https://www.ssb.no/statistikkbanken/selectout/ShowTable.asp?FileformatId=2&Queryfile=2013121161734142155129LonnUtdNivo2&PLanguage=0&MainTable=LonnUtdNivo2&potsize=4>
- SSB. (2013, oktober 1.). *Ulønnet omsorgsarbeid, levekårsundersøkelsen, 2012*. Hentet november 29. , 2013 fra <http://www.ssb.no/helse/statistikker/omsarb>
- SSB. (2013a, februar 13.). *Tabell: 09174: Lønn, sysselsetting og produktivitet, etter næring*. Hentet november 12., 2013 fra Årlig nasjonalregnskap: <https://www.ssb.no/statistikkbanken/selectout/ShowTable.asp?FileformatId=2&Queryfile=2013121301724922209584NRLonnSyssel&PLanguage=0&MainTable=NRLonnSyssel&potsize=1148>
- SSB. (2013b, oktober 1.). *Ulønnet omsorgsarbeid, levekårsundersøkelsen, 2012*. Hentet november 29. , 2013 fra <http://www.ssb.no/helse/statistikker/omsarb>
- SSB. (2013c, 30. oktober). *Arbeidskraftundersøkelsen, 3. kvartal 2013*. Hentet november 20., 2013 fra <http://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/statistikker/aku/kvartal/2013-10-30>
- SSB. (2013d, april 11.). *Tabell: 05375: Forventet gjenstående levetid, etter kjønn og alder*. Hentet september 20., 2013 fra <https://www.ssb.no/statistikkbanken/selectout/ShowTable.asp?FileformatId=2&Queryfile=201312130322912209584ForvLevetid&PLanguage=0&MainTable=ForvLevetid&potsize=4>
- SSB. (2013e, april 11.). *Tabell 7 Forventet gjenstående levetid for menn og kvinner på utvalgte alderstrinn, etter fylke*. Hentet november 5., 2013 fra <http://www.ssb.no/befolkning/statistikker/dode/aar/2013-04-11?fane=tabell#content>
- SSB. (2013f, mai 29.). *Fullførte utdanninger ved universiteter og høyskoler, 2011/2012*. Hentet november 9., 2013 fra <http://www.ssb.no/eksuvh/>

SSB. (u.d.). *Dødelighet*. Hentet oktober 28. , 2013 fra Forventet gjenstående levealder etter kjønn og alder: <https://www.ssb.no/statistikkbanken/SelectVarVal/saveselections.asp>

Statens Pensjonskasse. (2013, februar 14.). *Offentlig tjenestepensjon ikke unntatt reformen*. Hentet september 6., 2013 fra <https://www.spk.no/aktuelt/offentlig-tjenestepensjon-ikke-unntatt-reformen/>

Store Norske Leksikon. (a). *Folketrygden*. Hentet september 10., 2013 fra <http://snl.no/folketrygden>

Storebrand. (2013). *Nye tjenestepensjoner*. Hentet september 10., 2013 fra http://www.storebrand.no/site/stb.nsf/Pages/nye_tjenestepensjoner.html

Storebrand. (u.d.). *Pensjonsreformen*. Hentet august 26., 2013 fra <http://www.storebrand.no/pensjonsreformen>

Strøm, M. (2012). *Foreldres arbeidstilbud*. Hentet fra Samfunnsøkonomen nr. 8 2012: <http://samfunnsokonomene.no/magasin/samfunnsokonomene-nr-8-2012/?view=xml&id=samf8-12-752>

13. Appendiks 1

Framskrevne grenser i skattesystemet

År	Nedre minste-fradrag	Minste-fradrag lønn	Minste-fradrag pensjon	Formues-skatt	Person-fradrag	Toppskatt grense 1	Toppskatt grense 2
2010	4 000	72 800	60 950	700 000	42 210	456 400	741 700
2011	4 180	76 076	63 693	731 500	44 109	476 938	775 077
2012	4 368	79 499	66 559	764 418	46 094	498 400	809 955
2013	4 565	83 077	69 554	798 816	48 169	520 828	846 403
2014	4 770	86 815	72 684	834 763	50 336	544 265	884 491
2015	4 985	90 722	75 955	872 327	52 601	568 757	924 293
2016	5 209	94 805	79 373	911 582	54 968	594 352	965 886
2017	5 443	99 071	82 945	952 603	57 442	621 097	1 009 351
2018	5 688	103 529	86 677	995 470	60 027	649 047	1 054 772
2019	5 944	108 188	90 577	1 040 267	62 728	678 254	1 102 237
2020	6 212	113 056	94 653	1 087 079	65 551	708 775	1 151 837
2021	6 491	118 144	98 913	1 135 997	68 501	740 670	1 203 670
2022	6 784	123 460	103 364	1 187 117	71 583	774 000	1 257 835
2023	7 089	129 016	108 015	1 240 537	74 804	808 830	1 314 438
2024	7 408	134 822	112 876	1 296 361	78 171	845 228	1 373 588
2025	7 741	140 889	117 955	1 354 698	81 688	883 263	1 435 399
2026	8 089	147 229	123 263	1 415 659	85 364	923 010	1 499 992
2027	8 454	153 854	128 810	1 479 364	89 206	964 545	1 567 492
2028	8 834	160 777	134 607	1 545 935	93 220	1 007 950	1 638 029
2029	9 231	168 012	140 664	1 615 502	97 415	1 053 307	1 711 740
2030	9 647	175 573	146 994	1 688 200	101 798	1 100 706	1 788 768
2031	10 081	183 474	153 609	1 764 169	106 379	1 150 238	1 869 263
2032	10 535	191 730	160 521	1 843 556	111 166	1 201 999	1 953 380
2033	11 009	200 358	167 745	1 926 516	116 169	1 256 089	2 041 282
2034	11 504	209 374	175 293	2 013 210	121 397	1 312 613	2 133 139
2035	12 022	218 796	183 181	2 103 804	126 859	1 371 680	2 229 131
2036	12 563	228 641	191 424	2 198 475	132 568	1 433 406	2 329 442
2037	13 128	238 930	200 038	2 297 407	138 534	1 497 909	2 434 266
2038	13 719	249 682	209 040	2 400 790	144 768	1 565 315	2 543 808
2039	14 336	260 918	218 447	2 508 826	151 282	1 635 754	2 658 280
2040	14 981	272 659	228 277	2 621 723	158 090	1 709 363	2 777 902

Kommentar: Tabellen viser et utsnitt av de framskrevne skattesatsene. Alle satsene er framskrevet til 2052, som er det siste leveåret for det yngste individet i datasettet. Nedre minstefradrag gjelder både for lønnsinntekt og pensjonsinntekt. Toppskatt grense 1 utgjør innslagspunktet for betaling av toppskatt, mens toppskatt grense 2 utgjør innslagspunktet for økning i satsen for toppskatt.

År	Formues- tillegg	Skattefri netto- inntekt E	Skattefri netto- inntekt G	Skatte- fradrag maks	Skatte- fradrag grense 1	Skatte- fradrag grense 2	Skatte- fradrag, grense 3	Sær- fradrag for alder
2010	200 000	113 700	103 350	26 552	149 628	227 662	471 193	19 368
2011	209 000	118 817	108 001	27 747	156 361	237 907	492 396	20 240
2012	218 405	124 163	112 861	28 995	163 397	248 612	514 554	21 150
2013	228 233	129 751	117 940	30 300	170 750	259 800	537 709	22 102
2014	238 504	135 589	123 247	31 664	178 434	271 491	561 906	23 097
2015	249 236	141 691	128 793	33 088	186 463	283 708	587 192	24 136
2016	260 452	148 067	134 589	34 577	194 854	296 475	613 615	25 222
2017	272 172	154 730	140 645	36 133	203 623	309 816	641 228	26 357
2018	284 420	161 693	146 974	37 759	212 786	323 758	670 083	27 543
2019	297 219	168 969	153 588	39 458	222 361	338 327	700 237	28 783
2020	310 594	176 573	160 499	41 234	232 367	353 552	731 748	30 078
2021	324 571	184 518	167 722	43 090	242 824	369 462	764 676	31 431
2022	339 176	192 822	175 269	45 029	253 751	386 088	799 087	32 846
2023	354 439	201 499	183 156	47 055	265 170	403 461	835 046	34 324
2024	370 389	210 566	191 399	49 172	277 102	421 617	872 623	35 868
2025	387 056	220 042	200 011	51 385	289 572	440 590	911 891	37 483
2026	404 474	229 943	209 012	53 698	302 602	460 417	952 926	39 169
2027	422 675	240 291	218 417	56 114	316 220	481 135	995 807	40 932
2028	441 696	251 104	228 246	58 639	330 449	502 786	1 040 619	42 774
2029	461 572	262 404	238 517	61 278	345 320	525 412	1 087 447	44 699
2030	482 343	274 212	249 251	64 035	360 859	549 055	1 136 382	46 710
2031	504 048	286 551	260 467	66 917	377 098	573 763	1 187 519	48 812
2032	526 730	299 446	272 188	69 928	394 067	599 582	1 240 957	51 009
2033	550 433	312 921	284 436	73 075	411 800	626 563	1 296 800	53 304
2034	575 203	327 003	297 236	76 363	430 331	654 759	1 355 156	55 703
2035	601 087	341 718	310 612	79 800	449 696	684 223	1 416 138	58 209
2036	628 136	357 095	324 589	83 391	469 932	715 013	1 479 865	60 829
2037	656 402	373 164	339 196	87 143	491 079	747 188	1 546 459	63 566
2038	685 940	389 957	354 459	91 065	513 178	780 812	1 616 049	66 426
2039	716 807	407 505	370 410	95 163	536 271	815 948	1 688 771	69 416
2039	749 064	425 843	387 079	99 445	560 403	852 666	1 764 766	72 539

Kommentar: Tabellen viser et utsnitt av de framskrevne skattesatsene. Alle satsene er framskrevet til 2052, som utgjør det siste leveåret for det yngste individet i datasettet. Formuestillegget og skattefri nettoinntekt er tilknyttet skattebegrensningsreglene, hvor E referer til enslig, og G referer til gift. Skattefradrag grense 1 utgjør innslagspunktet for nedtrappingstrinn 1, mens skattefradrag grense 2 utgjør innslagspunktet for nedtrappingstrinn 2.

14. Appendiks 2

Formler for simulering av nåverdi i Excel

Nedenfor vises formlene som er brukt for å beregne nåverdien av framtidige pensjonsutbetalinger under de ulike scenarioene i Excel. t_b referer til basisåret, t_k er den simulerte inntekten k år tilbake i tid og t_n er den framskrevne inntekten n år fram i tid. Fotskrift «i» refererer til individ. Beregningene tar utgangspunkt i skattesatsene som gjelder for år 2010.

Lønn:

$$Lønn_{i,t_k} = \frac{lønn_{i,t_b}}{(1+r)^{t_b-t_k}} \quad ^1$$

$$Lønn_{i,t_n} = lønn_{i,t_b} \times (1+r)^{t_n-t_b}$$

Gamle opptjeningsregler for pensjon:

Ytelser fra folketrygden $_{i,t_b}$

$$= \frac{20}{40} \times sluttpoengtall \times 0,45 + \frac{15}{40} \times sluttpoengtall \times 0,42 + 1G \quad ^2$$

$$Pensjonsutbetaling_{i,t_n} = ytelse \text{ fra folketrygden}_{i,t_b} \times (1+r)^{t_n-t_b}$$

Pensjonsutbetaling $_{i,t_n}$

$$= ytelse \text{ fra folketrygden}_{i,t_b} \times (1+r)^{t_n-t_b} - (lønnsinntekt_{i,t_n} - 2G) \times 0,4 \quad ^3$$

Nye opptjeningsregler for pensjon:

$$Pensjonsbeholdning_{i,t_b} = pensjonsbeholdning_{i,t_{b-1}} \times (1+r) + lønnsinntekt_{i,t_b} \times 0,181 \quad ^4$$

¹ r er gjennomsnittlig reallønnsvekst.

² Gjelder et individ med 20 pensjonspoeng før 1992 og 15 pensjonspoeng etter 1992. 45 prosent utgjør tilleggspensjonsprosenten før 1992, mens 42 prosent utgjør tilleggspensjonsprosenten etter 1992. G referer til grunnbeløp som er framskrevet fra 2010, se appendiks 7. $1G$ utgjør grunnpensjonen for enslige individer. Er individet gift, byttes siste ledd ut med $0,85G$.

³ Gjelder for et individ som arbeider etter fylte 67 år og som har en lønn som overstiger avkortningssatsen på 2,40 prosent utgjør avkortningssatsen.

⁴ Gjelder hvis lønnsinntekt er under opptjeningsstaket på $7,1G$, hvis ikke utgjør det siste leddet $7,1G$. 18,1 prosent utgjør opptjeningsprosenten for pensjonsinntekt.

$$Pensjonsinntekt_{i,t_b} = \frac{\text{pensjonsbeholdningen}_{i,t_b}}{\text{delingstallet}_{i,t_b}} \quad 1$$

$$Pensjonsinntekt_{i,t_n} = pensjonsinntekt_{i,t_b} \times (1 + r - 0,075)^{t_n - \text{fødselsår} - \text{pensjonsalder}} \quad 2$$

Generelle skatteregler:

$$\text{Minstefradrag pensjon}_{i,t_b} = 0,26 \times pensjonsinntekt_{i,t_b} \quad 3$$

$$\text{Minstefradrag lønn}_{i,t_b} = 0,36 \times lønnsinntekt_{i,t_b} \quad 4$$

$$\text{Toppskatt}_{i,t_b} = 0,09 \times (\text{lønnsinntekt}_{i,t_b} + \text{pensjonsinntekt}_{i,t_b} - 456\,400 \text{ kr}) \quad 5$$

$$\begin{aligned} \text{Toppskatt}_{i,t_b} = & 0,12 \times (\text{lønnsinntekt}_{i,t_b} + \text{pensjonsinntekt}_{i,t_b} - 741\,700 \text{ kr}) + 0,09 \\ & \times (741\,700 \text{ kr} - 456\,400 \text{ kr}) \quad 6 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} \text{Formue}_{i,t_b} = & \text{formue}_{i,t_b-1} \times (1 + d) + (\text{lønnsinntekt}_{i,t_b} + \text{pensjonsinntekt}_{i,t_b} \\ & - \text{lønnsinntekt}_{i,t_b-1}) \quad 7 \end{aligned}$$

$$\text{Formue}_{i,t_b} = \text{formue}_{i,t_b-1} \times (1 + d) \quad 8$$

$$\text{Formuesskatt}_{i,t_b} = (\text{formue}_{i,t_b} - 700\,000 \text{ kr}) \times (0,004 + 0,007) \quad 9$$

Gamle skatteregler:

$$\text{Trygdeavgift}_{i,t_b} = (0,03 \times \text{pensjonsinntekt}_{i,t_b}) + (0,078 \times \text{lønnsinntekt}_{i,t_b}) \quad 10$$

¹ Gjelder for et individ som går av med pensjon i 2010. Delingstallene som er brukt finnes i appendiks 8.

² $(r-0,075)$ utgjør indekseringen av pensjonsinntekt.

³ Gjelder hvis minstefradraget er mellom den nedre grensen på 4000 kroner og den øvre 60 950 kroner. 26 prosent sats for minstefradrag i pensjonsinntekt.

⁴ Gjelder hvis minstefradraget er over den nedre grensen på 4000 kroner, og summen av minstefradrag for pensjonsinntekt og lønnsinntekt ikke overstiger 72 800 kroner. Ved kun lønnsinntekt mottas det høyeste minstefradraget i lønnsinntekt på 31 800 kroner.

⁵ Gjelder hvis summen av lønns- og pensjonsinntekt utgjør mellom 456 400 og 741 700 kroner.

⁶ Gjelder hvis summen av lønns- og pensjonsinntekt overstiger 741 700 kroner.

⁷ Gjelder hvis både lønns- og pensjonsinntekt er større enn null.

⁸ Gjelder hvis ikke både lønns- og pensjonsinntekt er større enn null.

⁹ Gjelder hvis formuen er større enn 700 000 kroner.

¹⁰ 3 prosent = trygdeavgift for pensjonsutbetaling. 7,8 prosent utgjør trygdeavgift for yrkesinntekt.

$$\text{Skattebegrensning}_{i,t_b} = (\text{lønnsinntekt}_{i,t_b} + \text{pensjonsinntekt}_{i,t_b} - \text{minstefradrag}_{i,t_b} - \text{personfradrag} + (\text{formue}_{i,t_b} - 200\,000\text{kr}) \times 0,015 - 113\,700\text{kr}) \times 0,55 \quad ^1$$

$$\text{Skattebegrensning}_{i,t_b} = (\text{lønnsinntekt}_{i,t_b} + \text{pensjonsinntekt}_{i,t_b} - \text{minstefradrag}_{i,t_b} - 113\,700\text{kr}) \times 0,55 \quad ^2$$

$$\text{Skatt}_{i,t_b} = 0,28$$

$$\begin{aligned} & \times (\text{lønnsinntekt}_{i,t_b} + \text{pensjonsinntekt}_{i,t_b} - \text{minstefradrag}_{i,t_b} \\ & - \text{særfradrag}_{i,t_b}) - \text{personfradrag}_{i,t_b} + \text{trygdeavgift}_{i,t_b} + \text{toppskatt}_{i,t_b} \\ & + \text{formueskatt}_{i,t_b} \quad ^3 \end{aligned}$$

Nye skatteregler:

$$\text{Trygdeavgift}_{i,t_b} = (0,047 \times \text{pensjonsinntekt}_{i,t_b}) + (0,078 \times \text{lønnsinntekt}_{i,t_b}) \quad ^4$$

$$\text{Skattefradrag}_{i,t_b} = 26\,522\text{kr} - 0,153 \times (\text{pensjonsinntekt}_{i,t_b} - 149\,628\text{kr}) \quad ^5$$

$$\begin{aligned} \text{Skattefradrag}_{i,t_b} &= 26\,522\text{kr} - 0,153 \times (227\,662\text{kr} - 149\,628\text{kr}) - 0,006 \\ &\times (\text{pensjonsinntekt}_{i,t_b} - 227\,662\text{kr}) \quad ^6 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} \text{Skattefradrag}_{i,t_b} &= 26\,522\text{kr} - 0,153 \times (227\,662\text{kr} - 149\,628\text{kr}) - 0,006 \\ &\times (471\,193\text{kr} - 227\,662\text{kr}) \quad ^7 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} \text{Skatt}_{i,t_b} &= 0,28 \times (\text{lønnsinntekt}_{i,t_b} + \text{pensjonsinntekt}_{i,t_b} - \text{minstefradrag}_{i,t_b}) \\ &- \text{personfradrag}_{i,t_b} + \text{trygdeavgift}_{i,t_b} + \text{toppskatt}_{i,t_b} + \text{formueskatt}_{i,t_b} \\ &- \text{skattefradrag}_{i,t_b} \end{aligned}$$

¹ Angir maksimal skatt individet skal betale. Gjelder hvis formuen er over 200 000 kroner. 113 700 kroner utgjør nettofri skatteinntekt. 55 prosent utgjør nedtrappingssats. 1,5 prosent utgjør sats for formuestillegg. 200 000 utgjør grensen for formuestillegget.

² Gjelder hvis formuen er under 200 000 kroner.

³ Individet betaler det minste beløpet av skattebegrensning og skatt etter ordinære regler.

⁴ 4,7 prosent utgjør trygdeavgift for pensjon.

⁵ Gjelder pensjonsinntekt mellom 149 628 og 227 662 kroner, hvor 149 628 kroner utgjør nedtrappingstrinn 1 og 227 662 kroner utgjør nedtrappingstrinn 2. 15,3 prosent utgjør nedtrappingssats 1 og 6 prosent utgjør nedtrappingssats 2.

⁶ Gjelder pensjonsinntekt mellom 227 662 og 458 960 kroner.

⁷ Gjelder pensjonsinntekt over 471 193 kroner.

15. Appendiks 3

Simulering av nåverdi under gamle opptjenings- og skatteregler for caseperson 3.

År	Yrkes- inntekt	Pensjons- poeng	Ytelser fra folketrygden	Pensjons- utbetaling	Minste- fradrag	Trygde- avgift	Maksimal skatt	Skatt
2005	418 465	5,30	-	-	-	-	-	-
2006	428 298	5,27	-	-	-	-	-	-
2007	438 363	5,19	-	-	-	-	-	-
2008	448 665	5,13	-	-	-	-	-	-
2009	459 209	5,10	-	-	69 665	35 818	-	135 602
2010	470 000	5,07	-	-	72 800	36 660	-	137 281
2011	481 045	5,02	-	-	76 076	37 522	-	138 932
2012	492 350	5,00	-	-	79 499	38 403	-	141 095
2013	503 920	4,91	-	-	83 077	39 306	-	143 655
2014	515 762	4,83	-	-	86 815	40 229	-	146 240
2015	527 882	4,75	-	-	90 722	41 175	-	148 851
2016	540 288	4,67	-	-	94 805	42 142	-	151 487
2017	552 984	4,59	-	-	99 071	43 133	-	154 145
2018	565 979	4,51	-	-	103 529	44 146	-	156 825
2019	289 640	-	439 810	409 267	108 188	34 870	244 404	184 566
2020	296 447	-	450 145	420 124	113 056	35 727	251 207	188 581
2021	303 413	-	460 723	431 283	118 144	36 605	258 148	196 189
2022	-	-	471 550	471 550	103 364	14 147	117 610	98 611
2023	-	-	482 632	482 632	108 015	14 479	117 026	99 505
2024	-	-	493 974	493 974	112 876	14 819	116 278	100 356
2025	-	-	505 582	505 582	117 955	15 167	115 354	101 160
2026	-	-	517 463	517 463	123 263	15 524	114 244	101 912
2027	-	-	529 624	529 624	128 810	15 889	112 936	102 609
2028	-	-	542 070	542 070	134 607	16 262	111 417	103 245
2029	-	-	554 808	554 808	140 664	16 644	109 674	103 817
2030	-	-	567 846	567 846	146 994	17 035	107 694	104 318
2031	-	-	581 191	581 191	151 110	17 436	106 837	105 443
2032	-	-	594 849	594 849	154 661	17 845	106 187	106 187
2033	-	-	608 828	608 828	158 295	18 265	105 380	105 380
2034	-	-	623 135	623 135	162 015	18 694	104 404	104 404
2035	-	-	637 779	637 779	165 823	19 133	103 251	103 251
2036	-	-	652 767	652 767	169 719	19 583	101 907	101 907
2037	-	-	-	-	-	-	-	-

Kommentar: Beregningene gjelder for et individ født i 1952 med forventet levealder på 84,25 år. Siste utbetalingsår er da 2036. Første arbeidsår er ved 23 år, og lønn er dermed simulert fra og med 1975. Individet tar ut pensjon fra fylte 67 år og jobber til og med fylte 69 år. Sluttpoengtallet er 7,59. Tabellen inkluderer også beregninger for formue, formuesskatt og toppskatt, men disse er utelatt av hensyn til plass. De ulike skattefunksjonene er kun beregnet fra året individet fyller 67, ettersom vi vil finne nåverdien av pensjonsbeholdningen ved uttakstidspunktet. Nåverdien ved 67 år er 6 887 618 kr.

16. Appendiks 4

Simulering av nåverdi under nye opptjenings- og skatteregler for caseperson 3.

År	Yrkes- inntekt	Pensjons- beholdning	Pensjons- utbetaling	Minste- fradrag	Trygde- avgift	Skatte- fradrag	Formues- skatt	Skatt
2020	418 465	2 348 004	-	-	-	-	-	-
2021	428 298	2 480 704	-	-	-	-	-	-
2022	438 363	2 618 345	-	-	-	-	-	-
2023	448 665	2 761 084	-	-	-	-	-	-
2024	459 209	2 909 086	-	-	-	-	-	-
2025	470 000	3 062 520	-	72 800	36 660	-	-	137 281
2026	481 045	3 221 558	-	76 076	37 522	-	-	138 932
2027	492 350	3 386 380	-	79 499	38 403	-	-	141 095
2028	503 920	3 557 170	-	83 077	39 306	-	-	143 655
2029	515 762	3 734 116	-	86 815	40 229	-	-	146 240
2030	527 882	3 917 414	-	90 722	41 175	-	-	148 851
2031	540 288	4 107 266	-	94 805	42 142	-	-	151 487
2032	552 984	4 303 877	-	99 071	43 133	-	-	154 145
2033	565 979	4 507 460	-	103 529	44 146	-	-	156 825
2034	289 640	4 665 810	262 314	108 188	34 921	33 346	-	108 266
2035	296 447	4 829 114	266 832	113 056	35 664	35 961	-	107 411
2036	303 413	4 997 515	271 440	118 144	36 424	38 711	2 644	109 055
2037	-	-	276 141	123 460	12 979	41 603	2 445	-
2038	-	-	280 680	129 016	13 192	44 682	2 230	-
2039	-	-	285 295	134 822	13 409	47 919	1 997	-
2040	-	-	289 986	140 889	13 629	51 322	1 745	-
2041	-	-	294 754	147 229	13 853	53 698	1 474	-
2042	-	-	299 601	153 854	14 081	56 114	1 183	-
2043	-	-	304 527	160 777	14 313	58 639	869	-
2044	-	-	309 536	168 012	14 548	61 278	533	-
2045	-	-	314 626	175 573	14 787	64 035	173	-
2046	-	-	319 801	183 474	15 031	66 917	-	-
2047	-	-	325 061	191 730	15 278	69 928	-	-
2048	-	-	330 408	200 358	15 529	73 075	-	-
2049	-	-	335 843	209 374	15 785	76 363	-	-
2050	-	-	341 368	218 796	16 044	79 800	-	-
2051	-	-	346 984	228 641	16 308	83 391	-	-
2052	-	-	-	-	-	-	-	-

Kommentar: Beregningene gjelder et individ født i 1967 med forventet levealder på 84,25 år. Siste utbetalingsår er da 2051. Første arbeidsår er ved 23 år og lønnsinntekt og pensjonsbeholdning beregnes da fra og med 1990. Individet tar ut pensjon fra 67 år og jobber til og med 69 år. Pensjonsopptjening tillegges pensjonsbeholdningen ved kombinert arbeid og uttak, men er utelatt av plasshensyn. Det samme gjelder beregninger av formue og toppskatt. Skatt beregnes fra året individet starter pensjonsuttak, se appendiks 3. Nåverdien av pensjonsbeholdningen ved 67 år er 4 997 702 kr.

17. Appendiks 5

Årskull	Gjenstående leveår ved alder 61	Forventet levealder
1953	23,36	84,36
1952	23,25	84,25
1951	23,15	84,15
1950	23,06	84,06
1949	22,85	83,85
1948	22,78	83,78

Kommentar: Ved beregning av forventet levealder er det tatt utgangspunkt i SSB sine prognoser for forventet gjenstående levetid ved fylte 61 år for hvert av årskullene i analysen (SSB, 2013). Det skilles ikke mellom forventet levealder for kvinner og menn, men er i stedet brukt ett gjennomsnitt.

18. Appendiks 6

Nominell lønnsvekst fordelt på næringer, 1970-2010

	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Jordbruk og skogbruk	0	-3,6	-6,3	8,3	12,3	13,6	12,2	13,1	8,7	5,6	9,8	8,2	3	7,6	7,7	3,1	4,8	7,4	2	3,2	-0,2
Fiske, fangst og akvakultur	0	9,1	1	3,1	14	17,5	8,2	6,9	14,8	15,7	14,6	23,7	14,7	26,6	15,3	46	19,5	23,7	15,9	5,2	-4,1
Bergverksdrift	0	8,9	14	8,3	15	20,6	7,6	4,8	0	2,7	9	8,4	7,1	4,7	7,7	6,3	7,1	0,6	2,6	-1,7	0,8
- Utvinning av råolje og naturgass	0	0	0	0	166,7	115	137,2	52	100	32,7	40,5	43,6	17,8	16,1	32,3	23,5	11,7	12,3	8	7,7	4,2
- Tjenester tilknyttet utv. av råolje og naturgass	0	0	0	0	312,5	254,5	-12	79,6	28,6	34,9	40,8	41,4	23,6	-3,3	5	15,6	-4,5	-1,8	26,5	-12	18,4
Industri	0	12,1	10,1	10,7	17,1	17,8	12,9	10,3	5,5	1,9	9,5	9,4	5,9	3	8,1	9,6	10,3	10,3	1,6	-2,4	2,8
Elektrisitets-, gass- og varmtvannsforsyning	0	13,5	11,5	13,3	14,3	21	15,5	12,6	11	5,1	13,2	15,5	12,6	8,7	10,3	12,6	12,7	13	5,3	4,9	3,5
Vannforsyning, avløp og renovasjon	0	14,6	-1,9	6,5	20,1	21,8	15,8	20,9	15,2	5,4	14	11,8	11,9	11	5,6	8,9	10,8	13,4	8,7	-1,2	7,7
Bygge- og anleggsvirksomhet	0	13	7,3	3,7	18,9	19,3	16,1	15,7	13	1,8	12,2	2,2	13,1	10,4	8	7,6	19,2	20,2	6,3	-6,6	-4,1
Varehandel og reparasjon av motorvogner	0	15	13,9	12,7	14,3	18,3	23,6	15,3	13,2	2,5	12,8	11,3	11,8	6,6	9	12,6	16	11,6	7,6	-0,3	3,7
Rørtransport	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	7,1	-26,4	59,7	-6,5	-12	23,9	-2,8
Utenriks sjøfart	0	18,4	2,9	6,7	0,8	4,5	13,4	13,4	-4,8	-0,7	5,9	20,1	7,5	5,6	1	-1,4	-6,4	-15,9	-9,2	18,2	3,1
Transport utenom utenriks sjøfart	0	11,5	12,1	10,7	18,1	19,3	16,3	12,4	10,7	5,7	11,4	12,2	10,7	7,4	5,9	9,7	14,4	11,8	3,4	0,9	2,2
Post og distribusjonsvirksomhet	0	13,3	17,6	12,1	15,3	20,3	21,3	11,9	12,3	3,5	17,1	20,7	14,5	8	9,6	13,5	13,9	20,3	3,2	-1,1	7,1
Overnattings- og serveringsvirksomhet	0	10,2	11,5	9	10	26,6	17,8	15,9	7,3	4,2	12,6	17,6	15,3	10,4	15,7	21,5	23,8	16,5	6,1	2,1	5
Informasjon og kommunikasjon	0	14,3	14,5	10	16,1	19,3	20,2	15,8	13	5,7	13,4	12,6	12,2	13,4	10,3	15,2	16,4	10,7	7,2	4,2	2
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	0	15,7	14,8	14,2	14	19,6	15,8	13,8	10,9	4,2	15,6	17,9	15,9	14,1	11,8	14,5	18,1	13,8	8,4	0	3,7
Omsetning og drift av fast eiendom	0	16,7	11,1	15,7	19,8	21,6	16,9	21,7	11,3	12,3	14,8	24,9	24,6	15,2	11,6	14,9	24,9	18,6	15,6	1,5	6
Boligtjenester, egen bolig	0	11,1	15	13	19,2	16,1	19,4	9,3	12,8	5,7	10,7	16,1	15,3	13,3	9,6	10,7	11,4	12,6	7	8,5	7,2
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	0	18,6	19,9	13,2	17,7	22,2	16,6	18,4	14,6	11	11,3	25,3	20,8	15,8	20,1	23,9	14,2	17,4	9,7	1,3	0,1
Forretningsmessig tjenesteyting	0	24,8	20,7	16,2	18,2	17,9	18,6	13,5	9,9	7,2	19	13,3	18,5	11,5	16	19	24,3	9,6	7,1	-4,2	6,4
Offentlig administrasjon og forsvar	0	14,9	13,5	12,3	11,9	20,4	19,3	9,9	9,7	3,6	11,3	17,7	12	10,2	8,7	8,5	9	10,4	5,3	4,8	6,9
Undervisning	0	17	9,4	11	12,6	18,8	18,3	12,3	11,3	6,9	11,6	13,5	14,6	9,3	8,9	10,3	10,7	11,3	7,4	7,2	6,1
Helse- og sosialtjenester	0	19,6	20,5	16	18	26,3	24,9	18,3	12,5	10,8	16,3	17	14	10,9	9,9	9,6	12,7	16,2	5,8	5,9	9,4
Kultur, underholdning og annen tjenesteyting	0	16,4	15,7	11,5	15,2	22,5	18,8	16,6	11,4	7,4	12,4	13,5	14,2	12,8	8,9	12,5	13,1	11,8	7,3	2,7	6,8
Fastlands-Norge	0	13,8	12	11,2	15,7	19,6	17,7	13,3	10,2	4,5	12,2	12,6	11,6	8,5	9,4	11,3	13,5	12,9	5,7	1,2	4
Totalt for næringer	0	14,1	11,4	10,9	14,8	19	17,6	13,4	9,8	4,5	12,2	13,3	11,6	8,5	9,3	11,1	12,8	12,1	5,5	1,5	4,1
Gjennomsnitt for alle lønnstakere	0	12,5	9,5	10,5	13,5	17,4	13,6	10,3	8,7	3,4	9,8	11,9	11,4	9	7,6	7,5	9,1	8,7	6	4,4	4,8

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	Tot.
Jordbruk og skogbruk	-3	5,4	3,6	3,5	6,3	1,7	4,4	5,5	1,6	-2,9	2,4	2,9	0,9	1,9	5,3	4,9	7,4	-1,8	5,8	4,3
Fiske, fangst og akvakultur	-1	-2,5	19,4	15,5	0,6	-2,8	6,6	4,4	3,5	-1,1	3	-7,9	-2,3	4,2	11,8	11,7	12,3	9,9	15,9	9,4
Bergverksdrift	-3,8	2,8	-0,4	2,9	-0,3	2,8	5,9	-3,5	6,2	11,2	3,3	0,6	13,6	3,2	10,8	14,8	5,8	-5,7	5,1	5,2
- Utvinning av råolje og naturgass	10,6	14,9	2,8	-1,2	1,2	4,9	2,2	8,1	3	12,1	6,7	2,6	1,8	7,6	1,9	14,8	20,5	15,8	5,4	23,6
- Tjenester tilknyttet utv. av råolje og naturgass	8,2	-2,8	15	4,4	33,3	49,8	29,8	-0,2	-9	52,8	31,3	-0,7	9,8	16,1	23,4	36	14,7	13,4	4,3	28,8
Industri	1,8	4,9	5,8	7	5,6	8,9	8,3	2	0,8	2	3,8	-1,9	2,2	5,5	12,4	7,6	6,8	-2,1	-1	6,1
Elektrisitets-, gass- og varmtvannsforsyning	2,8	3,8	3,1	2,9	1,8	3,7	0,7	-1,5	3	-1,1	-1,9	4,2	2	3	2,2	10,3	10,3	-0,8	0,2	6,8
Vannforsyning, avløp og renovasjon	4,3	4,9	7,3	1,7	2,3	12,5	14,6	8,5	14,5	1,8	8,3	8,9	25,3	10,1	10,8	18,6	13,5	0,6	4,5	9,8
Bygge- og anleggsvirksomhet	-0,9	-6,6	6,2	12,4	12,7	19	15,5	10,5	3,3	7,5	7,6	8,1	6,3	9,1	12,8	16,2	10,4	-0,9	0,3	8,1
Varehandel og reparasjon av motorvogner	1,8	1	5,1	7,4	7,8	6,9	9,6	3,7	6,8	4,6	4,3	3,3	6,1	4,8	4,8	8,3	9,1	0,8	2,3	8,2
Rørtransport	18,4	21,5	1,2	0,6	-31,1	33,9	-0,6	3,9	145	-15	10,6	-17	-11	-5,2	-28	0,5	-20	10,8	-0,6	4,1
Utenriks sjøfart	-1,3	4,8	0,2	0,4	1,2	8,5	14,1	10	11,1	0,4	-0,6	-1,5	8,9	3,3	7	11,1	5,5	4,1	2,6	4,7
Transport utenom utenriks sjøfart	2,8	6,8	6,4	4,2	8	7,1	12,2	6,4	1,3	2,8	7,2	1,1	3,7	4,7	6	9	8,3	0	4,6	7,6
Post og distribusjonsvirksomhet	3,1	3,7	5	5,2	1,5	3,6	5,6	5,2	0,4	-2,8	-6,3	-2,8	-2,6	7	2,2	8,5	4,9	-4,3	-2,4	7,2
Overnattings- og serveringsvirksomhet	5,3	3,7	6,3	6,5	7,8	8,3	8,1	6,3	3,5	1,8	5,1	1,3	0,9	3	5,5	9,1	7,1	0,3	4,5	8,8
Informasjon og kommunikasjon	4,3	6,2	8,2	7,4	11	12,2	14,3	8,5	17,5	12,8	2,2	-4,9	3,9	7,2	8,3	11,1	10,3	1,8	4,1	9,7
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	-1,6	2,4	-0,8	5,2	2,2	1,3	1,8	9,2	5,2	6,2	5	3,4	8,4	4,3	10,2	10,4	12,3	3,9	3,3	8,5
Omsetning og drift av fast eiendom	7,6	7	9,2	11,1	15,3	19,9	18,1	27,2	17,5	7,1	6,2	2,4	7,2	9,7	11,4	16,4	12,8	-0,8	4,1	13,5
Boligtjenester, egen bolig	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	6,0
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	7,6	10,5	3,9	8,7	8,3	15,7	12,3	9,1	6,7	6,2	7,3	-0,2	6,2	8	17,9	16,2	13,1	4,6	4,1	11,8
Forretningsmessig tjenesteyting	6,1	8,5	15,2	15,9	19,3	21,4	18,7	22,8	13,7	4,4	4,5	4,3	6,6	13,6	24,6	16,7	13,4	-5,1	1,3	12,8
Offentlig administrasjon og forsvar	5,1	4,6	2,6	1,5	4,4	4,2	5,3	5,3	1,7	2,6	1,7	4	4,7	3,2	7,4	8,1	8,6	7,5	4,8	7,7
Undervisning	5,5	3,8	4,4	4	6,1	5,7	9,3	6,4	6,6	7,6	6,1	5,1	3,3	4	5,1	6,9	8,2	6,5	5,1	8,3
Helse- og sosialtjenester	7,2	7	4,5	6,9	8,2	7,1	8,4	8,3	6	6,6	9,8	6,8	6,8	5,5	8,4	10,1	9,7	7,6	5,6	10,8
Kultur, underholdning og annen tjenesteyting	4	5,8	4,6	4,2	5,9	4	7,4	7,9	6,3	0,9	6,9	0,6	2,1	5,6	5,3	5	11,6	7,5	2,4	8,6
Fastlands-Norge	3,5	4,1	4,9	6,3	7,1	8,2	9,3	6,5	5,2	4,9	5,3	2,7	4,9	5,7	9,2	10,1	9,5	2,5	3,2	8,2
Totalt for næringer	3,6	4,4	4,8	6	7	8,3	9,4	6,6	5,3	5,2	5,5	2,6	4,9	5,8	9,2	10,6	9,7	3,1	3,2	8,2
Gjennomsnitt for alle lønnstakere	3,9	3,4	3,1	3,3	4,4	4,8	6,5	5,4	4,5	5,3	5,4	4,5	3,5	3,3	4,1	5,4	6,3	4,2	3,7	6,8

Kommentar: Oversikt over prosentvis endring i lønn fra året før etter bransje (SSB, 2013a).

19. Appendiks 7

Framskrivning av grunnbeløpet

År	Grunnbeløp per år	Regulering av grunnbeløp per år	Regulering av grunnbeløp relativt til 2010
2000	49 090	0,0456	0,9558
2001	51 360	0,0462	0,9481
2002	54 170	0,0547	0,9527
2003	56 861	0,0497	0,9674
2004	58 778	0,0337	0,9684
2005	60 699	0,0327	0,9651
2006	62 892	0,0361	0,9413
2007	66 812	0,0623	0,9510
2008	70 256	0,0515	0,9640
2009	72 881	0,0374	0,9635
2010	75 641	0,0379	1,0000
2011	79 216	0,0473	1,0473
2012	82 122	0,0367	1,0367
2013	85 245	0,0380	1,0380
2014	88 771	0,0414	1,0414
2015	92 510	0,0421	1,0421
2016	96 495	0,0431	1,0431
2017	100 718	0,0438	1,0438
2018	104 939	0,0419	1,0419
2019	109 235	0,0409	1,0409
2020	113 747	0,0413	1,0413
2021	118 484	0,0416	1,0416
2022	123 352	0,0411	1,0411
2023	128 474	0,0415	1,0415
2024	133 853	0,0419	1,0419
2025	139 465	0,0419	1,0419
2026	145 309	0,0419	1,0419
2027	151 381	0,0418	1,0418
2028	157 677	0,0416	1,0416
2029	164 229	0,0416	1,0416
2030	171 064	0,0416	1,0416

Kommentar: Tabellen viser et utsnitt av framskrivingen av grunnbeløpet. Grunnbeløpet er framskrevet til 2052, som utgjør det siste leveåret for det yngste individet i datasettet. For årene 1967 til 2013 har vi benyttet de faktiske grunnbeløpene (NAV, 2013). For årene etter 2013 er grunnbeløpet framskrevet med den gjennomsnittlige reguleringsfaktoren for de til en hver tid de ti siste årene.

20. Appendiks 8

Delingstall

Årskull	Uttaksalder								
	62	63	64	65	66	67	68	69	70
1954	19,09	18,28	17,47	16,66	15,86	15,06	14,26	13,47	12,69
1955	19,19	18,38	17,57	16,76	15,96	15,16	14,36	13,57	12,79
1956	19,30	18,49	17,68	16,87	16,07	15,27	14,47	13,68	12,89
1957	19,41	18,60	17,79	16,99	16,18	15,38	14,58	13,79	13,00
1958	19,53	18,72	17,91	17,10	16,29	15,49	14,69	13,90	13,11
1959	19,63	18,82	18,01	17,20	16,40	15,60	14,80	14,00	13,22
1960	19,74	18,93	18,12	17,32	16,51	15,71	14,91	14,11	13,32
1961	19,85	19,04	18,23	17,42	16,61	15,81	15,01	14,21	13,42
1962	19,96	19,15	18,34	17,53	16,72	15,92	15,12	14,32	13,53
1963	20,06	19,25	18,44	17,64	16,83	16,02	15,22	14,42	13,63
1964	20,16	19,35	18,54	17,73	16,93	16,12	15,32	14,52	13,73
1965	20,26	19,45	18,64	17,84	17,03	16,22	15,42	14,62	13,83
1966	20,37	19,56	18,75	17,94	17,14	16,33	15,53	14,73	13,93
1967	20,48	19,67	18,86	18,05	17,24	16,43	15,63	14,83	14,03
1968	20,58	19,77	18,96	18,15	17,34	16,54	15,73	14,93	14,13

Kommentar: Tabellen viser delingstall for ulike årskull og ulike uttaksalder, som er brukt under beregning av pensjonsutbetalinger under nye opptjeningsregler (NAV, c).